



ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
KAZAKHSTAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№1
(66)

Журнал издается с 03.02.2000г., выходит ежеквартально.

*Свидетельство о постановке на учет средства массовой информации, выданное
Министерством культуры и информации Республики Казахстан
№ 15701-Ж от 24 ноября 2015 г.*

(свидетельство первичной постановки на учет № 1073-Ж, 03.02.2000г.)

Редакционный совет:

*Председатель – доктор юридических наук, профессор **Жалаури О.Ш.** (Алматы)*

Члены Редакционного совета:

*доктор юридических наук, профессор **Айтхожин К.К.**; доктор юридических наук,
профессор **Сарсембаев М.А.** (Астана); доктор юридических наук, профессор
Мауленов К.С.; (Алматы); доктор юридических наук, профессор **Мацкевич И.М.**
(Москва); доктор юридических наук, профессор **Шумилов В.М.** (Москва)*

Редакционная коллегия:

*Главный редактор – доктор юридических наук **Алибаева Г.А.***

Члены Редакционной коллегии:

*доктор юридических наук, доцент **Сабитова А.А.**; кандидат юридических наук
Толкумбекова Н.О.; кандидат юридических наук **Кудайбергенев М.Б.**, кандидат
юридических наук, доцент **Әбділда Д.Ә.***

СОБСТВЕННИК:

*Учреждение «Евразийская юридическая академия им.Д.А.Кунаева»
(город Алматы)*

Адрес редакции:

*Республика Казахстан, г.Алматы, ул. Курмангазы, 107
Телефон: 8 (727) 292-98-77, 350-78-88*

e-mail: наука_kunaev@mail.ru



СОДЕРЖАНИЕ

Абдрашев Р.М. Государственное управление в системе правоохранительных органов Республики Казахстан	5
Досжанов Б.Б. Бала құқықтарын қорғаудағы халықаралық мәселелер	9
Кудайбергенов М.Б. Эмоциональное "выгорание" сотрудников правоохранительных органов: некоторые психолого-правовые проблемы	13
Тарап Ж.Д. Қазақстан Республикасындағы тұлғаның саяси құқықтары мен бостандықтарының маңызы мен негізі	24

Трибуна молодого ученого

Абибулла А.С. Способы защиты вещных прав на чужую вещь в гражданском законодательстве Республики Казахстан	28
Айтымбетов Ж.Т. Анализ современной политики Республики Казахстан в области стандартизации услуг здравоохранения	36
Алимжанов И. Правовая природа социального государства	42
Алимжанов И. Проблемы и особенности реализации правовой политики в социальной сфере	46
Әбусағатов Е.Н. Сот билігінің түсінігі мен мәні	51
Бекешбаева Б.П. Азаматтық құқықтарды қорғау мәселелері	54
Бейсенова А. Некоторые вопросы института опеки и попечительства над несовершеннолетними в Республике Казахстан	60
Бельгибаев Н.Е. Сделки на современном этапе развития гражданского законодательства Республики Казахстан	65
Бозаев А.Т. Экологиялық заңнамаларды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік	71
Дүйсенбаев Б. Отбасындағы зорлық-зомбылық мәселелері	77
Дюсупов Б.Б. Этапы создания системы ювенальной юстиции Республики Казахстан	82
Жалғасбаева Т. Қазақстан Республикасында ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды мемлекеттік бақылауды реттеудің кейбір құқықтық мәселелері	88
Кабиолданов С. Қылмыстық саясаттың түсінігі және оның мемлекеттің саяси жүйесіндегі орны	92
Қажымов С.С. Конституциялық бақылау институттарының пайда болуы мен дамуы ерекшеліктері	96
Кожанас М. Діни экстремистік бағыттағы қылмыс жасаушы тұлғаның криминологиялық сипаттамасы және оның типологиясы	99
Кудиярбеков Е. Кәмелетке толмағандардың пайдақорлық қылмыстарының алдын-алу мәселелері	104
Коносов Н. К вопросу об административной деликтологии в Республике Казахстан	107
Коносов Н. Административная деликтология как научное направление	112

Нұржұма Е.Ж. Билік бөлудің құрылымы және билік тұтастығы мен қарым қатынасы	125
Серғалиев Б.Т. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының қамтамасыз етілуінің Конституциялық сақталуы	130
Хамит А. Первокласное здравоохранение и здоровая нация – основа национальной безопасности	135
Абдыбеков А.А. Факторы, детерминирующие организованную преступность	139
Абдыбеков А.А. Понятие организованной преступности как системного социально правового явления и объекта криминологического исследования	142

УДК:351\354:342.56(574)

Абдрашев Р.М.
профессор кафедры
уголовно-правовых дисциплин и
правоохранительной деятельности
Евразийской Юридической
Академии имени Д.Кунаева
доктор юридических наук

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ В СИСТЕМЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье автор рассмотрел проблемы, связанные с проблемами управления в системе государственной власти. Для повышения эффективности государственного управления автором предложены соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: государственное управление, взаимодействие прокуратуры, разделение властей, государственные органы, институт сдержек и противовесов, теория управления, координация, Конституция РК.

В современную эпоху фундаментальный принцип разделения властей является одним из важнейших оснований устройства и функционирования государственного механизма огромного числа стран. При этом большинство специалистов сходятся в том, что признание значимости данного принципа отнюдь не является констатацией факта его абсолютной, буквальной реализации на практике и отрицанием единства упорядоченной власти.

В истории найдется немало примеров раскола общества в результате непримиримого противостояния ветвей власти. Доминирование одной из них создает на первых порах впечатление порядка государственной и общественной жизни.

На сегодняшний день в Республике Казахстан претерпела радикальные изменения концепция правоохранительных органов. Совершенно по-новому определено её место в системе государственных органов, перераспределены полномочия правоохранительных органов и суда. Анализ действующей нормативно-правовой базы и современной правоприменительной деятельности правоохранительных органов показывает о системных нарушениях таких ценностей, как верховенство права и защита прав граждан.

В этой связи главной задачей законодателя является выработки эффективной модели системы сдержек и противовесов в системе правоохранительных органов, которая бы обеспечила соблюдение ключевых ценностей государственного управления, образующих ее основные принципы.

На наш взгляд, реформирование системы правоохранительных органов на сегодняшний день не смогло обеспечить выполнение задач уголовного судопроизводства – беспристрастное, быстрое и полное раскрытие, расследование уголовных правонарушений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших, справедливое судебное разбирательство и правильное применение уголовного закона, защита лиц, общества и государства от уголовных правонарушений.

Не вписывается в выработку эффективной модели системы сдержек и противовесов в системе правоохранительных органов **дискреционные полномочия прокурора**, поскольку нет четкого обоснования его полномочий – в соответствии с ч.1

ст.83 Конституции Республики Казахстан Прокуратура от имени государства осуществляет в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование. Помимо изложенного, прокурор, посредством заключения процессуального соглашения с подозреваемым, обвиняемым, подсудимым, может участвовать в определении размера и вида наказания, фактически частично выполняя функции правосудия. При этом, заключение процессуального соглашения является исключительным полномочием прокурора (ст.ст.615, 618 УПК Республики Казахстан) [1].

Анализ мировой практики показывает, что дискреционные полномочиями наделялись органы для противодействия различным проявлениям организованной преступности – терроризму, коррупции и т.д. Для усиления прокурорского надзора такой надобности не существует. Не получится ли так, что мы получим слабый следственный аппарат и сильную прокуратуру.

Реформирование правового статуса прокурора в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан также вызывает много вопросов. Во-первых, усиление его полномочий в стадии досудебного производства (наделением функциями полицейского начальника) приведет к зависимости органов предварительного следствия и дознания от прокурора. Хотя и без внесения новшеств такая зависимость давно уже есть. Давайте посмотрим на статистику! За весь период существования казахстанских следственных аппаратов фактически не было фактов обжалования указаний и решений прокурора органами предварительного следствия и дознания.

Таким образом, состязательности процесса между стадией досудебного производства и стадий предания обвиняемого суду нет. Состязательность сторон мы можем увидеть лишь в судебных стадиях уголовного судопроизводства (судебные прения). При этом характер такой состязательности ни коим образом не влияет на окончательный вердикт органов правосудия – с большой долей вероятности подсудимый будет осужден, несмотря на наличие в законе конституционного принципа презумпции невиновности.

Ситуация усугубляется беззубой адвокатурой, то есть профессиональной защитой по уголовным делам, правовой статус которой не только не соответствует международным стандартам защиты от уголовного преследования, но и не способствует оказанию такой защиты. Элементарно адвокат не имеет прав на самостоятельное проведение следственных действий. Современная адвокатура Казахстана и нормативно-правовые акты, регулирующие ее деятельность, не соответствуют сегодняшним трендам развития этого института. К примеру, во Франции еще в конце 19 века профессия адвоката стала наиболее престижной и получила независимый статус.

Адвокат в уголовном судопроизводстве США имеет особое место в силу сложности правовой системы, а также особенности его правового статуса, существенным образом отличающегося от особенностей правового статуса адвоката в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан. В этой связи юристы занимают ведущие позиции не только в сфере юриспруденции, но и в политике и экономике. Примерно около 60% лучших юристов со всего мира работают именно в США.

Предлагаем рассмотреть статистические примеры, которые подтверждают вышесказанное. Так, диплом юриста имеет большое значение в политической карьере должностного лица. Поскольку из 42 президентов 25 имели за спиной юридическую

практику. Адвокатской практикой занимались такие известные политические деятели, как Ф.Д.Рузвельт, А.Линкольн, Г.Трумэн, Б.Клинтон, Р.Никсон, Б.Обама. Помимо президентов, около двух третей сенаторов и 50% представителей конгресса также были представителями юриспруденции. Более половина губернаторов штата и около сорока процентов дипломатов также были представителями юридического сообщества. Около 45% лиц, занимающих большие посты в правительстве, также оканчивали юридические факультеты. Более двадцати процентов государственного аппарата ранее занимались адвокатской практикой.

Не совсем понятна реорганизация Агентства Республики Казахстан по борьбе с экономической и коррупционной преступностью (финансовой полиции). На сегодняшний день самостоятельно функционирует Национальное бюро по противодействию коррупции агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции (антикоррупционная служба) и Служба экономических расследований Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан. Дело в тесной взаимосвязи экономической и коррупционной преступности. Кроме того, из коррупционных трендов следует отметить рост деловой коррупции, ставшей следствием сращивания власти и бизнеса. Исходя из этого, реорганизация Агентства Республики Казахстан по борьбе с экономической и коррупционной преступностью (финансовой полиции) была не только не целесообразной, но и является роковой ошибкой в борьбе с организованной преступностью и коррупцией. В этой связи прогнозируется уменьшение выявляемости как коррупционных, так и экономических преступлений.

Приведем пример на основе реформирования органов внутренних дел, когда на базе министерства были созданы различные департаменты: Департамент криминальной полиции; департамент по борьбе с наркобизнесом и контролю за оборотом наркотиков; департамент миграционной полиции. И даже внутри одного ведомства департаменты начали активно конкурировать друг с другом, неохотно идти на обмен информацией, оказывать оперативную помощь в рамках внутриведомственного сотрудничества.

Перераспределение полномочий не пошло на пользу и организациям, выполняющим контроль за исполнением уголовных наказаний. Усматривается картина ухода от выполнения ряда обязанностей. Например, исполнением наказаний, связанных с уплатой штрафов за совершение уголовных проступков, занимается не служба пробация, а частные судебные исполнители.

В связи с тем, что с января 2016 года региональные органы юстиции не принимают к исполнению приговора в части исполнения наказания в виде штрафа, а у частных судебных исполнителей нет права обращения в суд с представлением о замене наказания, в 2016 году наказание в виде штрафа в принудительном порядке практически не исполняется [2, с.3].

В связи с чем этот вопрос требует срочного законодательного урегулирования.

Считаем, что на законодательном уровне необходимо внести изменения в ст.24 Уголовно-исполнительного кодекса РК и передать исполнение наказания в виде штрафа в службу пробации [3].

Назначение и исполнение наказания является исключительной прерогативой государства, штрафы как наказание за уголовные правонарушения, назначаемые приговором суда, не могут исполняться частными судебными исполнителями.

В пользу передачи полномочий по взысканию штрафа также свидетельствует следующее обстоятельство.

К ответственности за совершение уголовных проступков часто привлекаются лица страдающие наркотической зависимостью, без определенного места жительства, которые скрываются от исполнения наказания в виде штрафа.

Нормами УИК РК службе пробации предоставлено право объявления в розыск лиц, находящихся под пробационным контролем в случае их злостного уклонения от отбывания наказания. Частным судебным исполнителям законом таких полномочий не делегировано.

Таким образом, обеспечение принципов государственного управления, базирующихся на ключевых ценностях, закрепленных в Конституции Республики Казахстан, невозможно без правильного распределения полномочий между правоохранительными органами и судом, направленных на выработку эффективной модели системы сдержек и противовесов.

Список литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан. – Алматы, 2018г.
- 2 Ергалиева Ш. Судья райсуда №2 Бостандыкского района г.Алматы
Ергалиевой Ш. «Проблемы исполнения приговоров» // Юридическая газета. – №46 от 27.04.2016 г. – 36 с.
- 3 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан. – Алматы, 2018г.

Түйіндеме

Р. Әбдірашев мақалада құқық қорғау органдарының жүйесінде мемлекеттік басқару проблемаларына байланысты мәселелер қаралды. Мақаланың авторы құқық қорғау органдарының тиімділігін арттыруға бағытталған бірқатар ұсыныстарды ұсынды.

Summary

In the article, R. Abdrashev the issues related to the problems of public administration in the system of law enforcement bodies are considered. The author of the article proposed a number of recommendations aimed at increasing the effectiveness of law enforcement agencies.

Досжанов Б.Б.
Абай атындағы Қазақ Ұлттық
Педагогикалық Университеті
«Мемлекеттік және азаматтық құқықтық пәндер»
кафедрасының доценті

БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Аталған мақалада бала құқықтарын қорғаудағы шетелдік тәжірибе және оның ерекшеліктері қарастырылып, еліміздегі бала құқықтарын қорғаудың басты мәселелері қарастырылған.

Кілт сөздер: бала құқығы, Конвенция, ратификация, полиция заңы, БҰҰ, халықаралық шарттар.

ҚР Баланың құқықтары туралы Заңында мемлекет баланың жеке басына ешкімнің тиіспеуін қамтамасыз етеді, оны тәнін және (немесе) жанын жәбірлеуден, адамдық қадір-қасиетін қатыгездікпен, дөрекілікпен қорлаудан, кемсітуден, жыныстық қатынас сипатындағы әрекеттерден, баланы қылмыстық іс-әрекетке және қоғамға жат әрекеттер жасауға тартудан, және оны адам мен азаматтың Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтары мен бостандығына қысым жасаудың өзге де түрлерінен қорғауды жүзеге асырады [1].

Барлық балалар салауатты және қауіпсіз ортада өмір сүруге құқылы. Бұл үшін әлемнің барлық мемлекеттері балаларды қорғау үшін Бала құқықтары туралы конвенцияны қабылдады.

Қазіргі таңда Конвенция ең әмбебап халықаралық құжат болып табылады – яғни оны әлемнің анағұрлым көп елдері ратификациялады. Конвенция – аталған құқықтарды сақтау бойынша елдер арасындағы белгілі бір келісім-шарт. Бала құқықтары туралы конвенцияны Қазақстан Республикасы 1994 жылғы 12 тамызда ратификациялады. Бұл біздің еліміз әр балаға Конвенцияда көзделген барлық құқықтарды сақтауға кепілдік беруі керек екенін білдіреді.

Балалар, ересектер сияқты, негіз қалаушы: сыйлау, қол тигізбеу және адамзаттық абыройын сақтау құқықтарына ие, сондай-ақ Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы мен Азаматтық және саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық пактіде көзделген заң тарапынан да тең қорғау көрсетілуіне құқылы.

Бала үшін ата-анасының үйі әрқашан ең қауіпсіз жер бола бермейтінін айғақтайтын фактілер жиі кездеседі. Балаларға қатысты зорлық-зомбылық көрсету проблемасы бойынша мәліметтер мен жетік статистикалық деректердің жетіспеу проблемасы бар елдердің қатарына Қазақстан да жатқызуға болады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 137-бабы кәмелетке толмаған баланы ата-анасының немесе осы міндет жүктелген басқа адам, сонымен қатар педагог немесе оқыту, тәрбиелеу, емдеу не кәмелетке толмаған баланы қадағалау міндеттелген басқа да мекеменің қызметкері тәрбиелеу жөніндегі міндеттерін атқармағаны немесе жөнді атқармағандығы үшін шара қолдануды қамтиды [2].

Қазіргі таңда көптеген ата-аналар балаларын бағып-қағу міндеттерін орындамағаны үшін ата-аналар құқығынан айрылды, сонымен қатар, ата-аналар

әкімшілік және қылмыстық жауаптылыққа да тартылып жатыр. Осы мәселе бойынша Америка Құрама Штатында арнайы «Полиция заңы» қызмет етеді. Полиция отбасында зорлық-зомбылық орын алған жағдайда, өте тез арада ерлі-зайыптылар кеңестеріне, заң көмегін, психологиялық агенттіктерге, шіркеулер, құрбандар мен куәгерлерге көмек көрсету орталықтарына және алғашқы әлеуметтік көмек агенттіктеріне хабарлап, отбасына көмек берілуін талап етеді. Ал Ұлыбританияда отбасылық саясат бір жүйеге қойылған. Ұлыбританияда полицияларды тұрғын үй зорлық-зомбылығы туралы барлық істерге белсенділікпен араласуға, құрбандарға көмек көрсетуге, оларға баспана және құқықтық қорғауды қамтамасыз етуге, сондай-ақ зорлық-зомбылықты анықтау үшін құрбанның көршілерін, туыстарын сұрастыруға міндетті түрде жауапты деп таниды. Зорлық-зомбылық болған жағдайда полиция жәбірленушілерге «сақтау ордерлерін» береді, олар жәбірленушілердің үйіне жақындауға, олармен сөйлесуге тыйым салады. Германияда полиция қызметкерлері қылмыс құрбандарына көмек көрсететін қоғамдық ұйымдармен тығыз қарым-қатынасты іске асырады. Полицияның кез келген бөлімшесінде арнайы карточкалар болады, оны толтырған жәбірленуші полициядан және «Ақ сақина» қоғамдық одағынан көмек пен қолдау ала алады [3].

ҚР «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заңы (23-бап) Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалудың профилактикасы жүйесінің органдары мен мекемелері өз құзыреті шегінде кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын қамтамасыз етуге, оларды кемсітудің барлық нысандарынан, күш көрсетуден немесе психикалық зорлықтан, қорлаудан, дөрекі қарым-қатынастан, сексуалдық және өзге де пайдаланудан қорғауды жүзеге асыруға, өмірде қиын жағдайға душар болған кәмелетке толмағандарды және тұрмысы қолайсыз отбасыларды анықтауға және т.б. құқылы деп көрсетілген.

Халқымыз «Әке - асқар тау, ана - бауырындағы бұлақ, бала жағасындағы - құрақ» дегендей, өмір ұрпақ жалғастығынан тұрады. Сондықтан, балалардың құқықтарын қорғау бұл - басты міндет. Балалардың мүдделерін қамтамасыз етуді негізгі мақсаты деп алған бұл «Балаларды қорғау және шетелдік бала асырап алу қатынасындағы ынтымақтастық туралы» Конвенция мен Қазақстан Республикасының заңнамалары - балаларды тумысынан белгілі құқықтарға ие, тәуелсіз тұлғалар ретінде таниды. 1998 жылы 17 желтоқсанда қабылданған «Неке және отбасы туралы» ҚР Заңы да балалардың негізгі құқықтары - өмір сүру мен отбасыда тәрбиелену деп бекітті. Өкінішке орай, көптеген балалар әр түрлі себептермен ата-анасының қамқорынсыз қалып жатады, осындай жағдайларда олардың мүдделерін қорғау мемлекетке артылады. Дәлірек айтқанда, ол өз органдары арқылы әр баланың толық және қалыпты отбасыда тәрбиелену құқықтарын жүзеге асыруға көмек көрсетеді.

Бүгінгі таңда елімізде балаларға қатысты зорлық-зомбылық әрекеттерінің орын алуы жөнінде БАҚ өкілдері жиі айтатын болды. Балаларға төнген қауіп-қатердің отбасы ішіндегі емес, сыртта жүрген кезде бөгде адамдар тарапынан орын алуы қоғамдағы күрделі мәселелердің бірі болып отыр. Баланы азаптау, бала сату, баланы қоқыс жәшіктерінде тастап кету деген ақпараттар халықтың құлағында жаттанды болып барады. Сондықтан басты жағдай, осындай «қатігездіктің» алдын-алу шараларымен айналысу әр қазақтың маңдай алды міндеті болу керек. Жетімін жалтақтатпаған қазақ, өз ұрпағының болашағына қамқорлықпен қарауы керек деп білемін.

Баланы қорғау әлеуметтік жүйесі негізінде қоғам мен оның ресми құрылымдары арқылы өмір сүрудің кепілдендірілген жағдайын қамтамасыз ету, баланың тұлғалық тұтынушылығы мен қызығушылықтарын қанағаттандыру мақсатында оның тіршілігін қамтамасыз ету мен дамуының үйлесімділік жағдайларын қолдауды ұйымдастырушылық, құқықтық, қаржы-экономикалық, әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық шараларын жүзеге асыру бойынша жүйені түсінеміз. Қазақстан Республикасы балалардың мүдделерін қамтамасыз ету мақсатында бала құқықтарын қорғауға бағытталған барынша маңызды конвенцияларға қосылды. Бала құқықтары туралы конвенция 1994 ж. қабылданды, бұдан кейінгі кезеңде: 1999 ж. Шетелдерден алименттер қайтару туралы конвенция, 2000 ж. Жұмысқа алудағы ең төменгі жас туралы конвенция, 2001 ж. – Бала құқықтары туралы конвенцияға қосымша хаттама жасалынды, ол бойынша балаларды сау-далау, балалар зинақорлығы мен порнографиясы және балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуына қатысты жеке қосымша хаттама, 2002 ж. – Бала еңбегінің ең нашар формаларын жою бойынша шұғыл шаралар мен оған тиым салу туралы ХЕҰ конвенциясы (182 конвенция) қабылданды, 2004 ж. қараша айында Қазақстан БҰҰ адам саудасымен күрес конвенциясы мен оның Қорытынды хаттамасына қол қойды.

Балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етудегі Комитеттің негізгі серіктестері – барлық мүдделі министрліктер мен ведомстволар, әр түрлі халықаралық және үкіметтік емес қоғамдық ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары және ата-аналар жұртшылығы.

Тиімді ведомствоаралық жүйе құру үшін Комитет жергілікті атқарушы органдардың қолдауымен балалық шақ мәселелерімен айналысатын үкіметтік емес қоғамдық ұйымдардың қызметін саралаудан өткізіп, республикалық деректер банкісін жасады. 2008 жылғы 1 қаңтардағы мәлімет бойынша республикада мұндай үкіметтік емес ұйымдардың саны – 604. Комитет олардың кейбірімен ынтымақтастық туралы Меморандумдарға, шарттар мен келісімдерге қол қойды. Атап айтқанда, білім беру ұйымдарына, қорғаншылық және қамқоршылық органдарына, үкіметтік емес қоғамдық ұйымдарға балалардың құқықтарын қорғау мәселелері бойынша тәжірибелік көмек көрсету мақсатында Комитет БҰҰ ЮНИСЕФ Балалар Қорымен бірлесіп «Әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіру» Жылдық Жұмыс Жоспарына қол қойды. Онда балалардың құқықтарын қорғау мен іске асыру мониторингісін жүргізу, отбасыны қолдау қызметі, БҰҰ бала құқықтары жөніндегі Комитеттің ұсынымдарынан халықтың хабардар болуы үшін коммуникациялық кампаниялар өткізу сияқты бағыттарда ынтымақтастық көзделген.

Жетім балалар мен ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балалардың тұрғын үй құқығын қамтамасыз ету бойынша шаралар қабылдау мақсатында Жоғарғы сот, Бас прокуратура, әділет және ішкі істер министрліктері, кәмелетке толмағандардың ісі жөніндегі мамандандырылған сот, БҰҰ Балалар қоры (ЮНИСЕФ) өкілдерінің қатысуымен «Жетім балалар мен ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдары тәрбиеленушілерінің атына тұрғын үйді бекіту мен сақтаудың өзекті мәселелері» тақырыбында аймақтық семинар өткізілді. Н.Ә. Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халықтарына Жолдауын насихаттауға және іске асыруға ықпалын күшейту[4].

Қазақстанда балалар мен жасөспірімдердің құқығы қорғалған және оны бұзған адам әкімшілік және қылмыстық жазаға тартылады. Егер балаға қасақана орташа ауырлықтағы зиян келтірілсе, ҚР заңының 104-бабына сәйкес айыпталушы 3 жылға дейін бас бостандығынан айырылады. Ұдайы ұрып-соғу немесе өзге күш қолдану

әрекеттері арқылы тән немесе психикалық зардап шектірсе, елу айлық есептік көрсеткіштен, жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салынады немесе екі жылға дейін түзеу жұмыстарына тартылып немесе дәл осы мерзімге бас бостандығынан айырылуы мүмкін. 120-бапқа сәйкес, кәмелетке толмаған баламен жыныстық қатынаста болу 8 жылдан 15 жылға дейін бас бостандығына айыруға және белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан 10 жылдан 20 жылға дейінгі мерзімге аластатылады [2].

Мәжіліс депутаты, бала құқықтары жөніндегі уәкіл Зағипа Балиева педофилдерді өлім жазасына кесуді сұраған. Дәл осы мәселе турасында ҚР Парламенті Сенатының депутаты Дариға Назарбаева да өз пікірін білдірген еді. Ол ана ретінде педофилдерге өлім жазасы лайық деп санайтынын алайда, халықаралық конвенцияға сәйкес ондай шешім қабылданбауы мүмкін екенін айтты [5].

Педофилдерді өлім жазасына кеспесе де, химиялық піштіру жасалынады. Ағымдағы жылдың сәуір айында президент Нұрсұлтан Назарбаев «Балалардың құқығын қорғау мәселелеріне қатысты өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» заңға қол қойды. Соған сәйкес, 2018 жылдан бастап қылмыстық істі тексеру барысында айыпталушы психологиялық сараптамадан өтеді. Егер оның кәмелетке жасқа толмағандарға әуестігі бар ауытқушылығы расталса, химиялық жолмен піштіріледі. Мұндай әдіс көптеген елдерде қолданылады. Мәселен, Ресейде 2012 жылдан бастап аталмыш заң күшіне енген. Педофил өз келісімімен піштіруге рұқсатын берсе, түрмеге тоғытылмайды.

АҚШ-та қоғамға қауіпті, бұрында қылмыс жасаған, әсіресе балаға қатысты заң бұзған азаматтар туралы барлық ақпаратты арнайы сайттан таба аласыз. Осылайша жұмыс берушілер, ата-аналар үйіне кезекті бала күтушіні немесе мұғалімді алмас бұрын, оның өткенімен таныса алады. Сонымен қатар, балаға зорлық көрсету бойынша сотталған американдықтар, түрмеден шыққаннан кейін де, құқық қорғау органдарының қадағалауында болады. Олардың балалармен жұмыс істейтін мекемелерде қызмет жасамауын, балалар көп шоғырланған аймақтан алшақ тұруын бақылайды [6,11].

Бүлдіршіндердің ең бақытты балалық шағында агрессия, зұлымдықпен бетпе-бет келуі, өмірдің жаман тұсын ерте көруі дүние жүзін алаңдатып отыр. Себебі, бала – болашақ, бала – баға жетпес қазына. Сарапшылар оларға қатысты сабырлы, мейірімді болуға шақырады. Қоғамды дендеген мәселенің шешілуіне әркім осылай үлес қоса алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_
2. Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексі 2014 Алматы- Юрист.2017
3. Қазақстан республикасы үкіметі жанындағы жасөспірімдер және олардың құқықтарын қорғау ісі жөніндегі ведомствоаралық комиссия отырысына мәліметтер, Астана-2012ж.
4. Н.Ә. Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халықтарына Жолдауы, Астана -2016ж.
5. <http://www.qamshy.kz/article/bala-quqighi-qazaqstanninh-ozekti-maselelerininh-biri.html>
6. <http://zanmedia.kz/2016/06/01/lym-dejtin-el-bolmasa-elim-dejtin/>

Резюме

В этой статье рассматривается международный опыт защиты прав ребенка и основные вопросы защиты прав ребенка в стране.

Summary

This article examines the international experience of protecting the rights of the child and the main issues of protecting the rights of the child in the country.

УДК:159.9340.56

Кудайбергенов М.Б.
к.ю.н., академик Международной академии
информатизации (МАИН),
член Казахского психологического общества

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ "ВЫГОРАНИЕ" СОТРУДНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ: НЕКОТОРЫЕ ПСИХОЛОГО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ

В статье проанализированы некоторые проблемные вопросы, касающиеся профессионального выгорания сотрудников правоохранительных органов с позиции современной психологической науки и такой ее отрасли, как Юридическая психология. Автор обращает внимание на отдельные, наиболее актуальные положения, касающиеся поднимаемой проблемы и предлагает собственное видение и обоснованные рекомендации и предложения по решению некоторых проблемных вопросов в рамках общей темы исследования.

Ключевые слова: *неврастения,*

В контексте актуализации вопросов повышения эффективности деятельности правоохранительных органов, а также исследования причин и факторов, влияющих на эффективность деятельности правоохранительных органов, особого внимания заслуживают вопросы, касающиеся эмоционального "выгорания" сотрудников указанных органов. Справедливости ради стоит отметить, что данные проблемные вопросы, в большей степени, находились и продолжают находиться в сфере интересов психологической науки и, в частности, такого ее водораздела, как Юридическая психология. Вместе с тем, данные проблемные вопросы заслуживают более пристального внимания и исследования в рамках междисциплинарного подхода с позиций правовой и психологической науки.

По смыслу Закона Республики Казахстан от 6 января 2011 года (№380-IV) "**О правоохранительной службе**" под "**правоохранительным органом**" понимается "государственный орган, обеспечивающий соблюдение и защиту прав и свобод человека и гражданина, законных интересов физических и юридических лиц, государства, реализующий политику государства по противодействию преступности и иным правонарушениям в соответствии со своей компетенцией, наделенный специальными полномочиями по обеспечению законности и поддержанию общественного порядка, выявлению, предупреждению, пресечению, расследованию

правонарушений, исполнению судебных решений по уголовным делам (подпункт 6-1 статьи 1). Соответственно, "**правоохранительная служба**" законодательно определяется, как "особый вид государственной службы на должностях правоохранительных органов, а также прохождение службы в случаях, предусмотренных статьей 44 рассматриваемого Закона о правоохранительных органах (подпункт 6 статьи 1), а "**сотрудник правоохранительного органа**" (далее - сотрудник) - гражданин Республики Казахстан из числа работников правоохранительных органов, которому присвоены специальное звание или классный чин либо установлен квалификационный класс (подпункт 9 статьи 1).

Отечественный законодатель к правоохранительным органам относит, собственно, органы прокуратуры, внутренних дел, антикоррупционную службу и службу экономических расследований, осуществляющих свою деятельность в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан (статья 3 Закона о правоохранительной службе).

Скорее всего, будет не совсем верным утверждать, что с учетом специфики правоохранительной сферы деятельности, повышенного психолого-эмоционального напряжения, которые испытывают сотрудники этой сферы, эмоциональное "выгорание", в большей степени, присуще именно сотрудникам правоохранительной сферы. По сути дела, такое явление, как эмоциональное "выгорание", проявляется с различной интенсивностью практически во всех сферах профессиональной деятельности человека, но, в особенности, в тех сферах, где перманентно присутствует "негативное" в психологическом плане влияние на работника (сотрудника), исходящее от той среды, в которой такой работник в процессе своей трудовой деятельности находится.

"Негативность" профессиональной среды для психики работника выражается в присутствии, прежде всего, повышенных стрессовых факторов (стрессоров), приводящих к истощению эмоционально-энергетических и личностных ресурсов работника. А учитывая специфику и особенности профессиональной деятельности, к примеру, оперативных работников полиции, осознающих постоянно присутствующий фактор риска и опасности для собственной жизни, можно утверждать о постоянном нахождении таких работников в зоне повышенной стрессовой опасности и влияния, прежде всего, на психику, психическую и эмоциональную устойчивость, психическую адекватность и лабильности психических процессов.

Таким образом, эмоциональное "выгорание" или, как его называют в психологии и психиатрии "**психическое сгорание**" уже признают разновидностью депрессивного синдрома. Психически-эмоционально выгореть, так же, как и подвергаться стрессовым ситуациям, человек может и вне сферы приложения определенных профессиональных, трудовых усилий и навыков, а, элементарно, в условиях социально-бытового характера, когда психика человека, по тем или иным причинам, не справляется с возникающими, к примеру, в семейных отношениях, сложными в психологическом плане ситуациями. Тогда как "профессиональное" выгорание непосредственно применимо к сфере трудовых отношений человека, в которых факторы стресса и индивидуальные особенности психики и психологического восприятия окружающей действительности, играют важную роль.

Следует отметить, что основные признаки синдрома выгорания в большей степени напоминают симптомы неврастения. **Неврастения (астенический невроз)**, в свою очередь, определяется, как патологическое состояние нервной системы человека, возникающее в результате ее истощения при длительной психической или физической

перегрузке. Неврастения обычно развивается на фоне длительных физических перенапряжений (напряженная работа, недостаточный сон, отсутствие отдыха), частых стрессовых ситуаций, личных трагедий, длительных конфликтов. Возникновению неврастения могут способствовать соматические заболевания и хронические интоксикации.

В состоянии эмоционального выгорания человек обычно ощущает постоянную усталость, у него падает работоспособность и желание включаться в работу после перерыва, присутствуют головные боли, нарушается сон, снижается аппетит, усиливается тяга к табаку, кофе, алкоголю. Кроме того, возникают ощущения упадка сил, беспомощности, безнадежности, апатии. При этом также наблюдается притупленность чувств – отсутствуют какие-либо желания эмоционально откликнуться на ситуации, которые, казалось бы, должны хоть как то эмоционально затронуть. Исчезает чувство сопереживания и сострадания людям, проявляется полное безразличие к тем событиям в окружении, которые в нормальном состоянии вызвали бы определенные реакции не безразличия и соучастия. У человека с синдромом эмоционального выгорания, таким образом, постепенно проявляется негативное отношение к своему труду, к коллегам и людям, с которыми приходится сталкиваться по работе. Контакты с ними становятся все более обезличенными, «бездушными» и формальными.

Нужно констатировать, что обычно человек, попавший в сети эмоционального выгорания, даже не осознает, что с ним на самом деле происходит. Он лишь испытывает растущие внутренние дискомфорт, раздражение, напряжение, тревогу и неприязнь к тем, кому призван помогать: клиентам, ученикам, пациентам, посетителям и т.д.

Человек, испытывающий это неприятное, тягостное состояние, обычно пытается искать причину происходящего в себе самом, уверенный в собственном бездушии и непрофессионализме. Но в результате этого только увеличивается недовольство собой, мнительность, снижается самооценка, ухудшается самочувствие и настроение. Кризис может обостриться настолько, что наступает полное разочарование в себе самом, в жизни, в людях и, как следствие, наступает глубокая депрессия.

К. Маслач условно разделяет симптомы эмоционального выгорания на: физические, поведенческие и психологические. К **физическим** он относит: усталость; чувство истощения; восприимчивость к изменениям показателей внешней среды; астенизация; частые головные боли; расстройства желудочно-кишечного тракта; избыток или недостаток веса; бессонница.

К **поведенческим и психологическим** К. Маслач относит следующие симптомы: работа становится все тяжелее, а способность выполнять ослабевает; работник рано приходит на работу и остается надолго; ощущения фрустрации, беспомощности и безнадежности; чувство беспокойства; ощущение скуки; снижение уровня энтузиазма; чувство обиды; чувство разочарования; неуверенность; чувство вины; чувство не востребованности и собственной бесполезности; легко возникающее чувство гнева; раздражительность; подозрительность; чувство всемогущества (власти над судьбой человека: клиента, пациента); ригидность; неспособность принимать решения; дистанционирование от людей (клиентов, пациентов) и стремление к дистанционированию от коллег; завышенное чувство ответственности за подопечного (клиента); общая негативная установка на жизненные перспективы; злоупотребление алкоголем и (или) наркотиками [1, с.19].

Проблему эмоционального выгорания более шире характеризуют **пять ключевых групп симптомов:**

1) физические симптомы: усталость, физическое утомление, истощение; уменьшенный или увеличенный вес; недостаточный сон, бессонница; жалобы на общее плохое самочувствие; затрудненное дыхание, одышка; тошнота, головокружение, чрезмерная потливость, дрожание; артериальная гипертензия (повышенное артериальное давление); боли в области сердца;

2) эмоциональные симптомы: недостаток эмоций, неэмоциональность; пессимизм, цинизм, черствость в работе и личной жизни; безразличие и усталость; раздражительность, агрессивность; тревога, усиление иррационального беспокойства, неспособность сосредоточиться; депрессия, чувство вины; потеря идеалов, надежд или профессиональных перспектив; увеличение деперсонализации - своей или других (люди начинают восприниматься безликими, как манекены); преобладание чувства одиночества;

3) поведенческие симптомы: рабочее время больше 45 часов в неделю; во время рабочего дня появляются усталость и желание прерваться, отдохнуть; безразличие к еде; отсутствие физических нагрузок; частое употребление табака, алкоголя, лекарств;

4) интеллектуальное состояние: уменьшение интереса к новым теориям и идеям в работе; уменьшение интереса к альтернативным подходам в решении проблем (например, в работе); безразличие к новшествам, нововведениям; отказ от участия в развивающих экспериментах (тренингах, образовании); формальное выполнение работы;

5) социальные симптомы: отсутствие времени или энергии для социальной активности; уменьшение активности и интереса в области досуга, хобби; социальные контакты ограничиваются работой и домашними делами; скудные взаимоотношения с другими, как дома, так и на работе; ощущение изоляции, непонимания окружающих и со стороны окружающих; ощущение недостатка поддержки со стороны семьи, друзей, коллег.

В 70-х годах XX века американский психолог Герберт Фрейденбергер первым обратил внимание на серьезность проблемы эмоционального выгорания и его деструктивного влияния на психику человека. Работая психиатром в одном из центров здоровья, он наблюдал большое количество работников, испытывающих постепенное эмоциональное истощение, потерю мотивации и работоспособности, изменения в состоянии здоровья и интеллектуальной сфере. Это были специалисты так называемых помогающих профессий — людей, с полной самоотдачей и с большим воодушевлением работавших в общественных организациях. После нескольких месяцев такой добровольной деятельности у этих людей наблюдался целый ряд характерных симптомов: истощение, раздражительность, цинизм и т.д., которые Х.Дж. Фрейденбергером по контрасту с начальным «эмоциональным горением» назвал «эмоциональным выгоранием» [2, с. 159-160].

Стало понятным, что это не просто какие-то непонятные проявления и отклонения от привычного поведения, а болезнь и чаще всего этот синдром связывают уже не только с проблемами в частной жизни, но больше с проблемами в профессиональной сфере деятельности человека. Установлено, в частности, что синдром в большей степени поражает тех, кто каждый день имеет дело с человеческим фактором – то есть в профессиональной сфере «человек-человек», к которой относится и сфера деятельности правоохранительных органов.

Некоторыми исследователями «синдрому выгорания» как «сложному психофизиологическому феномену, сопровождающемуся эмоциональным, умственным и физическим истощением из-за продолжительной эмоциональной нагрузки» [3]. К примеру, В.В. Бойко определяет эмоциональное выгорание, как выработанный личностью механизм психологической защиты в форме полного или частичного исключения эмоций в ответ на избранные психотравмирующие воздействия, и указывает, что это приобретенный стереотип эмоционального, чаще всего профессионального, поведения. Отчасти, это и функциональный стереотип, поскольку позволяет человеку дозировать и экономно расходовать энергетические ресурсы. Но цена такой «экономии» слишком высока: «нарушения могут затрагивать разные грани трудового процесса — профессиональную деятельность, личность профессионала, профессиональное общение» [4, с. 95].

В ряде специальных исследований указывается, что психическое выгорание включает в себя три основных составляющих, проявляющихся поэтапно: эмоциональная истощенность, деперсонализация (цинизм) и редукция профессиональных достижений. Под эмоциональным истощением понимается чувство эмоциональной опустошенности и усталости, вызванное собственной работой. Деперсонализация предполагает циничное отношение к труду и объектам своего труда. В частности в социальной сфере деперсонализация предполагает бесчувственное, негуманное отношение к клиентам, приходящим для лечения, консультации, получения образования и других социальных услуг. Клиенты воспринимаются не как живые люди, а все их проблемы и беды с которыми они приходят к профессионалу, с его точки зрения, есть благо для них. Редукция профессиональных достижений представляет собой возникновение у работников чувства некомпетентности в своей профессиональной сфере, осознание неуспеха в ней [5].

В Международной классификации болезней (МКБ-Х) синдром выгорания отнесен к рубрике Z73 – «Стресс, связанный с трудностями поддержания нормального образа жизни» [6, с. 51].

Причиной синдрома эмоционального выгорания сотрудников правоохранительных органов может служить наличие постоянного стресса на службе. Так, если взять, к примеру, деятельность все тех же оперативных, следственных работников полиции, то их род деятельности коренным образом отличается от деятельности в учреждениях с нормированным пятидневным рабочим днем с адекватными заработной платой и бонусной системой мотивации и поощрения труда. Специфика правоохранительной службы заключается в: повышенной ответственности и повышенном риске, которому подвергают себя сотрудники таких органов; однообразии повторяющихся действий; напряженном ритме работы; ненормированности рабочего дня; недостаточном и не всегда адекватном поощрении труда (материальное и психологическое); частой незаслуженной критике; имеющей место быть грубости начальства по отношению к подчиненным; чувстве недооцененности или ненужности.

Понятно, что на службе в правоохранительных органах свои военные порядки, устав, командные методы работы и т.д. Вместе с тем, и здесь, все таки, должен присутствовать и не забываться пресловутый «человеческий фактор», как во взаимоотношениях с коллегами, так и с гражданами, с которыми приходится сталкиваться и взаимодействовать в процессе и в силу выполняемых должностных обязанностей. В этой связи всегда вспоминаются мудрые слова Динмухамеда

Ахметовича Кунаева: «Не путай оперативность с торопливостью, а требовательность с грубостью».

К сожалению, этическая сторона деятельности сотрудников правоохранительных органов, особенно, органов полиции оставляет тоже желать лучшего. Не секрет, что нецензурная лексика, по сути дела, стала нормированной и естественной в процессе общения между самими сотрудниками таких органов, когда вышестоящий может наругать и выматерить подчиненного. Конечно же, не все сотрудники и не все органы нашей доблестной полиции поражены этим недугом, но, тем не менее, не секрет, что такие явления до сих пор имеют место быть. Поэтому грубость вышестоящих должностных лиц по отношению к нижестоящим, также может служить причиной появления эмоционального выгорания сотрудников правоохранительных органов и такие явления, конечно же, должны пресекаться и недопустимы на государственной службе в целом.

Как правило, здоровый образ жизни не совсем прижился в профессиональной среде сотрудников правоохранительных органов. Конечно же, установлены и применяются определенные нормативы по физической культуре, но, вместе с тем, курение и употребление алкоголя в нерабочее время в среде таких сотрудников – нормальное явление. Идеальный вариант – принимать на службу в правоохранительные органы граждан Республики, поддерживающих исключительно здоровый образ жизни, не употребляющих табачные и алкогольные наркотики. Но это, конечно же, миф.

Поэтому, в зону риска заболеть синдромом эмоционального выгорания попадают в большей степени также и те сотрудники правоохранительных органов, которые употребляют табачные и алкогольные наркотики и энергетические напитки. Табачная и алкогольная зависимость, как полагают употребляющие эти яды лица, помогает снять напряжение, снять стресс, расслабиться, что в корне ошибочно: ничего кроме букета серьезных заболеваний физического и психического планов, включая и синдром эмоционального выгорания, такие наркотики не сулят.

В зону риска легко попадают люди, злоупотребляющие алкоголем, сигаретами и энергетическими напитками. Искусственными «стимуляторами» они пытаются повысить работоспособность, когда случаются временные неприятности или застой в работе. Но вредные привычки лишь усугубляют положение. Например, происходит привыкание к энергетикам. Человек начинает принимать их еще больше, но эффект получается обратный. Организм истощается и начинает сопротивляться.

Синдром эмоционального выгорания, который носит всегда латентный характер и медленной, но верной поступью приближается к человеку, оказавшемуся в зоне риска, в какой то мере влияет и на проявления жестокости и насилия, черствости и озлобленности, резкого эмоционально-аффективного реагирования на различные нестандартные ситуации, с которыми приходится так или иначе сталкиваться сотрудникам правоохранительной сферы. Тому также способствует вкуче и психологический аспект, связанный с властными полномочиями и самой формой одежды сотрудников правоохранительной сферы.

В подтверждении того, что власть, властные полномочия способны отрывать людей от реальности и приводить к серьезным нарушениям, жестокости и насилию достаточно привести также в качестве примера знаменитый «Стэнфордский тюремный эксперимент», в 1971 году проведенный американским психологом Ф. Зимбарда. Эксперимент показал, что даже игровая форма и импровизация тюремной жизни способны критически повлиять на психику и поведение людей, задействованных в таком эксперименте. Так, к примеру, форменная одежда полицейского оказывает

серьезное «психологическое», некое магическое воздействие на лицо, которое такую форму надевает. Все мы по жизни, так или иначе, играем определенные роли, разыгрываем разные жизненные сценарии, многие из которых начинаются писаться в нашей жизни еще с самого детства. Поэтому «вживание» в роль полицейского, психологическое ощущение своего некоего превосходства и отличности перед другими гражданскими людьми, так или иначе, имеет под собой ощутимый психологический эффект воздействия и деформации сознания человека. То же самое, когда среднестатистическое гражданское лицо, порой бессознательно и неконтролируемо, чувствует некий дискомфорт и испуг при виде сотрудника в форме полицейского или иного стража порядка. Таким образом реагирует наша психика, так протекают порой бессознательно эти психические процессы в нашем головном мозге, так же как корни многих наших психологических проблем во взрослой жизни нужно искать в глубоком детстве.

В таком направлении современной психологической науки, как Трансактный анализ, выделяют три, так называемых «эго-состояния» человека и каждый из нас в течение дня, в течение всей своей жизни, так или иначе, попадает в одно из чередующихся эго-состояний: 1) Эго-состояния «Родитель»; 2) Эго-состояние «Взрослый»; 3) Эго-состояние «Ребенок/Дитя». Так вот взаимоотношения в системе правоохранительных органах, как правило, построены на принципах трансакций – «Родитель» (Начальство, которое нужно бояться и неукоснительно слушаться, как родителей) и «Ребенок» (подчиненные, которые не имеют право пререкаться с начальством и обязаны неукоснительно слушаться, иначе «Родитель» может наказать). При этом, начальник одного уровня по отношению к своим подчиненным всегда «критикующий» Родитель, а во взаимоотношениях со своим вышестоящим руководством такой начальник сам становится «послушным» ребенком.

Идеальный вариант во взаимоотношениях между людьми во всех сферах жизни – это вести коммуникации на уровне эго-состояний «Взрослый» - «Взрослый». Тогда нет обострений каких-либо негативных психических реакций из глубокого детства, нет западаний на прошлое и нет надобности играть роли и разыгрывать различные сценарии. Но такое возможно не всегда, не у всех и не во всех сферах. Эго-состояние «Взрослый» - это осознанное поведение человека, не играющего никакие роли, умеющего понимать и быть понятым, не уходящего в прошлое (обиды) и не живущего будущим (угрозы, наставления, упреки и недовольство, страхи), а всегда пребывающего в настоящем моменте своей жизни. К сожалению, в силу специфики деятельности правоохранительных органов коммуникации и трансакции сотрудников разных уровней в таких органах в эго-состоянии «Взрослый» - «Взрослый» практически невозможны, но возможны и необходимы проявления элементарной человечности, человеколюбия, сострадания, понимания, поддержки. Необходимы культивация и пропаганда здорового образа жизни, а это не только благоприятное физическое состояние, но и адекватная, здоровая психика.

Психиатрия в случаях синдрома эмоционального (психического) выгорания, как правило, рекомендует прием в течение длительного периода антидепрессантов. К психологическим (не медикаментозным) средствам профилактики и лечения такого синдрома относят, прежде всего, профилактические меры, направленные на укрепление здоровья, или, иначе говоря, физическую профилактику эмоционального выгорания: диетическое питание, с минимальным количеством жиров, но включающее витамины, растительную клетчатку и минералы; занятия физкультурой или, как минимум, прогулки на свежем воздухе; полноценный сон не менее восьми часов в сутки;

соблюдение режима дня; обязательный выходной раз в неделю, в течение которого полностью отвлекаться от работы и рабочих обязанностей (не выполнять какую-то обязанность по работе дома); «очищение» головы от беспокоящих мыслей или проблем путем анализа (на бумаге или в беседе с внимательным слушателем или, если позволяют, время и средства, прохождение терапии у психолога); расстановка приоритетов (в первую очередь выполнять действительно важные дела, а остальные – по мере успеваемости); медитации и аутотренинги; ароматерапия; чтение духовной литературы (по самопознанию, психологии личности).

Необходимо, таким образом, развивать институты психологической помощи и поддержки в системе правоохранительных органов. Позволить себе длительную терапию у частного психолога навряд ли сможет рядовой сотрудник полиции, которые уже страдает синдромом выгорания, по причине отсутствия времени и необходимых средств (частная профессиональная психологическая помощь, консультирование и терапия, как правило, не каждому по карману и могут быть длительными по времени). Общение с психологом в правоохранительной системе должно стать, по возможности, регулярным и восприниматься как вполне нормальное и необходимое явление и условие, особенно с учетом специфики службы в правоохранительных органах и для тех лиц, которые уже находятся в зоне риска эмоционального выгорания, что сказывается на продуктивности их службы, состоянии физического и психо-эмоционального самочувствия. В этой связи актуализируется развитие в Казахстане такого направления психологии, как Юридическая психология, возможность подготовки специалистов нового уровня «юристы-психологи» со знанием права и психологии. Особенно востребованными такие специалисты окажутся в таких направлениях деятельности, как дознание и следствие, оперативная деятельность и т.п., где познания психологии человека, особенностей психических реакций и проявлений весьма актуальны и необходимы.

Негативным фактором, способствующим возникновению синдрома выгорания, является также, как ни банально, социально-экономическая составляющая оценки труда сотрудника рассматриваемых органов. Не секрет, что адекватная и достойная оплата труда любого государственного служащего – это также важное препятствие на пути к любым проявлениям коррупции на службе. Как правило, не всегда только чистая алчность даже обеспеченного чиновника толкает на коррупционные поступки. Низкая оплата труда и есть основная причина проявления коррупционного мышления и поведения.

Социальная неудовлетворенность – серьезный фактор, негативно влияющий на психофизиологическое самочувствие, адекватность, рациональность и разумность любого человека. Безденежье, нищета, отсутствие достойной работы толкают человека на совершение преступления. Недаром и на уровне Всемирной организации здравоохранения «здоровьем» признали «полное физическое, психическое (умственное) и социальное благополучие человека, а не просто отсутствие болезней и недугов».

Таким образом, **выгорание** – это всегда «опустошение», «эрозия души» под воздействием факторов профессиональной среды и с учетом индивидуальных особенностей психики человека. Развитию этого состояния способствует необходимость работы в одном и том же напряженном ритме, с большой отдачей и эмоциональной нагрузкой личностного взаимодействия с различным, в т.ч. и трудным контингентом. Вместе с этим прогрессированию синдрома способствует отсутствие должного вознаграждения (в т.ч. не только материального, но и морального,

эмоционального, психологического) за выполненную работу, а это заставляет человека думать, что его работа не имеет ценности для него самого, коллектива, структуры, общества.

Речь выше идет о так называемом «психологическом поглаживании». Очень большое значение дефицит такого «поглаживания» имеет для психики ребенка начиная с 1 летнего возраста: недолюбленный ребенок, который недополучил необходимого объема в критические периоды своего развития родительского внимания, ласки, заботы, любви и похвалы, во взрослой жизни, как правило, имеет серьезные проблемы с психическим и эмоциональным состоянием, и без своевременной и профессиональной психотерапии такой взрослый человек может заработать очень серьезные психические заболевания и отклонения и это факт. Но такие психологические поглаживания важны для каждого как в детском возрасте, так в любом возрасте уже взрослой, зрелой жизни.

У нас даже детей за малейшие детские шалости и непослушание принято наказывать, ругать и наносить иные психические травмы незащищенной психике ребенка. А за невыполнение каких-либо требований, нарушение каких-либо нормативов (за исключением деяний, попадающих под действие уголовного или административного законодательства, что бесспорно оправданно) или просто за то, что не справился с заданием, в нашем обществе принято выносить на порицание, осуждать, наказывать и т.д. Несколько иначе и на других, на первых взгляд, нелепых, но весьма глубоких в плане психологического эффекта, построены правила и отношения в некоторых крупных и передовых японских корпорациях: там за ошибку и недочет, особенно у молодого, начинающего специалиста, вместо порицания и наказания, принято публично хвалить и ободрять. Эффект не заставляет себя долго ждать: такое психологическое поглаживание способствует тому, что сотрудник в будущем уже не допускает подобных ошибок и это благотворно влияет на корпоративный дух в коллективе и положительно влияет на производительность труда.

Понятно, что в правоохранительной системе такие подходы и эксперименты никогда не будут внедрены и не приветствуются. Вместе с тем, руководству важно понимать, что одной из основных причин развития рассматриваемого синдрома у сотрудников является несоответствие между повышенными требованиями начальника к подчиненному и реальными возможностями последнего. Зачастую складывается так, что эмоциональное выгорание появляется по причине несоответствия между, казалось бы, нормальным стремлением сотрудников иметь большую степень самостоятельности на службе, самим искать и находить способы и методы достижения тех результатов и показателей, за которые они несут ответственность, и жесткой и не всегда рациональной политикой администрации в организации рабочей активности и ее контроля, а также погоня за показателями, что также деструктивно влияет как на эффективность и рациональность деятельности отдельно взятого сотрудника, так и всех органов в целом. Результат такого контроля – возникновение чувства собственной бесполезности на службе и отсутствие ответственности.

Уместно привести в контексте выше описанного слова академика Д.А. Кунаева: «Не путай требовательность с грубостью, а оперативность с торопливостью».

Эмоциональное выгорание как устойчивое личностное новообразование складывается из отдельных психологически неблагоприятных психических состояний, приобретается в жизнедеятельности человека, причем, прежде всего, в его профессиональной деятельности как ведущей на данном этапе развития личности. Поэтому когда говорят о «синдроме сгорания», имеют в виду конкретные изменения

отношения специалиста к предмету профессиональной деятельности, ее содержанию и формам, к самому себе (изменения мотивации, самопринятия, смыслообразования, осмысленности нравственной составляющей профессиональной роли и стремления к самореализации в ней) [7, с.16].

Таким образом, некоторыми исследователями не без оснований явление эмоционального выгорания рассматривается как психологический механизм профессиональной деформации личности. Механизмы развития профессиональной деформации: 1) интериоризация - от внешнего к внутреннему (внешняя нестабильность и социальная аномия воспринимаются личностью и становятся ее внутренними характеристиками); 2) интеграция психики - «от простого к сложному, от ситуативного эмоционального – к устойчивому личностному» [7, с.19].

Подытоживая все вышеизложенное, необходимо заключить, что синдром «выгорания» появляется и продуктивно развивается на почве хронического повседневного напряжения, эмоционального переутомления, переживаемом человеком и благодаря неумению, а иногда и нежелания человека обратить серьезное внимание на изменения в своем состоянии и восприятии самого себя и своих ежедневных жизненных ситуаций. Эмоционально-мотивационное утомление, при котором появляются субъективные переживания усталости, мотивационная и эмоциональная неустойчивость, в последующем, если вовремя не обратить на это должное внимание и не начать противодействовать, может привести к хроническому переутомлению и истощению психики и всего организма.

Основные проявления «выгорания» сводятся, как правило, к ощущению усталости, быстрой физической и эмоциональной утомляемости, отсутствию сил и желания продолжать или начинать работу, наблюдается сниженный энергетический тонус, появляются различные симптомы физических недомоганий, склонность к злоупотреблению успокаивающими или возбуждающими средствами и т.д.

Исследования аспектов выгорания у представителей разных профессиональных групп наглядно подтверждают то очевидное положение, что выгорание обуславливается не отдельным фактором профессии, а, как правило, целым ее комплексом, всей системой и особенностями совокупного влияния профессии, ее социального статуса, места и престижа в обществе и других значимых характеристик.

Профессиональная деформация начинается с того, что, к примеру, сотрудник полиции «утрачивает истинное представление о нравственном смысле своей профессии» [8]. Происходит, на самом деле, очевидная деформация отношения и восприятия сотрудником своей профессии и профессионального долга, меняется отношение к объекту своей профессиональной деятельности в целом.

Выше отмечалась важность своевременного выявления синдрома выгорания среди сотрудников правоохранительных органов и принятия профилактических мер и в этом контексте особое значение имеет развитие института психологической службы в системе правоохранительных органов, которые могли бы применять в работе с сотрудниками специальные методики диагностирования, как то: 1) методика «Диагностика эмоционального выгорания личности» В. В. Бойко; 2) методика определения психического «выгорания» (А. А. Рукавишников); 3) опросник на выгорание К. Маслач, С. Джексона, адаптированные Н. Е. Водопьяновой и Е. С. Старченковой; 4) тест-опросник К. Томаса на поведение в конфликтной ситуации; 5) методика «Ценностные ориентации» М. Рокич и др.

Таким образом, происхождение синдрома выгорания невозможно однозначно связать с какими-то конкретными организационными, личностными или ситуационными факторами, скорее всего, он является очевидным результатом комплексного и сложного процесса взаимодействия личностных особенностей

человека, ситуации его межличностных отношений с его профессиональной и рабочей ситуацией, в которой он находится. Специально проведенные отдельными учеными исследования показывали, что выгорание относительно стабильно во времени, однако флуктуации выгорания зависят от влияния личностных и организационных факторов. Следовательно, создание определенных благоприятных социальных условий и применение своевременной психологической терапии для коррекции личностных факторов способно положительно повлиять на проблемные аспекты в деятельности сотрудников правоохранительных органов, подверженных влиянию синдрома выгорания в процессе осуществления своей профессиональной деятельности.

Список литературы:

1. Maslach C. // Professional burnout: Recent developments in the theory and research. Washington: D. C: Taylor & Francis, 1993. P. 19–32.
2. Freudenberger H.J. Staff burn-out . / Journal of Social Issues, 1974. Vol. 30. P. 159-165.
3. Лэнгле, А. Эмоциональное выгорание с позиций экзистенциального анализа: теоретическое исследование / А. Лэнгле // Вопросы психологии. – 2008. – №2. – С. 3 – 16.
4. Бойко, В.В. Правила эмоционального поведения: Методическое пособие / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 1997. – 172 с.
5. Водопьянова, Н.Е. Синдром выгорания. Диагностика и профилактика / Н.Е. Водопьянова, Е.С. Старченкова. – СПб.: Питер: Питер-принт, 2005. – 336 с.
6. World Health Organization. The ICD-10 Classification of Mental and Behavioral Disorders: clinical descriptions and diagnostic guidelines. Geneva: WHO. 1992.
7. Г.И. Уразаева. Профессиональная деформация сотрудников полиции в аспекте эмоционального выгорания: социально-психологические условия, механизмы, особенности, факторы// Вестник Казанского юридического института МВД России № 2(16) 2014.
8. Буданов А.В. Работа с сотрудниками ОВД по профилактике профессиональной деформации. М., 1992.

Түйіндеме

Мақалада қазіргі заманғы психологиялық ғылым мен оның саласы, - Құқықтық психология тұрғысынан құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің кәсіптік күйіп қалуына байланысты кейбір проблемалық мәселелер талданады. Автор назар аударып отырған проблемаға қатысты ең өзекті ережелердің кейбіріне назар аударады және жалпы зерттеу тақырыбы шеңберінде кейбір проблемалық мәселелерді шешу бойынша өзінің жеке көзқарасы мен ұсыныстарын ұсынады.

Summary

The article analyzes some problematic issues related to the professional burnout of law enforcement officers from the position of modern psychological science and its branch, such as Juridical Psychology. The author draws attention to some of the most relevant provisions relating to the problem being raised and offers his own vision and sound recommendations and suggestions for solving some problematic issues within the framework of the general research topic.

Тарап Ж.Д.
Д.А.Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясы
Конституциялық, халықаралық
құқық және кеден ісі кафедрасының
аға оқытушысы, з.ғ.м.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТҮЛҒАНЫҢ САЯСИ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН НЕГІЗІ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы тұлғаның саяси құқықтары мен бостандықтары, маңызы мен негізі жан – жақты сараланып, талдау жасалады.

Кілт сөздер: Азамат, мемлекет, қоғам, саяси құқық, демократия, Республика, ұйымдар, кәсіпорындар, бірлестіктер;

Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабында: «Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі. Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды. Заңдар мен өзге де нормативтік, құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады» [1], - деп жазылған.

Азаматтық ұғымының өзінде азамат пен мемлекеттің өзара қарым-қатынасының саяси мәні бар. Азаматтық – ол адамдардың сол мемлекетпен тұрақты саяси-құқықтық байланысы. Тиісінше, азаматтар бірінші кезекте өзінің мемлекетімен саяси тұрақты байланыста болады. Мұндай жағдай азаматтардың бойындағы саяси құқық пен бостандықты, яғни мемлекет ісін басқарумен, демократиямен тығыз байланысты құқық пен бостандықты білдіреді. Ауылда, кентте, ауданда, қалада, облыстар мен Республикада азаматтар мемлекетті басқару ісіне кеңірек араласқан сайын демократияның мүмкіндігі де кеңейе түседі. Демократиялық мемлекет құру мақсатында, Қазақстан азаматына саяси сипаттағы айтарлықтай кең мөлшердегі құқық пен бостандық кепілдігі берілген.

Мемлекетті құрудың ең басты проблемасы - өкілетті органдарды қалыптастыру. Қазақстан азаматы барлық: аудандық, қалалық, облыстық мәслихаттардан Республика Парламентіне дейінгі деңгейдегі өкілетті органдарды қалыптастыруға тікелей қатысады.

Аталған өкілетті органдарды сайлауға жасы 18-ге толған азаматтар қатысады. Азаматтардың бұл құқығы ұлтына, нәсіліне, біліміне, жынысына, лауазымына, мүлктік жағдайына және басқаларына қарап шектелмейді. Егер кімде-кім азаматтық сайлау құқығын шектеуге әрекеттенсе, онда ол тіпті қылмыстық жауаптылыққа тартылуы мүмкін. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі азаматтың сайлау құқығын жүзеге асыруына кедергі келтіруге әрекеттенгендерге жаза көздеген. Бұл қылмыс дауыс беру, депутаттыққа кандидаттардың сайлаушылармен кездесу, кандидатураны, олардың бағдарламаларын талқылау кезінде кедергі келтіру түрінде көрінуі мүмкін. Кедергі келтірудің күштеу, алдау, қорқыту, сатып алу тәсілдері де болуы мүмкін.

Сайлауға барлық өкілетті органдардың азаматтары тең құқықта қатысады. Әр адам бір дауысқа ие жергілікті атқару органдарына және Парламент мәжілісіне сайлау кезінде азамат тек бір дауыс береді.

Республика азаматының саяси құқығына бейбіт жиналыстар, митингілер, демонстрациялар, шерулер өткізу, тосқауылдарға тұру құқығы жатады. Бұл шаралар белгілі бір мәселелерді шешу немесе азаматтардың еркі мен тілегін білдіру мақсатында жүргізіледі. Мысалы, сайлаушылар депутаттыққа кандидатты талқылау үшін; мемлекеттік сияқты жеке ұйымдар, кәсіпорындар ұжымдары өздерінің мемлекет саясатына көзқарасын білдіру, мемлекеттік органдардың заңдары мен шешімдерінің жобаларын талқылау үшін жиналуы мүмкін. Ақырында, азаматтар мемлекеттік, ұлттық мейрамдар кезінде өз еріктерімен демонстрацияларға шығулары мүмкін. Мемлекеттік органдар азаматтардың мұндай заңды тілектеріне кедергі келтірмеулері тиіс.

Бостандық, алайда, анархия бетімен кетушілік емес. Тәртіпсіздік ұйымдастыруды көздейтін, заңға қайшы келетін демонстрациялар, жиналыстар өткізуге, тосқауылдарға тұруға тыйым салынады.

Сөз жоқ, азаматтардың әр түрлі қоғамдық бірлестіктер құру құқығының саяси мәні бар. Мәселе мынада, бұл бірлестіктердің мемлекеттің саяси өміріне қатысуға, өкілетті органдарды қалыптастыруға, Қазақстан Республикасы Конституциясының талабы шеңберінде саяси бағдарламалар әзірлеуге, және т.б, құқығы бар. Азаматтар қоғамдық бірлестіктерге өз еріктерімен кіреді, сондықтан олар солардың бастамасымен құрылады. Бірлестіктер жарғыларын мақсаты мен міндеті Конституцияға, заңдарға қайшы келмейтіндей етіп әзірлейді.

Мемлекеттік қызметке кіруге тең құқық Қазақстан Республикасы азаматтарының конституциялық саяси құқықтарының бірі болып табылады. Конституцияда мемлекеттік қызмет туралы бірқатар негіз боларлық идеялар беріледі. Онда мемлекеттік қызмет лауазымына кандидатқа қойылатын талап тек лауазымдық міндеттер сипатымен ерекшеленіп, заңмен белгіленетіні көрсетілген.

Конституциялық қағидаларды жүзеге асыру, мемлекеттік қызметті ұйымдастыру негіздерін мемлекеттік қызметкерлердің құқықтық жағдайын анықтау, мемлекеттік қызмет саласындағы қатынастарды реттеу мақсатында 1999жылғы 23шілдеде «Мемлекеттік қызмет туралы» ҚР Заңы қабылданды. Заңда мемлекеттік қызметке анықтама берілген. Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызмет мемлекеттік органдар мен оладың аппараттарындағы азаматтардың Конституция негізінде жүзеге асыратын және мемлекеттік басқаруды, мемлекеттің өзге де міндеттері мен қызметтерін жүзеге асыруды көздейтін кәсіби қызметі. Заңда лауазымдық өкілеттігін мемлекеттік органның атынан жүргізетін Қазақстан Республикасының азаматы мемлекеттік қызметкер болып табылатындығы көрсетілген.

Мемлекеттік органдармен еркін қарым-қатынас жасау азаматтардың маңызды құқы. Қазақстан Үкіметі 1999 жылғы 27 қаңтарда Орталық және жергілікті атқарушы органдарда азаматтарды қабылдау ережесін бекітті [2, 29 б.].

Бұл ереженің мақсаты азаматтардың өтініштерін қарауда, олардан түскен өтініштер мен ұсыныстарды қанағаттандыру жөніндегі жұмыстарды жақсартуда орталық және жергілікті атқарушы органдар басшыларының рөлі мен жауапкершілігін көтеру болып табылады. Аталған ережеге сәйкес, Президент Әкімшілігінің қабылдау бөлімінде және Премьер-Министрдің Кеңесінде аптасына бір рет азаматтарды қабылдау рәсімі өтеді. Орталық және жергілікті әкімдіктерде де бірінші басшылар мен олардың орынбасарлары азаматтарды қабылдайды. Азаматтың Премьер-Министр мен оның орынбасарларының жеке қабылдауына жазылу мүмкіндігі бар. Орталық атқарушы органдар, облыстар, Астана мен Алматы қаласы басшылары тарапынан осы мәселе бойынша атқарылған жұмыстар жөнінде Премьер-Министр Кеңесіне тоқсан сайын ақпарат берілуі осы Ереженің іске асуының кепілі болып табылады.

2007 жылғы 12 қаңтарда Қазақстан Республикасының Президенті «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Заңға қол қойды. Заңда өтінішке мынадай анықтама берілді: «Өтініш - өтінішті қарайтын субъектіге немесе лауазымды адамға жеке немесе ұжымдық хат арқылы, ауызша жолданған, не электронды цифрлы қол қою арқылы куәлендірілген ұсыныс, өтініш, шағым, сауал немесе пікір». Олардың бәрі тіркеледі және жауапты адамдар ол бойынша шешім қабылдауы тиіс. Өтінішті қарау мерзімі белгіленеді. Субъектілер мен лауазымды адамдар: 1) өтінішті қабылдауға және қарауға; 2) заңды және негізделген шешім қабылдауға; 3) қабылданған шешім туралы хабарлауға; 4) өтініш жасаушының қудалануының алдын алуға; 5) шағымды онда көрсетілген әрекетке қатысы бар лауазымды адамдарға жібермеуге және т.б. міндетті.

Аталған Заңды іске асыру үшін Республика Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнаулы есеп жөніндегі комитеті мемлекеттік органдардың азаматтардың өтініштерін қарауын бақылау мен қадағалаудың электронды тетігіне арнап автоматтандырылған «Азаматтар өтініштерінің біртұтас есебі» жүйесін енгізді. Бұл шаралар мемлекеттік басқару жүйесін жаңғыртуға жәрдемдесуі тиіс.

Республика азаматы келісімшарт бойынша әскери қызметке, Қарулы Күштерге, басқа да әскер мен әскери құрылымдарға бюджеттен қаржыландырылатын ақылы лауазымдарға ерікті түрде баруға құқылы. 2001жылғы 20 наурыздағы «Келісімшарт бойынша әскери қызмет туралы» ҚР Заңында келісімшарт бойынша әскери қызметті өтейтін әскери қызметшілердің құқықтары мен міндеттері көзделді. Атап айтқанда, әскери қызметті келісімшарт бойынша өтейтін әскери қызметші, осы Заңмен көзделген шектеулерді ескере отырып, Конституциямен және заңдармен кепілдік берілген құқықтар мен бостандықтарды пайдалануға; командирлердің жеке басының қадірін құрметтеуге, олармен әділ қарым-қатынас жасауға, ақшалай және заттай азық-түлікпен, киім-кешекпен мемлекет арқылы қамтамасыз етілуге, зейнетақымен қамтамасыз етілуге, өмірі мен денсаулығының қорғалуына және басқаларына құқылы. Келісімшарт бойынша әскери қызмет офицерлер құрамы, прапорщиктер мен мичмандар, әскери оқу орындарының тыңдаушылары, сарбаздар, матростар, сержанттар, старшиналар лауазымдарына бөлінеді. Келісімшарт бойынша әскери қызметке алынған адам кем дегенде 19 жаста болуы тиіс. Келісімшарт 3,5-10 жылға жасалады. Ал курсанттарға 17 жылға жасалуы мүмкін.

Азаматтардың құқық тәртібін қамтамасыз етуге қатысуы үшін құқықтық негіз жасалады. 2004 жылғы 9 шілдеде «Азаматтардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысуы туралы» ҚР Заңы қабылданды. Осы Заңға сәйкес, азаматтардың қоғамдық тәртіпті сақтауға қатысуы туралы олардың ішкі істер органдарына ерікті түрде жәрдемдесуі арқылы жүзеге асырылады. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысушы азамат өз қызметін заңдылықты сақтау, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу негізінде жүзеге асырады. Заңда жергілікті өкілді, атқарушы органдардың, ішкі істер органдарының азаматтардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысу мәселесі жөніндегі өкілеттігі айқындалған. Азаматтардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудегі құқықтары мен міндеттері бекітілген, осы қызметі үшін оларды ынталандыру шаралары белгіленген.

Демек, азаматтың мемлекеттік қызметке келу құқығының терең саяси мәні бар. Ол мемлекеттік органдарды мемлекет функциясын жүзеге асыру жөніндегі қызметпен айналысуды өз еркімен міндетіне алған азаматтармен қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мемлекеттік қызметте жұмыс істеу құқығы - саяси құқық, сондықтан ол, негізінен, мемлекеттің мақсаттарын жүзеге асыруды көздейді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Қазақстан Республикасының Конституциясы, 30 тамыз 1995 ж. (2017.03.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). // http://online.zakon.kz/document/?doc_id=51005029

2.Жовтис Е. Права человека и правозащитные организации: Методическое пособие. – Алматы: Казахстанское Международное Бюро по правам человека и соблюдения законности, фонд «XXI-век», 2002. – 36 с.

Резюме

В этой статье анализируются политические права и свободы человека в Республике Казахстан, сущность и основа дифференцированного анализа.

Summary

This article analyzes political rights and freedoms in the Republic of Kazakhstan, the essence and basis of differentiated analysis.

УДК:347.24(574)

Абибулла А.С.
Каспийский университет,
магистрант ВШП «Әділет»
Каспийского университета

СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ ВЕЩНЫХ ПРАВ НА ЧУЖУЮ ВЕЩЬ В ГРАЖДАНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В данной статье рассматривается проблема защиты вещных прав на чужую вещь. Также приведены основные статьи гражданского законодательства Республики Казахстан в области защиты вещных прав на чужую вещь. Автором также изучены основные проблемы законодательного закрепления способов защиты вещных гражданских прав. В статье представлена подробная характеристика таких способов защиты прав на чужую вещь, как виндикационный иск, негаторный иск и иск о признании права.

Ключевые слова: вещное право, защита, гражданское законодательство, право на чужую вещь, имущество.

Компоненты защиты права собственности и иных вещных прав, перечислены в гл. 15 ГК РК «Защита права собственности и иных вещных прав». Они весьма неоднородны по характеру и действию, и не все названные меры применяются при защите иных, чем право собственности, вещных прав. При этом весьма своеобразной является систематизация изложения в гл. 15 ГК мер защиты права собственности и иных вещных прав.

В частности, ст. ст. 259 - 264 определен перечень мер по защите права собственности, которые представлены: признанием права собственности, истребованием имущества из чужого незаконного владения, возмещением убытков при возврате имущества из незаконного владения, защитой права собственности от нарушений, которые не соединены с лишением владения, а также конкретизирован механизм применения данных мер. Статьей 265 меры по защите права собственности, перечисленные в ст. ст. 259–264, и их механизм распространены на защиту и иных, чем право собственности, вещных прав [1].

В ст. 267 ГК перечислены меры по защите права собственности и иных вещных прав от не соответствующего нормам законодательства нормативного или индивидуального акта органа власти, управления и должностных лиц, а также закрепляется механизм возмещения убытков, возникших в связи с таким нормативным актом.

Статьей же 266 ГК предусмотрены меры по защите исключительно права собственности при его прекращении по основаниям, которые предусмотрены законодательными актами, и порядок возмещения убытков, возникших в связи с таким прекращением права собственности [2, с.85].

В совокупности гражданско-правовых средств защиты права собственности особенное место занимают иски об истребовании имущества из чужого незаконного владения, то есть виндикационные иски. Виндикационный иск является иском

собственника либо обладателя иного вещного права на вещь об истребовании данной вещи из чужого незаконного владения или, другими словами, это иск не владеющего собственника к владеющему не собственнику по возврату имущества.

Согласно действующему законодательству, для того, чтобы предъявить виндикационный иск, необходимо одновременное присутствие нескольких условий. В первую очередь необходимо, чтобы собственник был лишен фактического господства над собственным имуществом, которое выбыло из его владения. В случае, когда имущество находится у собственника, однако кто-то оспаривает его право либо формирует какие-либо препятствия в пользовании либо распоряжении имуществом, применяют иные средства защиты, в частности иск по признанию права собственности либо иск по устранению препятствий, которые не связаны с лишением владения. Виндигировать можно только индивидуально-определенное имущество.

Виндикационный иск обладает внедоговорным характером и защищает право собственности как абсолютное субъективное право. В случае, когда собственник и фактический владлец вещи взаимосвязаны друг с другом договором либо иным обязательственным правоотношением по поводу спорной вещи, последнюю могут отыскивать только посредством соответствующего договорного иска. Правом на виндикацию обладает собственник, утративший владение вещью. Однако наряду с ним виндигировать имущество может также лицо, хотя и не будучи собственником, но владеющее имуществом в силу закона или договора. В роли такого лица, именуемого титульным владельцем имущества, могут выступать определенные лица, представленные арендатором, хранителем, комиссионером и т.д., а также обладатели таких вещных прав на имущество как право пожизненного наследуемого владения, право хозяйственного ведения, право оперативного управления и т.д.

В роли истца обычно является собственник, который утратил владение вещью, но это может быть и так называемый титульный владлец. Ответчик по виндикационному иску представлен лицом, незаконно и фактически владеющим чужим имуществом. Предмет этого иска представлен требованием по возврату имущества из незаконного владения. Когда истец требует выплаты денежной компенсации, признание права собственности, то это осуществляют посредством не виндикационного иска, а других средств защиты.

Возможности виндикации у третьего лица зависят от добросовестности данного приобретателя. В соответствии с п. 1 ст. 261 Гражданского Кодекса РК (далее ГК) [1], добросовестным признают приобретателя, который не знал и не должен был знать о том, что лицо, у которого приобрели вещь, не обладало правом ее отчуждения. В случае, когда владлец недобросовестен (то есть знает или должен знать о том, что отчуждатель не управомочен на процедуры отчуждения), вещь будет подлежать безусловной виндикации. В случае, когда он добросовестен, то отчуждение будет возможным только в том случае, если оно выбыло из владения собственника либо лица, которому данное имущество передал собственник во владение, против его воли. В п. 1 ст. 261 ГК определены примеры данного отчуждения, они представлены: утерей или похищением имущества. Видно, что здесь не важна вина собственника: когда, в частности, вещь выбывает из владения собственника по его личной неосмотрительности, однако вопреки его воле, ее все равно могут виндигировать. Такого рода ограничение вызвано в основном интересами в сохранении стабильности имущественного оборота, а также интересов добросовестных приобретателей и их защиты в гражданских правоотношениях. Иным образом дело обстоит в случае, когда имущество вышло из владения собственника по его собственной воле. В этом случае,

виндикационный иск не будет подлежать удовлетворению. В соответствии с мнением части исследователей, это имеет место по причине того, что собственника считают виновным в наличии собственной неосмотрительности, при неправильном выборе контрагента. Присутствует еще одна точка зрения. Она основана на том мнении, что решение принимают в зависимости от того, у кого именно, у ответчика или истца, присутствует большее число возможностей по защите своих интересов в случае проигрыша дела. Ведь собственник в большинстве случаев знает лицо, которому он поручает собственное имущество. Отсюда следует, что им могут взыскиваться убытки с данного лица. Ответчик же обычно хуже знает данное лицо и у него меньше шансов по возмещению убытков. В случае, когда имущество собственника против его воли выбыло из владения, он обычно не знает виновного, приобретатель же знает контрагента. Истребование имущества у добросовестного приобретателя, которым оно было приобретено возмездно, возможно только в том случае, когда имущество выбыло из владения собственника либо лица, которому имущество передали во владение против их воли.

В содержании юридической литературы выделяется широкий круг проблем, которые связаны с процедурами удовлетворения требования собственника по виндикационному иску.

В частности, заслуживает внимание тот момент, что течение срока приобретательной давности по отношению к имуществу, которое находится у лица, из владения которого его можно истребовать, начинается не раньше истечения срока исковой давности. Это противоречит п. 5 ст. 240 ГК, в соответствии с которым, в случае, когда лицу отказывают в суде в признании за ним права собственности, собственником станет лицо, которое владеет имуществом. Т. Киреевой и С. Климкиным отмечается, что право собственности у добросовестного приобретателя даже при отказе собственнику в виндикационном иске, формируется только после долгого периода времени [3, с. 70.]. Основываясь на данном утверждении, исследователями предлагается признание такого права собственности при отказе собственнику в удовлетворении виндикационного иска. Для того, чтобы ликвидировать противопоставление исковой и приобретательной давности С.Скрябиным предлагается использование одного из следующих способов: 1) добавление правила, в соответствии с которым сроки исковой давности не должны распространяться на виндикационные иски и прочие вещно-правовые способы защиты вещных прав; 2) увеличение сроков исковой давности, приравнивать их при защите права собственности и иных вещных прав к срокам приобретательной давности. В качестве наиболее благоприятного исследователем выделяется первый вариант [4, с. 49-50].

Следующим спорным моментом является истребование имущества у безвозмездного приобретателя. В соответствии с п. 2 ст. 261 ГК, когда имущество приобрели безвозмездно от лица, которое не обладало правом его отчуждать, собственник имеет право на истребование имущества во всех случаях. Часто это истолковывают так, что имущество может быть изъято у любого безвозмездного приобретателя. Но это является расширенным толкованием закона, не учитывают то, что отчуждатель должен быть не упромочен на отчуждение вещи. Формируется также вопрос о том, каким образом рассматривать ситуацию, если безвозмездным приобретателем имущества от лица, не имевшего права на его отчуждение, реализуется это имущество посредством возмездной сделки. Если рассматривать п. 2 ст. 261 буквальным образом, что можно сделать вывод, что если имущество перешло от неуправомоченного отчуждателя безвозмездным образом, то независимо от его

будущей судьбы его можно виндигировать во всех случаях. Однако такого рода толкование, не соответствует реальной букве закона: на деле добросовестный возмездный приобретатель имущества, прошедшего через руки безвозмездного приобретателя, ничем не отличается от добросовестного возмездного приобретателя имущества непосредственно от неуправомоченного отчуждателя. Поэтому необходимо иметь в виду, что этот пункт статьи применяют только в том случае, когда безвозмездный приобретатель от неуправомоченного отчуждателя выступает в роли ответчика по иску [5, с.471-472].

Стоит отметить, что приобретение имущества от неуправомоченного отчуждателя можно встретить в практике довольно часто. В ходе решения такого рода дел формируется большое количество споров. К. Скловским выделяется три крайних варианта решения данной проблемы: возложение всех рисков, связанных с возможной ошибкой, на собственника, возложение всех рисков на покупателя и, наконец, устранение всех рисков, сделав посредством системы регистрации и учета все права явными и проверяемыми. Первый вариант может вызвать отсутствие уверенности в прочности собственного приобретения со стороны покупателя, второй вызывает отсутствие стимулов к приобретению любого имущества, так как приобретатель может лишиться имущества независимо от собственной добросовестности [6, с. 99]. Как высказывается М. Садырова, предпочтительным необходимо считать третий вариант [7, с. 318-321].

Одной из самых сложных проблем, которые возникают в процессе рассмотрения виндикационного иска является признание добросовестности/недобросовестности приобретателя. В соответствии с п. 1 ст. 261, добросовестный приобретатель - это тот, кто приобрел имущество у лица, которое не обладало правом отчуждения, о чем приобретатель не знал и не должен был знать. Необходимо отметить, что даже того, что лицо должно было знать об указанном обстоятельстве, может быть достаточно для признания приобретателя недобросовестным.

В соответствии с мнением А.П. Сергеева, в процессе решения данного вопроса необходимо принять во внимания как обстановку и условия приобретения вещи, так и субъективные свойства самого приобретателя, представленные его жизненным опытом, юридической грамотностью и т.п. Помимо этого, в данном случае действует презумпция добросовестности приобретателя. Его считают добросовестным, пока его недобросовестность не докажут [8, с. 472].

Костюк предложена иная точка зрения, чем у А.П. Сергеева. В соответствии с ней, добросовестность предполагают тогда, когда законодательство ставит защиту гражданских прав в зависимость от того, осуществлялись ли данные права разумно и добросовестно. Таким образом, презумпция добросовестности налицо только постольку, поскольку защищается право. Между тем в рамках виндикационного иска ответчик - это незаконный владелец, а потому его право не может представлять собой объект защиты. Отсюда следует, что законодательством не даются основания для презумпции добросовестности в области виндикационного иска, и это обстоятельство должен доказать ответчик. Это подтверждено судебной практикой, для которой характерным является наличие последовательного недоверия к позиции ответчика, который отстаивает свою добросовестность, что в немалой степени можно считать оправданным [9, с. 102]. Некоторыми исследователями высказывается мнение, что следовало бы считать приобретателя недобросовестным даже в том случае, когда он знал о незаконности владения уже в момент предъявления собственником соответствующих требований. Однако в Гражданском Кодексе указано иначе, и то, что

добросовестный приобретатель узнает о недобросовестности владения, не делает его недобросовестным.

Как пишет А.В. Гребельский, критерий определения добросовестности приобретателя можно считать наиболее оценочным и неправовым фактором, который возникает в ходе рассмотрения споров по истребованию имущества из чужого незаконного владения. Добросовестность приобретателя можно считать, в сущности, суррогатным, синтетическим понятием, которое ввел законодатель именно с целью обобщения тех признаков поведения приобретателя имущества, которые можно охарактеризовать извинительным незнанием объективных препятствий по достижению преследуемой им юридической цели (приобретению частного права на имущество). А.В. Гребельский указывает, что в РФ Президиумом ВАС РФ от 13 ноября 2008 г. № 126 был утвержден Обзор судебной практики по некоторым вопросам, связанным с истребованием имущества из чужого незаконного владения. Этот Обзор, как можно заметить является положительным и для казахстанских судей, так как в нем присутствуют критерии по определению добросовестности приобретателя, что в практической деятельности не всегда легко сделать. В частности, п. 8 Обзора содержит указание на то, что в ходе разрешения вопроса по добросовестности приобретателя и определении круга обстоятельств, о которых он должен был знать, судом учитываются родственные и иные взаимосвязи между лицами, которые участвовали в процедурах заключения сделок, которые были направлены на передачу права собственности. Помимо этого, судом учитывается совмещение одним лицом должностей в организациях, которыми совершались такого рода сделки, а также участие одних и тех же лиц в уставном капитале данных организаций, родственные и иные взаимосвязи между ними. В пункте 9 Обзора содержится утверждение о необходимости учета судом обстоятельств, которые сопутствуют совершению сделки и должны были вызвать у приобретателя имущества сомнения по отношению к праву продавца на его отчуждение (в том числе явно заниженная цена продаваемого имущества). Существенное обстоятельство, влияющее на оценку добросовестности приобретателя имущества, как продолжает далее А.В. Гребельский, представлено его информированностью по наличию в производстве судов споров о приобретаемом имуществе. В п. 7 Обзора присутствует пример разумного подхода в процедурах оценки обстоятельств по наличию судебного процесса, который проходит одновременно с заключением сделки по продаже спорного имущества. В частности, если имущество, которое является предметом спора было арестовано, однако информация об аресте не поступила своевременно в регистрирующий орган, приобретатель не должен был знать о наличии притязаний третьих лиц по отношению к приобретаемому объекту и, следовательно, может признаваться судом добросовестным. Это происходит даже несмотря на то, что сам арест имущества в процессуальном смысле действует с момента принятия судом соответствующего определения. Помимо этого, А.В. Гребельский полагает, что необходимо учесть и такой фактор, который не нашел отражение в Обзоре, как короткий срок перепродажи имущества (от первого покупателя ко второму имущество было продано через день после совершения первоначальной сделки) и фактор времени может подлежать оценке вместе с иными обстоятельствами по делу и соответственно должен учитываться судами при разрешении аналогичных споров [10, с. 5-7].

Современная концепция негаторного иска в гражданском законодательстве Казахстана изложена в статье 264 ГК РК, которая гласит, что собственник имеет право

требования устранения всяких нарушений его права, хотя бы данные нарушения и не были соединены с лишением владения.

В процессе применения собственником негаторного иска для защиты своего нарушенного права необходимо присутствие определенных условий:

- субъект права собственности должен сохранить вещь в собственном владении. Если же это условие отсутствует, то речь может идти о защите права собственности посредством других способов;

- формирование помех для собственника при реализации своего субъективного права со стороны третьих лиц. В большинстве случаев, в данном случае собственник отрицает присутствие у третьего лица права на ограниченное использование его имущества, т. е. сервитута;

- неправомерный характер действий третьих лиц.

Неправомерность в этом случае можно рассматривать как противоречие требованиям законодательства, понятие которого следует конкретизировать применительно к рассматриваемой ситуации. В частности, в соответствии с пунктом 1 статьи 3 ГК РК гражданское законодательство состоит из Гражданского кодекса, иных законов и постановлений Парламента, указов и постановлений Президента, постановлений Правительства.

Существование исков о признании как особого иска по защите права признают такие видные ученые-цивилисты, как Ю. К. Толстой, Е. А. Суханов и др. Некоторые же ученые, например В.П. Мозолин, подобные иски не рассматривают.

Считаем возможным привести несколько доводов за существование исков о признании.

Во-первых, право собственника, другого законного владельца имущества на этот иск вытекает, помимо положений ст. 259 ГК РК, из п. 1 ст. 9 ГК РК (общих положений) который устанавливает, что защита гражданами своих прав может осуществляться в суде путем признания соответствующего права. Далее законодатель в этом же пункте этой же статьи говорит о таких способах защиты гражданских прав, как восстановление положения, существовавшего до нарушения права, а также пресечение действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения. Таким образом, в данном случае речь идет о более широком толковании все тех же способов защиты субъективного права собственности. Причем эти способы защиты характерны для всех гражданских прав, а не только прав субъектов на вещь.

Во-вторых, существование данных способов защиты права собственности подтверждается практическими примерами, а также выводами практических работников, сделанными на основе анализа правоприменительной деятельности судов. Например, А. Арифалин и С. Герасименко утверждают, что в теории известны три основных способа такой защиты: признание права собственности на спорное имущество (право вещного владения); истребования имущества из чужого незаконного владения (виндикационные иски); устранение нарушений прав собственника (законного владельца), не связанных с лишением владения (негаторные иски) [11, с.17].

В этом случае иски о признании права собственности ставятся даже на первое место, что вполне оправданно, так как эта защита носит, по сравнению с виндикационным или негаторным исками, более общий характер. Последнее связано с тем, что собственник первоначально может защитить свое право на имущество с помощью иска о признании, а затем с уже признанным судом правом может, в зависимости от обстоятельств нарушения, применять другие внедоговорные способы защиты.

А. Арифалин и С.Герасименко в качестве примеров рассматривают иски о признании права собственности на часть жилых домов, построенных совместно с государственными предприятиями (долевое строительство дома). Истец представил в арбитражный суд договор, на основании которого было создано спорное имущество — жилой дом, платежные документы, подтверждающие перечисление им ответчику предусмотренных договором сумм в счет долевого участия, а также документы, свидетельствующие о приобретении и передаче истцом подрядчику оборудования, обеспечение которым строительства было возложено на дольщика. На основании этого судом было признано право собственности истца на квартиры, подлежащие выделению ему в соответствии с условиями заключенного сторонами договора [11, с.20].

Приведенный пример наглядно демонстрирует ситуацию, когда субъективное право собственности может быть защищено только при помощи иска о признании. Если бы истец не смог доказать наличия у него соответствующего права, то он лишился бы своего имущества, так как ответчик отрицал наличие у последнего права собственности вообще. Если же в дальнейшем ответчиком будут предприняты действия по нарушению признанного права собственности истца, то последний будет иметь право, как собственник, на защиту своего права при помощи виндикационного или негаторного иска.

В судебной практике встречаются также случаи, когда право собственности по иску о признании судом не устанавливается, а значит, и не подлежит защите. А. Арифалин и С. Герасименко приводят пример, когда предприятие заявило иск к акционерному обществу о признании права собственности на имущество, внесенное в уставный фонд товариществом, являющимся участником данного акционерного общества. Истец обосновывал свои требования имущественными взаимоотношениями с товариществом и исходил из того, что последнее является собственником спорного имущества. Суд указал, что истец не учел одного принципиального обстоятельства: товарищество, на собственность которого он претендовал, не является собственником имущества, переданного в качестве вклада в уставный фонд акционерного общества. Участники товарищества сохраняют лишь обязательственные права в отношении переданного ими обществу имущества, если в учредительных документах не предусмотрено иное в отношении конкретных имущественных объектов [11, с.19].

В рассматриваемой ситуации за истцом не было признано право собственности, поэтому у истца нет и не будет в дальнейшем права на защиту определенного имущества, так как у него нет вещного права вообще.

Итак, на основании проведенного исследования можно сделать следующий вывод: хотя виндикационный иск имеет долгую историю и достаточно хорошо изучен, современная практика сталкивается с рядом проблем, с ним связанных. Некоторые из них мы и попытались рассмотреть в данной работе. Часть проблем вызвана пробелами в законодательстве РК, часть - противоречиями в нем, расплывчатостью, неточностью некоторых положений. Поэтому мы считаем, что решать эти проблемы целесообразно путем внесения изменений в законодательство, устранения в нем пробелов и противоречий, более четкого регулирования некоторых вопросов, связанных с истребованием имущества из чужого незаконного владения.

Список литературы:

1 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.).

- 2 Гражданское право. Т. 1. Учебник для вузов (академический курс) /Под ред. М.К. Сулейменова, Ю.Г. Басина. - Алматы: изд-во КазГЮА, 2000. - 704 с.
- 3 Киреева Т.Т., Клишкин С.И. Защита права собственности. Уч. пособие. - Алматы: изд-во КазГЮА, 2000. - 72 с.
- 4 Скрыбин С. Исковая и приобретательная давность //Гражданское законодательство: Статьи. Комментарии. Практика. Вып.16. - Алматы: ЮРИСТ, 2003. - С. 34-50
- 5 Гражданское право. Учебник. Ч. 1 // под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. - М.: ПРОСПЕКТ, 2003. - 632 с.
- 6 Скловский К.И. Собственность в гражданском праве. М.: Дело, 2000. - 512 с.
- 7 Садырова М.Н. Добросовестные приобретатели в гражданском праве //Гражданское право в системе права /Под ред. М.К. Сулейменова. - Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2007. - С. 319-322
- 8 Сергеева А.П. Гражданское право. Учебник. Ч. I // под ред. Ю.К. Толстого. - М.: ПРОСПЕКТ, 2003. - 632 с.
- 9 Костюк Н. Добросовестность в российском и зарубежном гражданском праве //Хозяйство и право. 2008. - № 12 - с. 14-26
- 10 Гребельский А.В. Оценка добросовестности приобретателя в современной судебной практике //Право и экономика. - 2009. - № 4. - С. 4-8
- 11 Ариффулин А., Герасименко С. Защита прав собственника в арбитражно-судебной практике Высшего Арбитражного суда РФ //Дело и право. 1993. № 11/12. С. 17-20.
- 12 Arifulin A., Gerasimenko S. Zashhita prav sobstvennika v arbitrazhno-sudebnoj praktike Vysshego Arbitrazhnogo suda RF //Delo i pravo. 1993. № 11/12. S. 17-20.

Түйіндеме

Аталған мақалада бөтен мүлікке мүліктік құқықты қорғау мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасының бөтен мүлікке мүліктік құқықтарды қорғау саласындағы негізгі баптары көрсетілген. Автор мүліктік азаматтық құқықтарды қорғау тәсілін заңнамалық бекітудің негізгі мәселелерін зерттеген. Мақалада бөтен мүлікке мүліктік құқықтарды қорғаудың виндикациялық талап арыз, негаторлық талап арыз және құқықты тану туралы талап арыз секілді әдістеріне толық сипаттама берген.

Summary

The given article considers the problem of defense of rights in rem to other's property. Also the main articles of the civil legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of defense of rights in rem to other's property are given. The authors also study the main problems of legislative consolidation of the ways of defense of the civil rights in rem. The article presents a detailed description of such ways of defense the rights to other's property like vindicatory action, negatory action and action for declaration of a right.

Айтымбетов Ж.Т.
магистрант Евразийской
юридической академия имени Д.А.Кунаева

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ОБЛАСТИ СТАНДАРТИЗАЦИИ УСЛУГ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

В статье проводится анализ современной политики Казахстана в сфере здравоохранения. Здравоохранение рассматривается как составная национальной безопасности. Установлено, что государственная политика Республики Казахстан в сфере здравоохранения и здоровья нации нацелена на профилактику и предотвращение роста уровня социально опасных заболеваний.

Ключевые слова: здравоохранение, государственная политика, национальная безопасность.

Целью обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан в сфере здравоохранения и здоровья нации являются: увеличение продолжительности жизни, снижение инвалидности и смертности; совершенствование профилактики и оказания своевременной квалифицированной первичной медико-санитарной и высокотехнологичной медицинской помощи; совершенствование стандартов медицинской помощи, а также контроля качества, эффективности и безопасности лекарственных средств.

Прямое негативное воздействие на обеспечение национальной безопасности в сфере здравоохранения и здоровья нации оказывают низкие эффективность системы медицинского страхования и качество подготовки и переподготовки специалистов здравоохранения, недостаточный уровень социальных гарантий и оплаты труда медицинских работников и финансирования развития системы высокотехнологичной медицинской помощи, незавершенность формирования нормативной правовой базы здравоохранения в целях повышения доступности и реализации гарантий обеспечения населения медицинской помощью.

Государственная политика Республики Казахстан в сфере здравоохранения и здоровья нации нацелена на профилактику и предотвращение роста уровня социально опасных заболеваний. Основными направлениями обеспечения национальной безопасности в сфере здравоохранения и здоровья нации на среднесрочную перспективу определяет усиление профилактической направленности здравоохранения, ориентацию на сохранение здоровья человека, совершенствование в качестве основы жизнедеятельности общества института семьи, охраны материнства, отцовства и детства.

Укреплению национальной безопасности в сфере здравоохранения и здоровья нации будут способствовать повышение качества и доступности медицинского обслуживания за счет использования перспективных информационных и телекоммуникационных технологий, государственная поддержка перспективных разработок в области фармацевтики, биотехнологий и нанотехнологий, а также модернизация экономических механизмов функционирования здравоохранения и развитие материально-технической базы государственной и муниципальной систем здравоохранения с учетом региональных особенностей. Для противодействия угрозам в сфере здравоохранения и здоровья нации силы обеспечения национальной безопасности во взаимодействии с институтами гражданского общества обеспечивают

эффективность государственного правового регулирования в области стандартизации, лицензирования, сертификации медицинских услуг, аккредитации медицинских и фармацевтических учреждений, обеспечения государственных гарантий по оказанию медицинской помощи и модернизации системы обязательного медицинского страхования, определения единых критериев оценки работы лечебно-профилактических учреждений на уровне территории.

Решение задач национальной безопасности в сфере здравоохранения и здоровья нации в среднесрочной и долгосрочной перспективе достигается путем: формирования национальных программ (проектов) по лечению социально значимых заболеваний (онкологические, сердечнососудистые, диабетологические, фтизиатрические заболевания, наркомания, алкоголизм) с разработкой единых общероссийских подходов к диагностике, лечению и реабилитации пациентов; развития системы управления качеством и доступностью медицинской помощи, подготовкой специалистов здравоохранения; обеспечения качественного изменения структуры заболеваний и ликвидации предпосылок эпидемий, в том числе вызванных особо опасными инфекционными патогенами, за счет разработки и реализации перспективных технологий и национальных программ государственной поддержки профилактики заболеваний.

В условиях реформирования здравоохранения Казахстана, формирования и интенсивного развития негосударственного сектора, внедрения рыночных механизмов и т.п., органы управления здравоохранением должны иметь возможности проведения постоянной оценки уровня и качества работы организации здравоохранения.

Сегодня существует острая необходимость совершенствования технических систем наблюдения за оказанием медицинских услуг, которые формируются на основе стандартизации. Разработка стандартных режимов лечения пациентов должно впитать в себя традиционные для отечественной медицины подходы к оказанию медицинской помощи.

Пока еще нет адекватного соответствия нормативной (стандартизованной) и фактической стоимости оказанных медицинских услуг, нет адекватного их измерения. А поскольку эти измерения пока субъективны, то создаются условия для возникновения ситуаций вознаграждения врачей за некачественные услуги или отсутствие мер воздействия на ЛПУ, особенно негосударственного сектора за низкое качество оказываемых медицинских услуг. Наличие сертификата у врача, к сожалению, не гарантирует стандартного (приемлемого) уровня качества медицинской помощи потребителям. Необходима разработка системы мер воздействия на производителей услуг низкого качества в рамках государственного регулирования рынка.

Стандарт является способом выражения критерия оценки качества медицинской помощи. Он выражает ту цель, которая необходима, возможна и выдвинута для достижения поставленной цели; он может изменяться в зависимости от обстоятельств.

Стандарты могут устанавливаться в системе здравоохранения государства (например, стандарт профилактики, диагностики и лечения гипертонической болезни). В отдельном медицинском учреждении может быть также установлен тот или иной стандарт (например, стандарт моделирования и изготовления керамических реставраций, стандарт изготовления металлокерамических конструкций, снижение времени ожидания пациентов на 10 %, жалоб пациентов на 3 % и т.п.). При этом учитываются индивидуальные обстоятельства рассматриваемого экспертизой ЛПУ, хотя и не может исключаться определенная доля субъективности. В то же время стандарты могут устанавливаться и извне, например, согласно специальной литературе,

оценкам профессиональных общественных организаций врачей, задачам отдельных служб ЛПУ и т.п. Стандарты имеют преимущество в том, что они уже прошли испытания, но не всегда достаточно приспособлены к индивидуальным условиям. Внешние стандарты часто отсутствуют в практике, но при их наличии должны приниматься во внимание специфические условия ЛПУ или его подразделения.

В эти годы в практической деятельности учреждений здравоохранения многих стран мира разрабатывались и широко применялись различные системы стандартизации и качества. Причем в основном это касалось экспертных систем (систем проверок), которые внедрялись ранее, внедряются и будут внедряться в великом множестве вариантов анализа качества медицинской помощи. Часть из них, не пройдя проверки временем и практикой, сузила свои масштабы, другая часть применяется достаточно широко и эффективно. В целом их можно свести к ограниченному количеству подходов:

- анализ отклонения от установленной «нормы»;
- многофакторный анализ деятельности ЛПУ или отдельного врача;
- анализ структуры ЛПУ или системы здравоохранения;
- анализ технологий ЛПУ или системы здравоохранения;
- анализ результатов деятельности ЛПУ или системы здравоохранения;
- анализ стоимости медицинских услуг;
- анализ опроса населения, врачей, медицинского персонала и пр.;
- анализ деятельности ЛПУ на основании скрининговых программ соответствия заданным критериям качества;
- анализ деятельности ЛПУ по программе, составленной из комбинации перечисленных выше методов.

В конечном итоге те или иные подходы к анализу КМП предусматривают наличие определенных критериев, эталонов структуры, процесса и результатов деятельности медицинского учреждения, т. е. наличие стандартов.

Среди стран, наиболее активно работающих над созданием стандартов различного типа, следует назвать в первую очередь США, а затем развитые страны Европы. В Азии в вопросах технической стандартизации лидирует Япония. Можно отметить опыт России, в частности принятый там Закон «О медицинском страховании граждан в РФ».

Концепции стандартов или эталонов качества медицинской помощи населению лежат в основе методов анализа КМП. Стандарты могут быть выражены по-разному, и иметь достаточное число модификаций в зависимости от того, какие элементы (компоненты, аспекты, параметры и т.д.) системы медицинской помощи измеряются, в какой очередности, каким образом, какова взаимосвязь между тем, что измеряется, и тем, что считается адекватным. Некоторые элементы процесса оказания медицинской помощи измеряются в номинальной форме, т.е. стандарт выражен в проценте случаев, в которых этот элемент присутствует или отсутствует.

Наиболее распространенным и востребованным стандартом для оценки медицинской и экономической эффективности сегодня в мире признана система диагностически родственных групп (Diagnosis Related Groups - DRG). Эта система появилась в США, когда возникла проблема оплаты медицинской помощи по программе для пожилых людей (MEDICARE) и программе для малоимущих (MEDICAID).

Группа исследователей из Йельского университета под руководством проф. Роберта Фиттера создала систему классификации пациентов по группам, одинаковым

по характеру патологического процесса и уровню потребления больничных ресурсов, следовательно, и по стоимости лечения. Им удалось с помощью оригинальной программы группировки данных о госпитализации на ЭВМ (интерактивная система «autogrup») реализовать идею формирования однородности DRG. Если в начале работы реализовывалась идея оценки сроков лечения и определения стандартов в работе организаций профессионального контроля, то в последующем формирование групп производилось преимущественно медико-демографическим и, в меньшей степени, по клиническим признакам. Основным принцип группировки базировался на том, что сроки лечения рассматривались в качестве зависимой переменной от основного диагноза, наличия/отсутствия сопутствующих заболеваний или осложнений, возраста, пола, проведения хирургических операций.

Система создана на основе анализа нескольких миллионов медицинских документов больных, каждой DRG присвоен весовой коэффициент сложности лечения пациентов, что позволяет определить уровень использования ресурсов и стоимость лечения (Cost Weight).

Система DRG широко используется в США, некоторых странах Европы, Азии и Австралии для сравнительного анализа деятельности больниц на региональном, национальном и международном уровнях. В Европе несколько международных организаций (Совет Европы, Организация экономического сотрудничества и развития, Европейское бюро ВОЗ, Европейский союз, Европейский комитет по системам классификации больных и Европейский комитет по стандартизации) стимулируют исследования по внедрению DRG в практическую деятельность больниц, кроме того, начали работать два международных проекта по изучению внедрения системы DRG в Европе — проекты Case Mix and Severity и Case Mix and Resource Management. Во Франции DRG получили наименование однородных групп пациентов (Groups Homogenes de malades). Министерство социального развития утвердило применение собственного классификатора объединенных нозологий для формализации эпикризов и перехода за счет этого к автоматизированной обработке медицинской информации. С помощью сопоставления потоков информации о госпитализации в сгруппированном виде и характеристик использования больничных ресурсов появилась реальная возможность эффективного использования последних. Эта система носит название PMSI (Le projet de medicalisation du systeme d'information).

Похожие проекты внедряются в Швейцарии, ФРГ, Бельгии и других странах. В Японии в основу классификатора положены не нозологические критерии, а лечебно-диагностические процедуры, измеренные в баллах (1 балл по стоимости примерно равен 10 иенам). В Англии подобного рода информационная система разрабатывается в рамках проекта CASPE (Clinical Assountability Science Planning and Evaluation Research) в Лондонском институте гигиены и тропической медицины с целью адаптации американских методик. Результаты подтвердили возможность перехода к использованию DRG в автоматизированной системе контроля качества и эффективности.

Министерство здравоохранения и социального развития РК ведет работу по созданию объединенной комиссии по качеству медицинских услуг. Данная работа проводится во исполнение поручения главы государства в рамках реализации Плана нации - 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ (82 шаг). Главной целью является внедрение передовых стандартов медицинского обслуживания путем совершенствования протоколов лечения, стандартов медицинского образования, лекарственного обеспечения и контроля качества и доступности медицинских услуг.

По данным МЗСР РК «На сегодняшний день медицинскую помощь оказывают 911 больничных и 3164 амбулаторно-поликлинических организаций, из них 729 больничных и 2175 амбулаторно-поликлинических организаций с государственной формой собственности. В республике насчитывается около 229 тыс. медицинских работников, из них 70 тыс. - врачи и 160 тыс. - средний медицинский персонал. За годы независимости ожидаемая продолжительность жизни при рождении увеличилась на 8 лет и составила 71,62 года. Смертность от болезней системы кровообращения снизилась в 2,3 раза, от туберкулеза - в 5 раз, материнская смертность снизилась в 6,6 раз, младенческая смертность - в 2,8 раз, смертность от злокачественных новообразований - в 1,5 раза.

Внедрена Национальная скрининговая программа на раннее выявление заболеваний (11 скринингов). В результате проведенных скрининговых осмотров в прошлом году выявлено более 2 тыс. случаев заболеваний раком и около 80 тыс. предраковых заболеваний и доброкачественных опухолей.

Функционирует 192 телемедицинских центра, с использованием которых в 2014 году проведено более 22 тыс. консультаций.

Для повышения эффективности работы организаций первичной медико-санитарной помощи (далее - ПМСП) созданы службы социально-психологической помощи (650 психологов и 2060 социальных работников). В целях повышения доступности ПМСП, продолжена работа по доукомплектованию организаций первичного звена второй и третьей медсестрой.

Проводится усиление профилактической медицины, функционирует 3587 школ здоровья, 252 центра укрепления здоровья, 101 антитабачный центр, 87 молодежных центров.

Развивается транспортная медицина. В рамках реализации Госпрограммы «Саламатты Қазақстан» закуплено 16 вертолетов. За 3 года службой санитарной авиации осуществлено 2,6 тыс. вылетов.

Функционируют 50 передвижных медицинских комплексов, за 3 года осмотрено более 1,6 млн. человек, проведено 1,8 млн. исследований, 984 тыс. консультаций специалистов.

Для оказания своевременной медпомощи пострадавшим при ДТП на трассах республиканского значения функционирует 40 трассовых медико-спасательных пунктов, осуществлено 1,5 тыс. выездов, оказана медицинская помощь более 2,7 тыс. пострадавшим.

Тремя консультативно-диагностическими поездами «Денсаулық», «Жәрдем», «Саламатты Қазақстан» за 3 года осмотрено более 187 тыс. человек, проживающих в труднодоступных отдаленных населенных пунктах, оказано более 2,3 млн. консультативно-диагностических услуг.

Продолжается развитие фармацевтической отрасли. В республике насчитывается 1874 аптечных склада и 9590 объектов розничной аптечной сети. Ежегодно около 2 млн. казахстанцев обеспечиваются бесплатными лекарствами по 48 нозологиям. Налажена система выпуска отечественных препаратов, внедряются международные стандарты качества лекарственных средств.

В рамках развития электронного здравоохранения планируется к 2020 году внедрение электронных паспортов здоровья. В медучреждениях предполагается осуществить комплексную автоматизацию процессов управления и предоставления медуслуг, а также интеграцию информационных систем медицинских учреждений с единой информационной системой социальной сферы» [1].

Общие затраты на реализацию Государственной программы «Саламатты Қазақстан» составляет как минимум 300 млрд. тенге (примерно 2400 млн. долл. США). Эти средства направляются на достижение целевых индикаторов – увеличение ожидаемой продолжительности жизни населения снижение младенческой и общей смертности заболеваемости туберкулезом и иных общественной опасных заболеваний удержание распространения ВИЧ – инфекции. В рамках данной программы в 2013-2014 году в специализированных центрах США, Австрии, Франции, Израиля и России будут стажироваться 20 медицинских работников [2].

В настоящее время разработан проект Государственной программы развития здравоохранения «Денсаулық» на 2016-2020 годы, основными приоритетными направлениями которой является дальнейшее развитие ПМСП, совершенствование системы здравоохранения на основе внедрения солидарной ответственности и повышения финансовой устойчивости, дальнейшее развитие инфраструктуры здравоохранения на основе государственно-частного партнерства, а также внедрение обязательного медицинского страхования.

Список литературы:

1 МЗСР РК ведет работу по созданию объединенной комиссии по качеству медицинских услуг [Электрон.ресурс] – 2015 - URL: <http://www.zakon.kz/4741274-mzsr-rk-vedet-rabotu-po-sozdaniyu.html> (дата обращения: 29.08.15)

2 Адресная подготовка специалистов // Казахстанская правда. 28 августа 2013 г. № 261 (27535). С. 1.

Түйіндеме

Мақалада Қазақстанның қоғамдық денсаулық сақтау саласындағы ағымдағы саясаты талданады. Денсаулық сақтау ұлттық қауіпсіздік құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау және денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік саясаты әлеуметтік қауіпті аурулар деңгейінің өсуін болдырмауға және алдын алуға бағытталған.

Summary

The article analyzes modern Kazakhstan's health policy. Health care is seen as a component of national security. It is established that the state policy of the Republic of Kazakhstan in the field of public health and health is aimed at preventing and preventing the growth of the level of socially dangerous diseases.

Алимжанов И.А.
Магистрант Евразийской юридической
академии им. Д.А. Кунаева
научный руководитель
д.ю.н., профессор
Алибаева Г.А.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

В научной статье рассматриваются некоторые проблемы и условия формирования социального государства в современном казахстанском обществе. Особое внимание уделено правовой политике, реализуемой в социальной сфере, как важному инструменту построения социального государства. Выделены элементы конституционных основ социальной сущности Республики Казахстан.

Ключевые слова: социальное государство, правовая политика, социальная политика, социальные права.

Преобразования, осуществляемые в Республике Казахстан в течение последних лет, настолько глубоки и масштабны, что при всей их непоследовательности и противоречивости нетрудно сделать вывод: идет процесс коренного обновления государственности. Меняются место и роль государства в жизни общества, взаимоотношения государства и личности, признаваемые и защищаемые государством ценности. Формируется принципиально новая правовая система Республики Казахстан. На конституционном уровне зафиксирована приверженность идее и ценностям социального государства в условиях современной модернизации страны. Данным обстоятельством обуславливается несомненная научная актуальность и практическая значимость разработки проблем и условий формирования социального государства в современном казахстанском обществе.

Важнейшими целями Республики Казахстан является демократическое развитие страны, становление правового государства, повышение уровня жизни народа. Достижение этих целей требует укрепления политической стабильности в стране. Сейчас в политической жизни современного казахстанского общества происходят колоссальные перемены. Осуществляется административная реформа и реформа местного самоуправления; идет модернизация судебной-правовой системы; осуществляется реформирование социальной сферы, в особенности, образования, здравоохранения, жилищно-коммунального хозяйства. Происходит формирование новых правовых и государственно-властных институтов, необходимых для функционирования рыночной экономики. В то же время, не все задачи удается решить, в первую очередь, в социальной сфере. Уровень жизни значительной части населения по-прежнему остается низким, что особенно касается пенсионеров, инвалидов, многодетных семей. Изменения, происходящие в мировой экономике и политике, процессы глобализации, а также внутренняя динамика развития Республики Казахстан не позволяют останавливаться на достигнутом. В целях обеспечения соответствия национального права новым вызовам времени необходимо дальнейшее совершенствование нормотворческой и правоприменительной деятельности государства.

Говоря о социальном государстве, отметим, что в настоящее время в Казахстане также сформированы качественные показатели. Но это только начало большого пути, потому что проблем с реализацией существующих задач очень много. В связи с этим в

республике предлагается разработать и утвердить минимальный потребительский бюджет, который будет служить основой для гарантированной выплаты заработной платы, стипендий, пособий и других социальных выплат. В связи с реализацией Концепции правовой политики и обеспечения международных социальных стандартов в Республике Казахстан необходимо пересмотреть все показатели определения и использования прожиточного минимума в РК, в связи с чем необходимо уточнить систему расчета прожиточного минимума, базирующуюся на реальной величине расходов, и проведения налоговой политики в отношении доходов за счет изменения параметров шкалы налогообложения. Научно обоснованная разработка социальных мер демографической политики, социальная политика в области рождаемости и сокращения смертности, разработка программ по охране здоровья детей и женщин, по укреплению здоровья населения отражены в различных концепциях и программах, реализация которых осуществляется через принятие таких нормативно-правовых актов, как: Кодекс Республики Казахстан от 18 февраля 2011 г. № 407-IV «О браке (супружестве) и семье», Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 г. № 518-IV «О здоровье народа и системе здравоохранения», Закон Республики Казахстан от 27 июня 2011 г. № 442-IV «О науке», Закон Республики Казахстан от 24 октября 2011 г. № 487-IV «О религиозной деятельности и религиозных объединениях», Закон Республики Казахстан от 11 октября 2011 г. № 483-IV «О миграции населения», Закон Республики Казахстан от 13.02.2009 № 134-IV «О Фонде национального благосостояния». Были внесены также изменения и дополнения в некоторые законодательные акты Республики Казахстан [1].

Для эффективного строительства социального государства необходимо отказаться как от односторонней ориентации на иностранный, чаще всего западный, опыт, так и от преувеличения уникальности, исключительности специфики Казахстана. Наиболее плодотворным представляется путь поиска оптимального сочетания опыта передовых зарубежных стран с историческим опытом и специфическими условиями социальной жизни Казахстана. Исторический опыт свидетельствует о том, что стабильным может быть лишь то государство, социальная политика которого отвечает интересам большинства граждан, а не служит интересам отдельных малочисленных групп.

Важным инструментом построения социального государства служит правовая политика, реализуемая в социальной сфере.

Правовая политика представляет собой новое явление правовой реальности в Республике Казахстан. Она начала формироваться относительно недавно, на рубеже тысячелетий. Теория и методология правовой политики в современных условиях разработаны явно недостаточно. Как справедливо отмечает профессор Ю.И. Скуратов, «Существует объективная необходимость в активизации научных исследований теоретических проблем социальной роли государства и права... Это связано с выработкой новой методологии решения социальных проблем, стоящих перед государством и обществом» [2, с. 27].

Правовая политика в современных условиях неразрывно связана с социальной политикой. В.И. Жуков говорит о необходимости «провести общенациональные дискуссии по поводу правового контекста общенациональной, общегосударственной социальной политики» [3, с. 46].

Основой современной социальной политики и ее правовой составляющей выступает Конституция Республики Казахстан, которая провозглашает Казахстан социальным государством, закрепляет основные социальные права личности и гарантии их реализации. В соответствии со ст. 1 Конституции 1995 г. Республика Казахстан утверждает себя социальным государством [4]. Несмотря на то, что нынешняя

экономическая ситуация не позволяет говорить о том, что в Казахстане уже сформировано такое государство, тем не менее сам факт провозглашения Республики социальным государством, а также разрабатываемые и принятые решения в этом направлении говорят о том, что интересы, потребности граждан, народа в целом являются главным звеном во всей цепи преобразований общественной жизни. Не случайно Конституция провозглашает высшими ценностями жизнь, права и свободы человека и гражданина, а также утверждает солидарность и консолидацию общества на основе согласования интересов.

В современных условиях роль Основного закона меняется: «Конституция из способа закрепления строя абсолютного государства с неограниченной властью становится законом, закрепляющим строй социального правового государства, власть которого ограничена суверенитетом народа и правами человека и гражданина» [5, с. 5]. Новая роль Конституции повышает значение ее принципов и норм для развития и совершенствования социальных основ жизнедеятельности современного казахстанского общества и государства. Любое решение, любой акт, принимаемые в социальной сфере, должны сверяться с основополагающими конституционными принципами, соответствовать не только букве, но и духу Конституции. В связи с этим, представляется крайне актуальной задача разработки конституционных основ и основных направлений правовой политики в социальной сфере.

Правовые основы социальной политики государства должны исходить из конституционного положения о том, что Республика Казахстан - это социальное государство, задачами которого является создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и развитие человека. Это ставит ряд теоретических и практических проблем по изменению всей социальной политики, в том числе и управления системой социальной защиты граждан. Для решения данной проблемы должен быть выработан правовой управленческий механизм, призванный разрешать противоречия и социальные конфликты, вызванные формированием рыночных отношений, имеющих, зачастую, неуправляемый характер.

Необходим учет и того, что социальное государство берет на себя определенную долю ответственности за состояние общества, оно выполняет консолидирующую роль. Конституционные основы социальной сущности Республики Казахстан можно разделить на несколько элементов:

- основы правового положения граждан в социальной сфере: признание человека, его прав и свобод высшей ценностью; признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина — обязанность государства; каждый гражданин обладает всеми правами и свободами и несет равные обязанности;

- основы социальной политики государства: политика государства направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека, то есть охраняются труд и здоровье людей, устанавливается гарантированный минимальный размер оплаты труда, обеспечивается государственная поддержка семьи, материнства, отцовства и детства, инвалидов и пожилых граждан, развивается система социальных служб, устанавливаются государственные пенсии, пособия и иные гарантии социальной защиты;

- признание и гарантированность прав и свобод человека и гражданина согласно общепризнанным принципам и нормам международного права;

- непосредственное действие прав и свобод человека и гражданина, которые определяют смысл, содержание и применение законов, деятельность законодательной и исполнительной ветвей власти, местного самоуправления и обеспечиваются правосудием;

- равенство в правах и свободах и гарантированность их независимо от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям и других обстоятельств.

Такая классификация элементов социальных отношений, составляющих содержание конституционных основ социальной функции государства, является условной, так как социальные процессы взаимосвязаны, а социальное развитие неотделимо от экономической, политической и духовных сфер общества.

Социальная политика должна строиться на основе социальных приоритетов, то есть понимания необходимости решения таких социальных задач, которые являются для общества неотложными и первостепенными.

Социальная политика предстает в качестве самостоятельного и равноправного вида государственной политики, реализуемой в социальной сфере. Одновременно социальная политика становится компонентом социально ориентированной рыночной экономики, поскольку осуществляемая экономическая политика является, вместе с тем, и наилучшей социальной политикой.

Каковы основные направления правовой политики в социальной сфере? Они определяются, прежде всего, структурой социальной сферы. Известно, что в эту структуру входят система социального обеспечения населения, система труда и занятости, система здравоохранения, система семьи и воспроизводства населения, система молодежной политики и некоторые другие. Вместе с тем, представляется возможным выделить ключевые проблемы социальной политики на современном этапе: демографическая проблема, проблема семьи и детства, проблема занятости и развития рынка труда, проблема социального обеспечения населения, проблема реализации основных социальных прав личности. Последняя из указанных проблем имеет комплексный характер и, в значительной степени, подразумевает решение остальных вышеупомянутых вопросов.

Среди основных направлений следует также особо выделить правовую политику в сфере образования, обусловленную необходимостью его опережающего развития.

Таким образом, главная задача правовой политики в социальной сфере - это повышение жизненного уровня населения страны путем совершенствования социального законодательства. Данная задача является, на современном этапе, скорее, теоретической, чем практической. Это стратегическая задача, но российская правовая политика в социальной сфере еще не достигла стратегического уровня, она сосредоточена, главным образом, на решении тактических задач, например, задачи смягчения социальной напряженности в обществе, предотвращения социального взрыва.

Список литературы:

1. Кубеев Е.К. Проблемы становления социального государства и реализации конституционного права граждан на социальное обеспечение: тенденции и перспективы современного Казахстана // Вестник Карагандинского государственного университета. – 2015. - № 4.
2. Скуратов Ю.И. Российская концепция социального государства (состояние и правовое развитие) // Социальная роль права: история и перспективы. Материалы международной научной конференции. - М., 2003. - С.27.
3. Жуков В.И. Парадигма развития России в условиях глобализации. - М., 2006. - С.46.

4. Конституция Республики Казахстан, принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изм. и доп.). - [Электронный ресурс]. Режим доступа: adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000

5. Эбзеев Б.С. Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации. - М., 2005. - С. 5.

Түйіндеме

Мақалада қазіргі қазақстандық қоғамда әлеуметтік мемлекетті құрастырудың мәселелері мен негіздері қарастырылған. Негізгі мән әлеуметтік мемлекет құрамдаудың негізі болып табылатын құқықтық саяатқа бөлінген. Қазақстан Республикасының әлеуметтік мәні болып табылатын конституциялық негіздің элементтері ерекшеленген.

Summary

The scientific article examines certain problems and conditions for the formation of a social state in modern Kazakhstan society. Particular attention is paid to the legal policy implemented in the social sphere as an important tool for building a social state. Elements of the constitutional foundations of the social essence of the Republic of Kazakhstan are singled out.

УДК:349:3

Алимжанов И.
Магистрант Евразийской юридической
академии им. Д.А. Кунаева
научный руководитель
д.ю.н., профессор
Алибаева Г.А.

ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ В СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ

В научной статье рассматриваются некоторые проблемы и подходы к правовой политике в социальной сфере. Особое внимание уделено проблемам в области демографической и пенсионной политики и политике в сфере занятости граждан. Рассматривается социальная защита, как предоставление государством гарантии реализации предусмотренных прав и свобод всем гражданам страны, создание необходимых для этого условий.

Ключевые слова: социальная защита, социальное государство, правовая политика, социальная политика, социальные права.

В Послании Президента Н.А. Назарбаева «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» отмечается, что «При движении в число 30 развитых стран мира нам необходимо атмосфера честной конкуренции, справедливости, верховенства закона и высокой правовой культуры». В этом контексте имеет важное значение рассмотрение сущности и определения казахстанской правовой политики [1].

Вопрос о сущности правовой политики Республики Казахстан – это вопрос о том, к разряду каких социально-политических явлений относится данная разновидность

политики. Без его решения политологическое определение понятия казахстанской правовой политики немислимо. Ответ на поставленный вопрос позволяет существенно, глубже приблизиться к уяснению искомого понятия, поскольку дает возможность отличать правовую политику от смежных явлений. При этом не будет преувеличением отметить, что казахстанская правовая политика – это явление уникальное, политическое. Его исключительность, политичность состоит, в первую очередь, в объективной одновременной принадлежности и к праву, к политике Казахстана.

В связи с этим следует заметить, что политика и право Казахстана во все времена были так тесно переплетены друг с другом, что в итоге этого взаимодействия появился такой политологический феномен как казахстанская правовая политика.

Социальная политика – политика в области социального развития и социального обеспечения; система проводимых субъектом хозяйствования (обычно государством) мероприятий, направленных на улучшение качества и уровня жизни определённых социальных групп, а также сфера изучения вопросов, касающихся такой политики, включая исторические, экономические, политические, социоправовые и социологические аспекты, а также экспертизу причинно-следственных связей в области социальных вопросов.

Проблемы, с которыми сталкивается правовая политика в социальной сфере, возникают не только на стадии разработки ее основ и определения приоритетов, но также находятся в плоскости ее практической реализации. Механизм реализации правовой политики в социальной сфере включает в себя систему органов государственной власти, деятельность которых направлена на исполнение законов и подзаконных нормативных актов, связанных с социальными правами личности, с социальным обеспечением нуждающихся в поддержке слоев населения.

Рассмотрев общие подходы к правовой политике в социальной сфере, следует обратить внимание на реализацию ее в конкретных, наиболее острых и проблемных сферах и соответствие данной практики основным положениям действующей Конституции.

Важное место среди основных направлений правовой политики в социальной сфере должно занимать решение демографических проблем правовыми средствами. Это объясняется наличием серьезных демографических проблем, причем не только в нашей стране, но и во многих других государствах. Республика Казахстан переживает беспрецедентный для мирного времени демографический кризис.

Демографическая ситуация в современном Казахстане характеризуется высокими показателями смертности при низком уровне рождаемости, следствием чего является убыль населения. По данным за 2016 г., смертность составила 15,9 человек на тысячу человек населения, что несколько меньше, чем в 2015 г. Рождаемость составила 10,6 человек на тысячу родившихся (в 2015 г. – 8,3 родившихся). В итоге естественная убыль населения составила в 2016 г. 5,3 человека на тысячу человек населения. Можно говорить о некотором улучшении показателей, но, тем не менее, население Республики Казахстан сократилось. В результате определенной экономической стабилизации и предпринимаемых государством мер в ситуации с рождаемостью наметились определенные позитивные сдвиги. Так, например, в 2017 г. рост рождаемости составил 8% по сравнению с 2016 г. [2].

Сложная демографическая ситуация требует повышения эффективности социальной поддержки семьи и детей и является одной из ключевых задач современной государственной социальной политики. Один из основных принципов Европейской социальной хартии провозглашает, что семья, являющаяся основной ячейкой общества, имеет право на надлежащую социальную, правовую и экономическую защиту для обеспечения ее всестороннего развития.

Принятие любых правовых мер в сфере демографии должно осуществляться в рамках продуманной, целенаправленной демографической политики.

Существуют различные типы демографической политики. Можно выделить политику снижения уровня рождаемости (КНР), политику стимулирования роста рождаемости (проводилась, например, в СССР, Франции), политику, ориентированную на поддержку всех типов семей. Кроме того, можно говорить о безразличной политике государства по отношению к демографической ситуации.

Демографическая политика неразрывно связана с семейной политикой. Укрепляя семью, государство, в определенной мере, способствует и нормализации демографической ситуации.

Современная нормативно-правовая база государственной политики социальной поддержки семьи с детьми находится в процессе становления и развития, что отражает незавершенность социально-экономической и политической трансформаций Казахстана. Поэтому современная практика и законодательное обеспечение государственной поддержки семей с детьми представляет собой сочетание новых и старых подходов.

Неблагополучная ситуация, сложившаяся в этой сфере на сегодня позволяет ставить перед государством вопрос о разработке и принятии адекватных мер, направленных на помощь семье, её укрепление и развитие. В связи с этим, в последние годы ряд исследователей считают целесообразным говорить о таком понятии, как семейная политика, являющаяся частью политики социальной. СВ. Дармодехин отмечает: «Мы рассматриваем семейную политику как составную часть социальной политики, как целенаправленную деятельность государства и других субъектов политики, ориентированную на обеспечение социальной безопасности семьи, её благополучие, укрепление и развитие семьи как важнейшего института общества, создание необходимых условий для её функционирования и успешного выполнения социально значимых функций» [3, с. 9].

Целью правовой политики в отношении семьи является, прежде всего, обеспечение необходимых правовых условий для выполнения семьей своих функций: экономической, репродуктивной, воспитательной, жизнеохранительной, сексуальной и психологической.

Данная цель предопределяет следующие задачи семейно-правовой политики:

- обеспечение социальной безопасности семьи на основе экспертизы всех принимаемых государством нормативных актов с точки зрения возможных последствий их воздействия на семью и её жизнедеятельность (фамилистическая экспертиза законопроектов);
- создание и закрепление в праве условий для успешного выполнения семьей своих функций;
- создание необходимых правовых условий для саморазвития семей, их адаптации к происходящим в стране социально-экономическим переменам;
- формирование правовой базы для функционирования полноценной системы социальных услуг, направленных на оказание всесторонней помощи семье;
- создание законодательно закреплённой системы социальных гарантий, обеспечивающих малоимущим семьям приемлемый уровень жизни.

Данные общие задачи могут быть конкретизированы в более частных задачах, направленных на решение отдельных конкретных проблем. Среди таких задач, стоящих перед государством, можно выделить разработку гибкого, отвечающего потребностям ситуации законодательства о семье; создание правовых основ для обеспечения молодых семей жильем; создание системы юридической и медицинской помощи семье.

Государственная семейная политика может быть эффективной лишь в том случае, когда она является органичным элементом всей социальной политики, осуществляемой на прочной законодательной основе, взаимосвязанным со всеми ее направлениями на стадиях выработки, принятия и реализации решений.

Одним из важных направлений правовой политики в социальной сфере является регулирование отношений в сфере труда и занятости. Такое регулирование должно быть направлено на защиту трудовых прав работников, борьбу с безработицей, совершенствование структуры занятости населения.

Проблемы занятости населения, безработицы и мобильности трудовых ресурсов всегда в центре внимания научной, общественной, политической и хозяйственной деятельности соответствующих ведомств, организаций и предприятий Республики Казахстан. Они приобретают все большую актуальность на современном этапе посткризисного восстановления глобальной экономики.

Уровень социальной напряженности во многом определяется состоянием рынка труда. От условий, существующих на рынке труда, зависит и материальное благосостояние населения. Занятость и безработица являются важнейшими категориями современной социальной политики [4, с. 78].

Проведение эффективной политики в области занятости способствует уменьшению затрат в системе социальной защиты, так как сокращает число граждан, которые не обеспечивают сами себя. Таким образом, политика в области труда и занятости является важным направлением социальной политики государства.

Политика Республики Казахстан в области занятости осуществляется по следующим направлениям:

- обеспечение равных возможностей трудоустройства всем гражданам страны независимо от пола, национальности, возраста, социального положения и вероисповедания;
- соблюдение добровольности труда, свободного волеизъявления граждан при выборе вида занятости;
- обеспечение социальной защиты в области занятости;
- поддержка самостоятельности регионов при проведении централизованных мероприятий государства в решении проблем занятости;
- поддержка трудовой и предпринимательской инициативы граждан, осуществляемой в рамках законности;
- координация деятельности в области занятости с другими направлениями деятельности государственных органов – экономическими и политическими, включая социальное обеспечение, регулирование и распределение доходов;
- поощрение работодателей, создающих новые рабочие места;
- международное сотрудничество в решении проблем занятости.

Важная задача современной правовой политики – решение проблемы социального обеспечения населения. Это определяется Конституцией Республики Казахстан, в соответствии с которой, Казахстан является социальным государством, политика которого направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека.

Термин «социальная защита» используется в настоящее время все чаще, заменяя собой такое понятие, как «социальное обеспечение». Очевидно, что социальная защита, в отличие от социального обеспечения, направлена на оказание помощи не всем, а только наиболее нуждающимся категориям граждан. Таким гражданам, которые в силу утраты трудоспособности, отсутствия работы, других факторов не могут самостоятельно

удовлетворить свои жизненно важные потребности, оказывается помощь в натуральной и денежной формах.

В широком смысле социальная защита – это предоставление государством гарантии реализации предусмотренных Конституцией и другими законами прав и свобод всем гражданам страны, создание необходимых для этого условий [5, с. 257].

Социальная защита в узком смысле – это система мер, направленных на поддержку социально слабых слоев населения. К таким слоям населения относятся: инвалиды, участники Великой Отечественной войны и труженики тыла, одинокие пожилые люди и семьи пенсионеров, вдовы и матери погибших военнослужащих, многодетные, неполные, студенческие семьи, семьи с низким уровнем дохода, «чернобыльцы», дети-сироты, беженцы и вынужденные переселенцы и т.д.

Социальная защита может осуществляться в различных организационно-правовых формах: страхование, социальное страхование, адресная социальная помощь, государственное социальное обеспечение и т.д. Она реализуется через государственные программы и систему социального обслуживания населения.

В условиях, когда состояние экономики не позволяет выделять достаточно средств на обеспечение полноценного функционирования системы социального обеспечения, на поддержание приемлемого уровня жизни малообеспеченных слоев населения, на помощь могла бы прийти альтернативная, общественная система социальной защиты. Вместе с тем, функционирование такой системы может лишь дополнять государственную систему социальной защиты, ибо только государство с его ресурсами и возможностями в состоянии организовать действительно эффективную систему социальной защиты нуждающихся слоев населения. Государство не должно снимать с себя ответственности за реализацию социальных гарантий и социальной защиты населения.

Важной составной частью современной правовой и социальной политики в Республике Казахстан является пенсионная политика. Значение пенсионной политики определяется тем фактом, что значительная часть населения в силу своего возраста, инвалидности, иных причин не в состоянии обеспечить самостоятельно выполнение первичных жизненных потребностей. При этом в силу демографических причин число людей, нуждающихся в пенсионном обеспечении, растет.

Правильная пенсионная политика – важное средство снижения уровня социальной напряженности в современном казахстанском обществе, предотвращения социального взрыва, и, в то же время, одна из основных, заявленных в Конституции обязанностей государства в социальной сфере.

В целом, в современных условиях механизм реализации конституционных основ правовой политики в социальной сфере не отличается совершенством и нуждается в дальнейших исследованиях с целью повышения его практической эффективности.

Список литературы:

- 1 Послание Президента Республики Казахстан «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17 января 2014 года
- 2 Демографические процессы и социальная политика в Республике Казахстан // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/demograficheskaya-situatsiya-rk
- 3 Дармодехин СВ. Государственная семейная политика: причины формирования и механизм реализации. // Семья в России. – 1995. - № 3-4. – С. 9.
- 4 Хамзин А.Ш. Международно-правовые основы обеспечения социально-трудовых прав человека в Республике Казахстан. – Астана: ИП Сытина, 2009. – 292 с.

Түйіндеме

Мақалада әлеуметтік саладағы құқықтық саясаттың тәсілдері мен мәселелері қарастырылады. Негізгі назар азаматтарды қамту саласындағы саясат және демографиялық және песиондық саясат саласындағы мәселелерге бөлінген. Мемлекеттік кепілді жүзеге асыру ретінде азаматтардың құқықтарымен міндеттерін қорғау мақсатында жағдай жасау қарастырылған.

Summary

The scientific article deals with certain problems and approaches to legal policy in the social sphere. Particular attention is paid to problems in the field of demographic and pension policy and policies in the field of employment of citizens. Social protection is considered as the state's guarantee of the implementation of the rights and freedoms of all citizens of the country and creation of the required conditions.

УДК:342.56(574)

Әбусағатов Е.Н.
Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық
институты 6М030100-Құқықтану мамандығының
1-курс магистранты

СОТ БИЛІГІНІҢ ТҮСІНІГІ МЕН МӘНІ

Мақалада мемлекеттік биліктің бір тармағы ретінде сот билігінің түсінігі мен мәні, жалпы сипаты қарастырылған.

Кілт сөздер: мемлекеттік билік, сот билігі, сот билігінің қағидалары, азаматтық қоғам

Қазіргі азамат өркениетінің алдыңғы қатарлы құндылықтарының және әлемдік саяси ойдың даму сатылары мен бүгінгі бағыттарын білу қазақ жұртшылығына аса қажет. Қазіргі таңда мемлекеттің өзі түбірлі, күрделі өзгерістерге ұшырағанын көреміз. Азаматтық қоғамның одан әрі дамуына сот жүйесінің тигізер әсері де, мәні де жоғары. Демек, Қазақстан Республикасындағы сот билігі сотта іс жүргізудің азаматтық, қылмыстық және заңмен белгіленген өзге де нысандары арқылы жүзеге асырылады. «Қазақстан Республикасының сот әділдігін тек сот қана жүзеге асырады» -деп Ата заңымызда бекітілген [1]. Мемлекет Басшысы Н.Ә. Назарбаев «сот – құқықтық реформасы сот жүйесінің тиімділігіне байланысты түбегейлі проблемаларды шешуді көздейді, бұл мемлекеттің әрі қоғамның басты назарында болуы керек деп атап көрсеткен» болатын [2]. Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейінгі жылдары биліктің басқа тармақтары тәріздес сот жүйесінде де біршама реформалар жүргізіліп, демократиялық, әлеуметтік, құқықтық мемлекеттің қажеттілігі негізінде, сонымен қатар жаңа заман талабына сәйкес жетілдіріліп, даму үстінде.

«Сот билігі» терминінің өзін ғылыми тұрғыдан зерттеудің өзі, ҚазКСР тұрмақ, бүкіл КСРО –ң өзінде тек XX ғ. 80 –жылдары ғана мүмкін болды, міне осы уақыттан бері ғана зерделеніп келе жатқан бұл билік түріне әрине қайта үңіліп, зерттеп өту қажеттілігі туындайды.

Осыған орай заңгер ғалымдардың еңбегіне жүгінейік. Әрине, тарихқа үңілетін болсақ, билікті тармақтарға бөлу теориясының негізін қалаушы бұл Ш.Л. Монтескье болып табылады. Ол өз заманында осы сот билігінің мемлекет билігі ортасынан, ерекше мәртебесін бөліп көрсете білген. Осы билікті бөлу қағидасына қазіргі таңда қазақстандық ғалымдардың мысалы, Ө.Қ. Қопабаев, К.К. Айтхожин, Қ.А. Жиренчин, Қ.Ә. Мами, Ғ.С. Сапарғалиев және т.б. еңбектері жетерлік, бұл мәселе жанжақты зерттелді деуге болады. Ал, бұл зерттеуде сот билігінің билік тармақтарымен қарым-қатынасы емес, тек өзінің жекелей алатын орны соған анықтама беру болып табылады, өйткені билік тармақтарын зерттеудің өзі бөлек мәселе. Қазақстан мемлекеттігінің қазіргі қалыптасуы, дамуы және жетілуі жағдайында ең алдымен, мемлекеттік биліктің барлық тетіктерінің жан-жақты жұмыс істеуіне қол жеткізетін аса маңызды құрал ретінде сот билігі тармағының рөлі мен маңызын жаңа сапада зерттеу қажеттігі туып отыр, бұл өз кезегінде Қазақстан Республикасының Негізгі заңының 1-бабында жарияланған конституциялық негіздеменің «лайықты жүзеге асуын қамтамасыз ететін қажетті фактор да болуға тиіс» - көрсетеді өз еңбегінде қазақстандық заңгер ғалым Ө.Қ. Қопабаев[3]. Осы мәселе бойынша Қазақстанның ғалым заңгері, құқықтық ғылымның, әсіресе сот билігі, сот жүйесінің дамуына көп үлесін қосқан з.ғ.д., проф. К.Х. Халықовтың пікірін келтірген жөн. Ол қазіргі Қазақстандық заң ғылымы тұрғысынан сот төрелігіне де, сот билігіне де төмендегідей түсінік береді. Сот төрелігі – бұл қоғамдық қатынастарды қорғау жөніндегі мемлекеттік қызметтің құқықты нақты қоғамдық қақтығыстарға қажет болған жағдайларда мәжбүр ету шараларын пайдалана отырып қолдану жолымен жүзеге асырылатын ерекше түрі. Сонымен қатар, сот билігі – мемлекеттің азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін, барлық органдардың, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау жөніндегі, сондай –ақ демократия, әлеуметтік әділеттілік, ізгілік, патриотизм мен заңдылық принципі негізінде Конституцияны, заңдарды, өзге де нормативтік құқықтық актілерді, халықаралық шарттарды сақтауды қамтамасыз ету жөніндегі ерекше қызметі болып табылады [4]. Міне, бұл ғалымның берген анықтамалары осындай. Қ. Мәми өз еңбегінде, осы мәселеге келесідей анықтама береді: «сот билігі- бірінғай мемлекеттік биліктің тәуелсіз тармағы, ол Конституциямен бекітілген және мемлекет атынан тек соттармен жүзеге асырылады. Соттар арнаулы мемлекеттік орган ретінде заңмен көзделген негізде құқықтық дауларды, істерді және өзге де жүктелген міндеттерді, адам құқығын, бостандығын, мемлекеттің, мекеменің мүддесін қорғау мақсатында жүзеге асыруға өкілетті. Ол мемлекет тарапынан мәжбүрлі түрде іске асырылатын, бүкіл аумаққа таралатын, орындалуға міндетті шешімдер қабылдауға құқылы» - міне осынау толық түрдегі анықтаманы көруге болады[5].

Заманауи конституциялық құрылыс тәжірибесі биліктің сот тармағының тәуелсіздігі нақты демократиялық мемлекеттің талабы болып табылатынын көрсетеді. Соттар дауларды қолданыстағы заңнама негізінде шешуге, яғни сот төрелігі функциясын жүзеге асыруға бағытталған. Осыдан олардың негізгі мақсаты құрылады.

Жаңа демократиялық мемлекет мықты, тәуелсіз, сыбайлас жемқорлыққа бой ұрмаған сот билігінсіз құрыла алмайды.

Сот органдарына маңызды мәселелерді шешу жүктелген: конституциялық құрылысты қорғау, заңдылықты қамтамасыз ету, Конституцияның үстемділігі, жеке

адамның, мемлекеттік органдардың, кәсіпорындар мен мекемелердің құқықтары мен мүдделерін қорғау. Соттардың азаматтарға тәрбиелік және алдын алушылық ықпал етуінің де маңызы жоғары.

Сот билігі процессуалдық заңның негізінде және соған қатаң сәйкестендіріп жүзеге асырылады және ерекше сипаты бар. Соттарға ғана сот төрелігін жүргізу функциясы жүктелген. Республиканың соттары өзін-өзі басқарады және тәуелсіз болып табылады.

Тәуелсіздік және автономдық кепілдіктері ҚР Жоғарғы соты жанындағы Сот әкімшілігі жөніндегі комитетті құру барысында өз мәнін тапты, оған соттарды ұйымдастырушылық және материалдық-техникалық қамтамасыз ету функциялары жүктеледі. Соттардың Әділет министрлігінің қамқорлығынан шығуы ең әділ және қисынды дұрыс шешім болды.

Республика соттарының қызметі белгілі бір қағидаларға жүгінеді, оларды қарастыру сот билігінің мәні мен мақсатын жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Әділдік қағидалары сот органдарының ұйымдастырылуын, құрылысын, судья корпусын құру тәртібін, судьялардың құқықтық мәртебесін, соттардың құрылымы мен өкілеттіктерін, сондай-ақ сот әділдігін жүзеге асыру бойынша сол процесті ұйымдастыруды ғана анықтап қоймай, сотты ұйымдастыру және қызметі негізіне жатады. Осыған орай сот әділдігі қағидасы азаматтық және қылмыстық процестер үшін жан-жақты болатын. Олар процессуалдық заңнаманың жеке нормаларында бекітіледі және жүзеге асырылады.

Сот әділдігі қағидаларының объективті сипаты бар. Олар реттелетін құқықтық қатынастардың анағұрлым жалпылай заңдылығын көрсетеді, қоғамдық тәжірибе (атап айтқанда, соттың) мен елдің ішінде және одан сырт жерде қалыптасқан қоғамдық ой-пікір нәтижелерін сипаттайды.

Қазақстан Республикасындағы сот әділдігі келесі бастамаларға негізделген:

- сот төрелігін сот қана және заңға нақты сәйкестендіріп жүзеге асырады;
- азаматтардың сотта қорғану құқығы;
- азаматтардың сот және заң алдындағы теңдігі;
- судьялардың тәуелсіздігі және олардың заңға ғана бағынуы;
- барлық соттарда істердің ашық қаралуы;
- сот істерін жүргізудегі ұлттық тіл;
- тараптардың теңдігі және процестегі жарыссөздік;
- сезіктіні және айыпталушыны қорғану құқығымен қамтамасыз ету;
- кінәсіздік презумпциясы;
- істің жағдайын жан-жақты, толық және объективті зерттеу;
- соттық қадағалау.

Қағидалардың әрқайсысы соттарды ұйымдастыруда және қызметінде белгілі бір рөл атқарады.

Сот билігіне билік сипаты тән. Соттардың өздерінің өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде талаптар мен өкімдер мемлекеттік органдарды, ұйымдарды және азаматтарды қоса алғанда барлығына міндетті.

Сөйтіп, сот билігі – бұл жария биліктің өзін-өзі басқаратын және тәуелсіз саласы, ол маңызды, тәуелсіз және заңға ғана бағынатын мемлекеттік билік органы арқылы жүзеге асырылатын мемлекет тарапынан құқық субъектілерінің мінез-құлығына ықпал етуге қабілеттігінен және мүмкіндігінен көрінеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми-практикалық түсіндірме. – Алматы: Паритет, 2015. – 552 б.
2. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан // www.akorda.kz (2017 жылдың 15 қарашасындағы жағдайы бойынша).
3. Кобабаев О.К. Конституционно-правовые основы организации государственной власти в Республике Казахстан в соответствии с принципом ее разделения на ветви.-Алматы: Жеті жарғы, 1999.-160 с.
4. Халиков К.Х. Развитие демократических начал в организации и деятельности суда.-Алма-Ата, 1987.
5. Маами К. Становление и развитие судебной власти в Республике Казахстан.-Астана: Елорда, 2001.-352 с.4.

Резюме

В статье рассматривается понятие, сущность и характеристика судебной власти как одна из ветвей государственной власти.

Summary

The article deals with the concept, essence and characteristics of the judiciary as one of the branches of state power.

УДК: 342.72/.73:347.9

Бекешбаева Б.П.
Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық институты
Мемлекеттік және азаматтық құқықтық пәндер
кафедрасының 1 оқу жылының магистранты

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақалада азаматтық құқықтарды қорғау институтының өзекті мәселелері, азаматтық құқықтарды қорғау институтының ұғымы мен қалыптасуы зерделенген.

Кілт сөздер: азаматтық құқықтарды қорғау, өзін-өзі қорғау, субъективтік құқық, меншік құқығын қорғау, заттық құқықты қорғау.

Қазақстан Республикасы өзінің мемлекеттік тәуелсіздігін [1] алғаннан кейін мемлекетіміздің алдында экономика саласында ғана емес, сонымен қатар құқықтық реттеу саласында да көптеген мәселелер мен жаңа институттар пайда болды. Атап айтқанда, бұл, ең бірінші кезекте, - адам және азаматың құқықтары мен бостандықтарын, заңмен қорғалатын мүдделерін тиісті деңгейде қамтамасыз етумен байланысты құқықтық мәселелер еді.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасы Конституциясының 12 бабының 2 тармағында адам құқықтары мен бостандықтарының әркімге тумысынан жазылғандығы, олардың абсолютті деп танылатындығы, олардан ешкім айыра

алмайтындығы және заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталатындығы бекітіледі [2].

Демек, «Адам және азамат» деп аталатын Ата Заңымыздың тиісті бөлімінің ережелерінде адамдардың негізгі конституциялық құқықтарына, соның ішінде осы ғылыми еңбектің негізгі зерттеу пәніне кіретін мүліктік емес құқықтарына кепілдік беріледі. Мәселен, Конституцияның 16-бабының 1-тармағы әркімнің өзінің жеке басының бостандығына құқығы бар екендігін бекітсе, сол актінің 17-бабының 1-тармағы әркімнің өзінің жеке басының бостандығына құқығы бар екендігін бекітсе, сол актінің 17-бабының 1-тармағы адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайтындығын белгілейді. Сол сияқты ең жоғарғы заңи күші бар Ата Заңымыздың 18, 25, 26 және т.б. баптары мемлекеттің ең қымбат қазынасы болып табылатын адамның конституциялық мүліктік емес құқықтарына кепілдік береді [2].

Осыған байланысты мемлекет пен қоғамның демократиялануының қазіргі жағдайларында адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды жүзеге асыратын құқықтық институттар өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Олардың көпшілігінің ҚР заңнамасы үшін жаңа институттардың болуына байланысты олар әлі де болса нормативтік құқықтық актілерде тиісті бекітілген және сот тәжірибесінде кең қолданылу үрдісін тапқан жоқ. Солардың бірі – мемлекетіміздің заң шығарушылары тарапынан да, құқық қорғау органдары тарапынан да ерекше назар аударуды қажет ететін және азаматтық құқықтық реттеудің пәніне кіретін құқықтарды өзін-өзі қорғау мәселесі. Біздің көзқарасымыз бойынша, құқықтарды қорғау мүліктік игіліктерді қорғаумен бірдей, тең дәрежеде жүзеге асырылуы тиіс, себебі олардың қорғалу деңгейі құқықтық және демократиялық мемлекеттің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Азаматтық құқықтарды қорғау жүйесін қалыптастыруда заңшығарушы тұлғаның құқығының қауіпсіздігін қамтасыз ету барысында таңдау еркіндігін берді. Осылай, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде (ҚР АК) [3] азаматтық құқықтарды қорғау тәсілдерінің бірі – өзін-өзі қорғау пайда болды.

Қоғамның даму деңгейіне қарамастан, құқықбұзушылық орын алуда, жәнеажырамас болып отыр. Сондықтан, өзінің бұзылған азаматтық құқықтарын қорғаудың тиімділігі, бүгінгі таңда өзекті болуда. Осы мәселелені шешу көпшілігінде шаруашылық айналымға және әрбір адамның өз құқығының кепілдігіне байланысты. Сонымен, өзін-өзі қорғау институты заңшығарушының логикасы бойынша жедел қорғау тәсілі ретінде орын алуы тиіс, және де бүгінгі таңда азаматтық құқықтарды қорғаудың жаңа тәсілі ретінде ұғымы мен мәнін зерттеу қажеттілігі туындауда.

Сонымен қатар, цивилистика ғылымы даму кезеңінен өзін-өзі қорғау институты туралы құқықтық реттеу, заңнамаларда орын алған ақтандақтарды жою қажеттілігі туындап отыр. Яғни, өзін-өзі қорғау институтының ерекшелігін, өзін-өзі қорғаудың азаматтық құқықтарды жүзеге асыруға немесе оларды қалыпқа келтіруге бағытталаған өзге де жеке әрекеттерден айырмашылығын зерделеу қажет.

Өзін-өзі қорғау институты отандық азаматтық заңнама үшін жаңа институт, осы институттың мазмұнына қатысты әртүрлі пікірлер орын алуда. Азаматтық құқықтарды өзін-өзі қорғаудың мазмұнын анықтау үшін алдымен азаматтық құқықтарды қорғаудың өзге де тәсілдерімен ара-қатынасын, өзін-өзі қорғауда.

Азаматтық айналымның тиісті деңгейде қалыптасуы тек субъектілердің азаматтық құқықтарын мойындаумен ғана байланысты емес, сонымен қатар бұл құқықтарды құқықтық қорғауды қамтамасыз етумен байланысты. Ғылымда қалыптасқан дәстүрлі түсінік «азаматтық құқықтарды қорғау» ұғымы құқықтарды жүзеге асыруды

қамтамасыз ететін шаралардың жиынтығын қамтиды. Бұған тек құқықтық шаралар ғана емес, сонымен қатар экономикалық, саяси, ұйымдастырушылық сипаттағы субъективтік құқықтарды жүзеге асыру үшін қажетті жағдайларды қалыптастыруға бағытталған басқа да шаралар жатады.

Азаматтық құқықтарды қорғау – бұл азаматтық және азаматтық іс жүргізу құқығы теориясындағы маңызды категориялардың бірі болып табылады [4, 15 б]. Бұл категорияның мәнін ұғынбау азаматтық, құқықтық санкциялардың сипаты мен ерекшеліктерін, оларды жүзеге асыру механизмі мен азаматтық, құқықтық бұзылуымен байланысты туындайтын өзге де мәселелерді түсінуге қиындық туғызады.

Азаматтық айналым субъектілердің нақты азаматтық құқықтарын ғана танып қоймайды, сонымен қатар олардың құқықтық қорғалуын қамтамасыз етеді. Заттық құқықтар мен меншік құқығы ішінара шектеу болып табылмайды. Меншік құқығын қорғау институтына римдік жеке құқық кезеңінен бастап маңызды мағына берілген. Ал римдік жеке құқық аппараттық түсініктің негізін қалыптастырды.

Бұл зерттеудің маңыздылығы мынада көрініс табады, яғни меншіктің экономикалық қатынастары әрбір қоғамның негізін құрады, ал құқықтық реттеу осы қатынастырды бекітетін, реттейтін және қорғайтын нормалардың жүйесі ретінде пайда болады және сақталады. Қазіргі Қазақстан жағдайында меншік айрықша мағынаға ие, себебі, ол саяси және экономикалық өзгерістің түбегейлі базисі, демократияның қайнар көзі, сонымен қатар құқықтық мемлекетті құрудың негізгі шарты болып табылады. Сол себепті меншік қатынастарын қорғау барлық құқықтық жүйенің маңызды мақсаты болып табылады.

Қазақстан Республикасында жеке меншік құқығының әрекет етуінің фундаментальді кепілі Конституцияның 6 – шы бабында бекітілген, яғни Қазақстан Республикасында мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қорғалады.

Бұл норма жоғарғы адамзат құндылығының құқықтары мен бостандықтарын жариялаумен тығыз байланысты, ал оларды тану, сақтау және қорғау мемлекеттің міндеті, және экономикалық жүйеде жеке меншік үшін тиімді жеке қызығушылықты сақтауға тырысады және оған ерекше көңіл бөледі.

Сөздің кең мағынасында алғанда құқықты қорғау деп құқықтың бұзылуына жол берілмейтіндей жағдай жасайтын қоғамдық қатынастар тәртібін мемлекеттің қолдауын айтамыз.

Қорғау құқығы бұзылған азаматтық құқықтары қалпына келтіруді қамтамасыз ету принципі, оларды сот арқылы қорғау азаматтық заңның негізгі бастауы ретінде айтылады (ҚР АҚ-тің 2-бабы).

Қатысушылардың қарауындағы субъективті азаматтық құқықтар тек қана нақты жүзеге асырылуға тиіс емес, сонымен бірге олар субъективтік құқықтың бұзылуымен пайда болған барлық жоғалтуларды өтеп, қалпына келтіруді, бұзылған құқықтарды түзетуге мүмкіндік береді. Бұл тұрғыдан проф. В.П.Грибановтың мынадай пікірі көңілге қонады: “құқық қорғау сипатының мүмкіндігі оның құқық өкілеттігі ретінде субъективтік материалдық талаптар мазмұнының өзімен белгіленеді”. [4, 23 б]

Демек кез келген субъективті азаматтық құқық қорғауға жатады, сонымен бірге осы құқықтың жүзеге асырушысы заңда қаралған құралдардың көмегімен оны қорғауға тиісті құқықты еншілейді.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодекстің 15-тарауының [3] шеңберінде азаматтық құқықтағы қорғануды кең мағынадағы меншік иесінің мүддесін қорғаудан

айыра білу керек. Кең мағынада меншік иесінің мүддесін қорғау екі негізгі нысанға бөлінеді: юрисдикциялық және юрисдикциялық емес.

Қорғаудың юрисдикциялық түрі субъективті құқықтар бұзылғанда немесе дауға түскенде өкілетті мемлекеттік органдардың оны қорғауға араласуы болып табылады. Құқығы немесе заңдық мүддесі бұзылған тұста мемлекеттік немесе басқа да құзіретті органдарға (сот, аралық сот, жоғары инстанция және т.б.) шағынады, әлгі аталған органдар өз кезегінде бұзылған құқықты қалпына келтіру және бұзықшылықты жою үшін өкілеттігіне сай қажетті шараларды қолданады.

Қорғаудың юрисдикциялық нысаны бұзылған құқықтарды қорғаудың жалпы және арнайы тәртібін белгілейді. Жалпы тәртіпке сәйкес заңмен қорғалатын азаматтық құқықтардың мүддесін қорғау сот (төрелік немесе аралық сот) арқылы жүзеге асады.

ҚР Азаматтық кодекстің 9-бабы жалпы тәртіппен қатар әкімшілік тәртібін де қарастырған. Әкімшілік тәртіппен жүзеге асырылатын меншік иесінің құқығын қорғау құралы шағым болып табылады, ол құқық бұзушылық нәтижесінде зардап шеккен құқық иесін мүддесін қорғауға орай тиісті өкілетті органға беріледі.

Кейбір заңдарда аралас, яғни меншік құқығы мен басқа да заттық құқық қорғаудың әкімшілік сот тәртібін қолданады. Мұндай жағдайда мүліктің меншік иесі мен иеленушісі сотқа шағынбас бұрын мемлекеттік басқару органына шағымданады [5, 34 б].

Қорғаудың юрисдикциялық емес нысаны заттың меншік иесі мен оны иеленушісінің мемлекеттік және басқа құзіретті органға бармай-ақ өз бетімен қорғауын білдіреді. ҚР Азаматтық кодекстің тұжырымдарында аталған әрекеттер “азаматтық құқықтардың өзін өзі қорғауы” ұғымымен байланысты (АК-тің 9-бабы) және меншік құқығы мен басқа заттық құқықтарды қорғаудың бір әдісі ретінде қаралады.

Азаматтық құқықтың өзін өзі қорғауы өзінің заңды табиғатында құқық қорғау әдісі болып табылмайтын өзіндік нысанын еншілейді деген пікір де бар. Мәселен, проф. А.П.Сергеев қорғанудың дербес түрі ретінде өзін өзі қорғау құқығы сот және әкімшілік нысандарымен бірдей қаралуы керек дейді.[6, 14 б] Біздің де пікірімізше, өзін өзі қорғау құқығына ешкімнің тиіспейтіндігін қамтамасыз етуге, бұзылған құқықты қалпына келтіріп, оның салдарын жоюға бағытталған өкілетті тұлғаның заң немесе шарт негізінде әрекет етуге жол берілген азаматтық құқықты қорғаудың дербес нысаны болып табылады.

Жоғарыда айтылған құқықтық қорғаудың кең мағынасын меншік құқығын қорғаудың (және басқа да заттық құқықтың) арнайы құрал жүйесінен айыра білуі керек. Мұндай арнайы қорғану құқық бұзушылықтың сипатына байланысты келеді. Меншіктің абсолютті құқығы немесе басқа да заттық құқығы (мысалы, мүлікті алып қою) ретінде тікелей құқық бұзушылық кезінде заттық-құқықтық сипаты бар құралдары оны қорғауға кіріседі. Құқық бұзушы мен өкілетті тұлға арасында міндеттемелік қатынас болған ретте (мысалы, жалға алушы шартта көрсетілген мерзімде затты меншік иесіне қайтаруға тиіс болса) міндеттемелік құқықтың қорғау құралдары қолданылады. Міндеттемелік-құқық құралы талап қоюға тән нәрсе, ол бірден меншік құқығынан көріне бермейді, азаматтық құқықтың басқа институттарына негізделеді, яғни міндеттемелік талап қою меншік құқығын тікелей емес, соңында, яғни ақыр аяғында қорғайды. Ал меншік құқығын қорғаудың заттық-құқықтық құралы меншік құқығын қорғауға тікелей бағытталуымен сипатталады және қандай да бір нақты міндеттемемен байланыста болмайды. ҚР-ның заңдары жәбірленушінің құқық бұзушыға қарсы талап қою түрін таңдау мүмкіндігін (айталық,

шарттық немесе заттық-құқықтық) бермейді, бұл орайда шетелдердегі “талап қою бәсекесі” деп аталатын жағдайларды қолдамайды.

Азаматтық құқық институттарының әр түрінен туындайтын не заттық-құқықтық, не міндеттемелікке жатпайтын ерекше қорғау тобы белгіленген. Мысалы, хабар-ошарсыз кетті деп танылған немесе өлді деп жарияланған адамдардың меншікке мүліктік құқықтарын қорғау (АК-тің 29, 32-баптары), кепіл ұстаушының жауапкершілігі туралы және т.б. болып табылады.

Азаматтық құқықты қорғаудың жаңа құралдары АК-тің 9-10 баптарында қарастырылған. Бұл баптарда бұрын-соңды заңдарда қаралмаған жолдары көрсетілген. Мысалы, моральдық зиянды өтеу, яғни тұлғалардың өзіндік мүліктік емес иеліктері мен құқықтарының бұзылуы, кемітілуі немесе олардан айырылуы, соның ішінде жәбірленушінің өзіне қарсы құқық бұзушылықтың жасалуы салдарынан басынан кешірген жан азабы немесе тән азабы. Моральдық шығын ақшалай нысанда төленеді. Екінші бір жағдай, ол мемлекеттік билік органының заңдарға сай келмейтін құжат шығаруы, сондай-ақ осы органдардың лауазымды адамдарының әрекетімен (яки әрекетсіздігімен) келтірілген залалды өтеу механизмі енгізілген (9-баптың 5-тармағы).

Азаматтық-құқықтық қорғаудың әдістері дегеніміз: а) зат иесінің ол затты біреудің заңсыз иеленуінен өзіне зат күйінде қайтарылуын талап етуі (виндикация); ә) иемдену еркінен айырмай-ақ заңды пайдалануға жасалып отырған кедергіні жоюды талап ету (негаторлық талап); б) затты жойып жіберген немесе бүлдірген жағдайда зиянның (шығынның) орнын толтыру (ақшалай құнын өтеу); в) басқа бір адам негізсіз ие болған немесе сақтап қалған, виндикация жолымен немесе зиянның орнын толтыру арқылы қайтарып алуға болмайтын заттың құнын зат иесіне ақшалай төлеу.

Меншік құқығын қорғаудың алғашқы екі әдісі меншік иесіне затты сол қалпында иемдену, пайдалану және оған билік жүргізу мүмкіндігін қамтамасыз етуге бағытталған. Талап ету – затты иесіне қайтару немесе пайдалануға тигізіп отырған кедергіні жою туралы сотқа қойылған талап заттық-құқықтық талап деп аталады. Аталған әдістердің соңғы екеуі міндеттемелік құқығына жатады – мұндай жағдайда меншік иесіне заттың ақшалай ақысы төленеді, ал тиісті талаптар міндеттемелік талаптар деп аталады.

Қорғау құқығы проблемасы бұл тек материалдық құқықтың ғана проблемасы емес, ол сонымен бірге азаматтық іс жүргізу құқығының да проблемасы болып табылады. Сонымен бірге азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымында қорғау құқығы, әдетте, талап қою құқығы туралы мәселеге келіп тіреледі. Бұл орайда талап қоюға құқық туралы мәселені шешуде айтарлық алшақтық туындайды.

Авторлардың бір тобы талап қоюға берілетін құқық ұғымынан келіп талап қою “құқықты сотпен қарау құралы ғана болып табылады” деген пікірге тоғысады [7, 56 б].

Мұндай көзқарастар континенталды құқықтың талап қою теориясы үшін де сипаты жағынан сай келеді. Франция ғалымы Леон Жюлио де ла Морандьер осыған байланысты былай дейді: “талап арыз тұлғаның нақты құқықтық жағдайын немесе жаңа заңдық жағдайды құруы үшін сотқа сот әділдігін жүзеге асыруға жәрдемдесетін, ерікті, заңдық әрекет болып табылады, ... талап қою дегеніміз оны беру құқығын еншілейтін иеленушінің өзіне тиесілі сотқа жүгіну құқығынан басқа ештеңе де емес”. Лео Розенберг (ФРГ) болса, “талап қою – сот шешімі арқылы құқықты қорғау үшін сотқа жүгіну” деп анықтама береді [8, 56 б].

Осы анықтамалардың қай-қайсысы да талап қоюды белгілі бір тұлғаның тиісті мүддесіне қатысты сот шешімімен болатынын айқындап берген Рим құқығының анықтамасымен сәйкес келеді [9, 15 б].

Автордың енді бір тобы талап қоюға құқықты материалдық мағынада және талап қоюға құқықты іс жүргізу мағынасында бөліп қарау керектігін ұсынады. Бұл орайда талап қою құқығына қатысты проблемаларды зерттеген авторлардың талап қоюды материалдық-құқықтық және іс жүргізу (процессуалдық) нысандарын бірлікте қарауы көңілге қонады. Сондықтан да В.П.Грибанов құқықты қорғау проблемасы тек талап қою қорғау нысанымен шектелмейтіндігін және талап қоюдан басқа да қорғау түрлерінің бар екендігін көлденең тартады [4, 35 б].

Меншік құқығын қорғаудың тиімді құралын іздестіруде заңдық рәсімдерді жеңілдетуге деген ынта күшейе түсті. Қазақстанда талап қоюға байланысты жалпы іс жүргізу тәртібі өте-мөте ауқымды болғанын айта кеткен жөн. Сондықтан да азаматтық сот құқықтық рәсімдері арқылы іс жүргізу, әсіресе бұйрық арқылы іс жүргізу [10], ықшамдай түсу сотпен қорғау ісінің тиімділігіне жағдай жасайды. Әдебиеттерге қарағанда, көптеген елдерде бұйрық арқылы іс жүргізу бар екендігін көреміз, айталық, ол көне рим, ағылшын, басты герман және швед үлгілері түрінде кездеседі. Мысалы, рим құқығында сот бұйрығының болмысы преторлық қорғау нысанында болды, претор өтініш берушінің тілегі бойынша қандай да бір әрекеттерді тоқтататын болған, бұл орайда ол өтініш берушінің бұзылған мүддесін ескерген. Мұндай үкім интердикті деп аталады [9, 18 б]. Ал герман құқығында да шарт қойылған және сөзсіз сот бұйрығы бар. Мысалы, оның соңғысы соттың бұйрығынан немесе тыйым салуынан көрінеді, онда жауапкердің қойылған мәселе бойынша ақталуына жол берілмейді. Ондай бұйрықтарды беру жауапкерді шақырмай-ақ және оның түсіндірмесін тыңдамай-ақ талап қоюшының бір жақты өтінішімен жүзеге асырылады.

Бұйрық бойынша іс жүргізу Қазан революциясына дейінгі ресейлік сот ісі жүргізуінде болған. Кейін, РСФСР-дың 1923 жылғы азаматтық іс жүргізу Кодексінде (210-219 баптары) сот бұйрығының рәсімі енгізілген еді. Бірақ 1964 жылы қабылданған Қазақ КСР азаматтық іс жүргізу Кодексінде ондай институт түбегейлі алынып тасталды [11].

Венгрияда сот бұйрығы 1972 жылы енгізілді, ал Чехияда ол төлем бұйрығы деп аталады, чек және вексельдік бұйрықтар түрінде белгілі болды.

Сот бұйрығы институтына жасалған талдау қорғаудың сот құрамы тұрғысынан азаматтық құқықтар мен заңмен қорғалатын мүдделерді қорғауда сот қаулысының мұндай ерекше түрі қорғаудың тиімді құралы екендігін көрсетіп отыр.

Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексіне сәйкес сот бұйрығы былайша айқындалады: “өндіріп алушының ақшалай сомаларды өндіріп алу немесе жылжымайтын мүлікті борышкерді немесе өндіріп алушыны олардың түсіндірмелерін тыңдау үшін шақырмай-ақ және сотта іс қарамай-ақ, даусыз талаптар бойынша борышкерден талап ету туралы арызы бойынша шығарылған судьяның актісі болып табылады”. [10]

Заң бойынша қорғау объектісі тек қана субъективтік азаматтық құқықтар ғана емес, сонымен бірге ол заңдармен қорғалатын мүдделерді де қамтиды. Қорғалатын мүдделер субъективтік құқыққа байланысы жоқ дербес түрде бола алады. Мысалы, оған адамның ар-намысы мен абыройы жатады. Қорғауға жататын мүдде құқық бұзушылық нәтижесінде субъективтік құқықтың өзі тоқтатылған жағдай да болуы мүмкін. Мысалы, зат жойылып кеткен кезде оған меншік құқығын қорғау мүмкін болмай қалады. Мұндай жағдайда бұрынғы меншік иесінің заңмен қорғалатын мүддесін қорғау және мүліктік жағдайын қалпына келтіру мәселесі қойылуы мүмкін. Демек, заңмен қорғалатын мүдде қорғаудың дербес объектісі ретінде жиі кездесетінін байқаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.Қазақстан Республикасының Мемлекеттік тәуелсіздігі туралы конституциялық заңы // Ведомости Верховного Совета КазССР. – 1991. – № 51. – 622 с.
- 2.Қазақстан Республикасының Конституциясы. Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 7 қазандағы № 284-І, 2007 жылғы 21 мамырдағы №284-ІІІ Заңдарымен енгізілген өзгертулер және толықтырулармен // «ЮРИСТ» баспасы. – Алматы, 2007. – 40 б.
- 3.Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. – Алматы: Юрист, 2011. – 458 б.
- 4.Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. – М., 2000. – 281 с.
- 5.Мәми Қ.Ә. Қазақстан Республикасындағы сот билігінің қалыптасуы мен дамуы. – Астана: Елорда, 2001. – 352 б.
- 6.Сергеев А.П. Защита гражданских прав. В кн. Гражданское право. – М., 1997. – 301 с.
- 7.Төлеуғалиев Ғ.И. Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығы (жалпы бөлімі). Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2001. – 291 б.
- 8.Нәрікбаев М. С. Азаматтық құқықтарды соттар арқылы қорғау. / Нәрікбаев М.С., Пономаренко Ю.А., Әбдірайымов Б.Ж. – Алматы, 1998. – 125 б.
- 9.Новицкий И.Б. Римское право. – М., 1993. – 187 с.
- 10.Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі. – Алматы: ЮРИСТ, 2017. -124 б.
- 11.Қазақ ССР-нің Азаматтық іс жүргізу кодексі. – Алма-ата, 1981. – 321

Резюме

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы института защиты гражданских прав, понятие и становление института защиты гражданских прав.

Summary

In this article it is considered topical issues of institute of protection of the civil rights, concept and formation of institute of protection of the civil rights.

УДК:347:64(574)

Бейсенова А.
магистрант Евразийской юридической
академии им. Д.А. Кунаева
научный руководитель
д.ю.н., профессор
Алибаева Г.А.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИНСТИТУТА ОПЕКИ И ПОПЕЧИТЕЛЬСТВА
НАД НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

В научной статье рассматриваются некоторые проблемы защиты прав детей оставшихся без попечения родителей и формы их семейного устройства. Особое

внимание уделено проблемам комплексного института опеки и попечительства. Рассматривается система материального стимулирования казахстанских граждан - опекунов, патронатных воспитателей, усыновителей.

Ключевые слова: защита семьи, опека, попечительство, патронат, права ребенка, социальная политика.

За последние годы проблемы охраны и защиты прав детей приобрели особую актуальность, привлекая к себе внимание всего нашего общества. И это не случайно, поскольку рост детской преступности, все увеличивающееся количество оставшихся без родительской заботы детей, широкое распространение среди подростков (и даже детей) пьянства и наркомании не могут не тревожить общественность.

Республика Казахстан позиционирует себя, как социальное государство. Данная характеристика основывается на содержании ст. 1 Конституции Республики Казахстан, которая говорит о том, что «человек, его жизнь, права и свободы являются высшей ценностью» [1], а признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина - прямая обязанность государства. Вместе с тем Конституция предусматривает и ряд дополнительных оснований для подтверждения вышесказанного: защиту семьи, материнства, отцовства и детства; социальную защиту, включая социальное обеспечение. Следовательно, государство путем принятия Конституции страны закрепило за собой обязанность по реализации основополагающего права каждого ребенка жить и воспитываться в семье, закрепленного в Конвенции о правах ребенка и Кодексе Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье».

Увеличение числа детей, оставшихся без попечения родителей, на фоне сокращения числа усыновлений гражданами Республики Казахстан заставило соответствующие органы государственной власти и местного самоуправления активно искать приемлемые в современных условиях формы устройства детей.

Воспитание как социальное понятие употребляется в двух смыслах: в нравственно-психологическом и в правовом. В нравственно-психологическом смысле воспитание – это внедрение определенного мировоззрения, нравственности и правил человеческого общежития, выработка определенных черт характера и воли, привычек и вкусов, развитие определенных черт, физических свойств и т.п. В понятие «воспитание» входят: сохранение и развитие физического и психического здоровья ребенка, передача ему собственного жизненного опыта, знаний, навыков, создание нормальных материально-бытовых условий его жизни. Эти процессы воздействия на воспитуемого проводятся в определенных границах и получают закрепление в нормах права, вследствие чего воспитание как общественное отношение выступает уже как правовое отношение. Поэтому его анализ не может ограничиться характеристикой нравственно-психологического воздействия воспитателя на воспитуемого. Задача состоит в том, чтобы выявить также и юридическое содержание права на воспитание.

Приоритетной формой семейного устройства для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, является усыновление, опека, патронат. Предпринят целый ряд мер по развитию семейных форм устройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей: приняты необходимые нормативные правовые акты, укреплены отделы органов опеки и попечительства в управлениях образования, проводится информационная компания по устройству детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в семьи.

Действующее законодательство об опеке и попечительстве уделяет немало места положениям об обязанностях опекунов и попечителей заботиться о здоровье, питании и проживании подопечных, т.е. о создании условий выживания, сохранения личности, а также говорит о доверительном управляющем, который возглавляет функции охраны и

приумножения имущества лица, находящегося под опекой или попечительством. Нормы о доверительном управлении имуществом подопечного способны в значительной мере снизить число нарушений имущественных прав подопечных, которые имеют место со стороны опекунов.

В современный период Постановлением Правительства Республики Казахстан от 9 сентября 1999 года № 1346 «Об утверждении положений об органах опеки и попечительства Республики Казахстан, о патронате и правил организации централизованного учета детей, оставшихся без попечения родителей» утверждено Положение «Об органах опеки и попечительства Республики Казахстан» [2]. Это один из первых документов Республики Казахстан, подробно регламентировавший процедуру установления опеки и попечительства. В настоящее время действуют «Правила осуществления функций государства по опеке и попечительству» утвержденные Постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 марта 2012 года № 382 [3].

На органы опеки и попечительства законодательством возложена обязанность обеспечения защиты прав и свобод детей, а также непосредственного выявления детей, оставшихся без попечения родителей, детей, в отношении которых допускаются нарушения их прав и законных интересов; ведения учета таких детей; принятия мер к устройству детей, оставшихся без попечения родителей (детей-сирот, социальных сирот). Деятельность других, кроме органов опеки и попечительства, юридических и физических лиц по выявлению и устройству детей, оставшихся без попечения родителей, законом не допускается.

Органы опеки и попечительства обязаны в течение 3-х дней со дня получения информации от комиссий по защите прав несовершеннолетних провести обследование условий жизни детей и при установлении факта отсутствия родительского попечения (или попечения со стороны родственников) обеспечить защиту прав и интересов детей до решения вопроса об их устройстве. Вопросы об устройстве решаются в течение месяца.

При отсутствии других возможностей устройства дети передаются в учреждения для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. Формы устройства детей, с учетом конкретных возможностей, определяются органами опеки и попечительства. Они же обязаны осуществлять последующий систематический контроль за условием их содержания, воспитания и образования [4, с. 46].

Создана система материального стимулирования казахстанских граждан - опекунов, патронатных воспитателей, усыновителей. Патронатным воспитателям ежемесячно выплачиваются денежные средства на содержание детей-сирот и заработная плата от 36 тысяч до 60 тысяч тенге (в зависимости от стажа работы, квалификационной категории). С 2011 года опекунам и попечителям выплачивается пособие в размере 10 МРП на содержание ребенка-сироты. Эти меры позволили увеличить число детей, оставшихся без попечения родителей, воспитывающихся в семьях, от общего числа детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в республике [5].

В настоящее время, институт опеки и попечительства - это комплексный правовой институт. Оригинальность отечественного института опеки и попечительства состоит в том, что большая часть его норм расположена одновременно в двух отраслях законодательства - гражданском и семейном.

Представляется, что включение всего института опеки и попечительства в семейное законодательство нецелесообразно. Во-первых, это связано с основным назначением опеки (попечительства). Требуется такое устройство гражданина, которое обеспечивает при помощи

действий другого физического лица восполнение недостающей дееспособности подопечного, а в необходимых случаях также и защиту иных его интересов. Процесс восполнения заключается в действиях опекуна или попечителя, а также органа опеки и попечительства, направленных на формирование воли подопечного, наиболее отвечающей его интересам, или замену недостатка этой воли. Юридические действия были и остаются наиболее значимыми действиями, совершаемыми опекунами (попечителями) и органами опеки и попечительства в интересах подопечных. На практике ради этих юридических действий, направленных на достижение юридических последствий, и инициируется оформление опеки или попечительства со стороны тех лиц, которые и безо всякого оформления уже давно фактически осуществляют заботу о подопечном. Безусловно, опека и попечительство - это формы устройства лица, но устройство предполагает в первую очередь защиту интересов, представительство. Обязанности опекуна по обеспечению условий жизни подопечного или по воздействию на его личность вторичны. Таким образом, установление опеки и попечительства существенно влияет на осуществление гражданских прав и обязанностей, как опекуна (попечителя), так и подопечного, что требует признания данных отношений предметом гражданского законодательства.

Таким образом, говоря об опеке и попечительстве как об институте законодательства, имеется в виду система норм разной отраслевой принадлежности, объединенных общими задачами и принципами, регулирующих отношения по установлению, осуществлению и прекращению опеки и попечительства.

Опека и попечительство в целом больше определяет имущественные права, однако это не значит, что опекун или попечитель не должен заботиться об опекаемом. Главным же отличием опеки или попечительства от усыновления являются аспекты возникновения необходимости их установления, ограничения дееспособности и возраст. Иными словами, это помощь тем, кто в силу возраста или здоровья не может жить самостоятельно, защищать свои права и распоряжаться имуществом.

Опекун или попечитель может быть назначен только с его согласия, если это не противоречит интересам ребенка. У близких родственников преимущественное право быть опекунами или попечителями перед всеми другими. Опеку обычно принимают бабушки, дедушки, совершеннолетние братья и сестры, реже – дяди и тети детей. Но опекунские заботы может взять на себя и человек со стороны.

Опекунами и попечителями могут быть только совершеннолетние лица, за исключением: лиц, признанных судом недееспособными или ограниченно дееспособными; лиц, лишенных судом родительских прав или ограниченных судом в родительских правах; отстраненных от обязанностей опекуна или попечителя за ненадлежащее исполнение возложенных на него законом Республики Казахстан обязанностей; бывших усыновителей, если усыновление отменено судом по их вине; лиц, которые по состоянию здоровья не могут осуществлять обязанности опекуна или попечителя.

В функционировании данного института есть ряд проблем, требующих незамедлительного решения.

1) Существующая на сегодняшний день в Республике Казахстан система защиты прав ребенка работает по наступившим последствиям (сиротство, безнадзорность, преступность и т.д.).

2) Фактически не работают государственные институты по профилактике и реабилитации детского семейного неблагополучия, нет адекватной реакции на явные нарушения прав ребенка.

3) Работа разрозненных общественных организаций по профилактике детской безнадзорности и беспризорности малоэффективна без объединения усилий институтов государственной власти и населения в целом.

4) Устарело само понятие «ребенок, оставшийся без попечения родителей», в результате чего необходимая помощь не может быть предоставлена либо возникает «скрытое» социальное сиротство; невозможно также создание служб по профилактике этого явления.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями). - Алматы, 2013. - 48 с.

2 Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении положений об органах опеки и попечительства Республики Казахстан, о патронате и правил организации централизованного учета детей, оставшихся без попечения родителей» от 9 сентября 1999 года №1346. // САПП РК. - 1999. - № 46.– Ст. 418. (утратил силу).

3 Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 марта 2012 года № 382 «Об утверждении Правил осуществления функций государства по опеке и попечительству». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200000382>

4 Основы профилактики безнадзорности и беспризорности несовершеннолетних: Учебное пособие для вузов / под ред. Ф.А. Мустаевой. – М.: Академический Проект, 2003. – 208 с.

5 Доклад о положении детей в Республике Казахстан. – Астана, 2014. – 88 с.

Түйіндеме

Мақалада ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың құқықын қорғау және оларды отбасыға орналастыру түрлеріне қатысты бірнеше мәселелер қарастырылады. Негізгі назар қамқоршы және қорғаншы институтын кешенді зерттеуге арналған. Қазақстан азаматтарын – қорғаншы, патронатты тәрбиешілер, асырап алушыларды жігерлендіретін материалдық жүйе қарастырылған.

Summary

In this article the main conditions and stages of acceptance of the child on guardianship, guardianship in Kazakhstan are considered. And also measures for development of family forms of the device of orphan children and children without parental support, in particular adoption of necessary regulations, strengthening of departments of agencies of guardianship and guardianship in departments of education, carrying out information companies on the device of orphan children and children without parental support, in families.

Бельгибаев Н.Е.
Магистрант
кафедры юриспруденции
Каспийского университета
научный руководитель
Нестерова Е.В.,
кандидат юридических наук,
ведущий научный сотрудник
НИИ частного права КОУ

СДЕЛКИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Научная статья посвящена исследованию вопросов института сделки на этапе развития Гражданского Законодательства Республики Казахстан. В предоставленной статье приведен правовой анализ законодательства РК, регламентирующего порядок, а также цели сделок в гражданском праве.

Ключевые слова: Сделки, возникновение правовых отношений, действительность сделки.

Субъектами гражданско-правовых отношений часто выступают не только коммерческие организации, но и некоммерческие юридические лица, в объёме установленной законом правоспособности. Гражданский кодекс Республики Казахстан в ст.147 установил, «сделками признаются действия граждан и юридических лиц, направленных на установление, изменение и прекращение гражданских прав и обязанностей» [1]

Признаки сделки: 1) сделка - это волевой акт, волевое действие людей. Волевой характер сделки определяется тем, что оно целенаправленно для создания, изменения и прекращения гражданских правоотношений. Этим сделка отличается от поступка, как действие, но лишённое такой целенаправленности; 2) сделка - это правомерное действие, чаще всего одобряемое законом, действие; 3) сделка направлена на создание, изменение и прекращение гражданских правоотношений; 4) сделка порождает гражданские отношения, поскольку именно гражданским законодательством определяются те правовые последствия, которые наступают в результате совершения сделок.

Формы сделок. При совершении сделки воля людей может быть выражена устно, письменно, посредством конклюдентных действий или путем молчания (бездействия).

Виды сделок. В зависимости от количества сторон сделка подразделяется на одностороннюю и двух- или многостороннюю (договоры), в зависимости от платности бывает возмездной и безвозмездной и т. д.

Односторонней считается сделка, для совершения которой в соответствии с законодательством или соглашением сторон необходимо и достаточно выражения воли одной стороны. Для совершения односторонней сделки необязательно согласие других сторон.

Большинство сделок выражает согласованную волю двух или нескольких лиц, т. е. именуется договорами. Договором признается соглашение двух или нескольких лиц об установлении, изменении или прекращении гражданских прав и обязанностей.

Сделка, согласно которой сторона должна получить плату, услуги или иное встречное предоставление за исполнение своих обязанностей, является возмездной.

Безвозмездной считается сделка, по которой одна сторона обязуется предоставить что-либо другой стороне без получения от нее платы или иного встречного предоставления.

Следует различать реальные (от лат. — вещь) и консенсуальные (от лат. - соглашение) сделки. Основанием для такого деления служит момент времени, с которого для возникновения консенсуальной сделки достаточно соглашения о совершении сделок.

В зависимости от значения основания действительности сделки подразделяются на каузальные и абстрактные. Каузальная сделка зависит от основания ее совершения, в силу которого она появилась. Юридическая сила абстрактной сделки не зависит от ее основания, если сама сделка выражала подлинную волю того, кто ее совершил.

Существуют сделки бессрочные и срочные. При совершении бессрочных сделок не определяется ни момент ее вступления в действие, ни время ее прекращения. Такая сделка

немедленно вступает в силу.

В срочных сделках либо определен момент вступления сделки в действие, либо момент ее прекращения, либо указаны оба момента. Срок, который стороны определили как момент возникновения прав и обязанностей по сделке, называется отлагательным. Если сделка вступает в силу немедленно, а стороны обусловили срок, когда сделка должна прекратиться, такой срок именуется отмени тельным. Например, стороны договорились, что договор аренды помещения заключен на один год и начнет действовать с первого января и прекратится тридцать первого декабря. Таким образом, первого января — срок отлагательный, а тридцать первого декабря — отмени тельный.

Следующий вид сделки — это условные сделки. Юридические последствия совершения такой сделки ставятся в зависимость от какого-либо обстоятельства (действия третьего лица), которое может наступить или не наступить в будущем.

С возникновением рыночных отношений стали развиваться биржевые сделки. Биржевые сделки—это соглашения о взаимной передаче прав и обязанностей в отношении товаров, ценных бумаг и другого имущества, допущенного к обращению на бирже (биржевые сделки), заключаются участниками биржи в порядке, установленном законодательством о товарных, фондовых и других биржах и биржевыми уставами, соответствующая сделка считается заключенной.

Сделками являются действия, направленные на установление, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей, т.е. на достижение определенного правового результата. Поэтому сделка - волевой акт. Этот акт имеет правовое значение только в случае, если воля будет выражена вовне объективировано каким-либо способом. Таким способом является волеизъявление. Поэтому сделкой является действие, выражающее волю субъекта, направленную на достижение определенного правового результата путем волеизъявления (о форме, в которой волеизъявление может быть выражено, см. ст. 151 ГК РК) . В этом отличие сделки от события.

Необходимо от сделок отличать поступки, когда лицо не ставило целью создания, изменения и прекращения гражданских прав и обязанностей, но в результате своего поступка привело к юридическим последствиям. Распространенный пример. Гражданин выехал с места своего постоянного жительства к больной матери в другой город. Затем задержался там и решил не возвращаться к прежнему месту жительства.

Выезжая к матери, гражданин не намеревался отказаться от прав на государственную квартиру, в которой проживал до выезда. Но в силу требования закона, предусматривающего подобную ситуацию, гражданин утрачивает права на квартиру. Сделки могут быть односторонними, двусторонними и многосторонними. Односторонней сделкой является сделка, для которой достаточно (в соответствии с законодательством или соглашением сторон) наличия воли одной стороны [2]. Например, к односторонним сделкам могут отнесены: отказ лица от права собственности на имущество (ст. 250 ГК РК); составление доверенности, завещания (ст.ст. 167, 1046 ГК РК); выдача простого векселя; прекращение обязательства зачетом встречного однородного требования (ст. 370 ГК РК).

Односторонняя сделка создает обязанности для лица, совершившего эту сделку, так как она выражает только волю одного лица.

Например, только у наследника, принявшего наследство, возникает обязанность по уплате долгов наследодателя (ст. 1081 ГК РК), или только у юридического лица, отказавшегося от своего права собственности на часть основных средств в пользу государства, возникает обязанность по оформлению передачи основных средств и их соответствующему списанию с баланса, исключению их из налогооблагаемой базы и др.

С другой стороны, в некоторых случаях, предусмотренных законом или соглашением сторон, односторонняя сделка создает обязанности у других лиц (ст. 149 ГК РК). Например, отказ пассажира от поездки в поезде обязывает перевозчика возратить ему провозную плату в установленном порядке (см. ст. 67 Закона РК «О железнодорожном транспорте»), или отказ юридического лица в качестве Подрядчика от дальнейшего исполнения подрядных работ по вине Заказчика обязывает Заказчика произвести с ним расчет за фактически выполненные им работы, предварительно приняв их по акту (ст. 631 ГК РК).

К односторонним сделкам применяются положения об обязательствах и договорах, т.к. это не противоречит законодательству и правовой природе сделок (ст. 149 ГК РК), что подтверждается названными выше примерами

Для заключения двусторонней или многосторонней сделки необходимо выражение согласованной воли соответственно двух и более сторон. Такие сделки называются договорами, которые являются самыми распространенными, и к ним применяются общие положения о сделках, об обязательствах и договорах, а к отдельным их видам - положения об отдельных видах обязательств (ст.ст. 147 - 162, 268 - 960 ГК РК).

Гражданское право различает каузальные и абстрактные сделки в зависимости от наличия или отсутствия в сделке условия о цели ее совершения. Если такое условие наличествует, то это каузальная сделка, если нет - абстрактная. Пример первой - договор строительства жилого дома, в котором четко определена цель сделки - возведение жилого дома. Пример абстрактной сделки - выдача простого векселя за покупку акций, при которой никаких условий по исполнению сделки и ответственности ее участников не оговаривается. В случае последующего обнаружения покупателем (векселедателем) меньшего размера начисляемых на приобретенные акции дивидендов, он не вправе истребовать обратно вексель от продавца (векселедержателя).

Сделки являются самими распространёнными юридическими фактами. Согласно ст.147 ГК РК они определяются как действия граждан и юридических лиц, направленные на установление, изменение или прекращения гражданских прав и обязанностей. Отличие сделки от других юридических фактов заключается в том, что все юридические факты довольно разнообразны и классифицируются по различным

основаниям. Речь идет, прежде всего, об их делении в зависимости от воли субъектов на действия и события. Закон (ст.148 ГК) различает два вида сделок: односторонние сделки и договоры. Односторонняя сделка выражает волю одного лица и действует независимо от того, как относятся к ней другие граждане или юридические лица. Односторонняя сделка создает обязанности для лица, совершившего сделку. Она может создавать обязанности для других лиц лишь в случаях, установленных законодательными актами либо соглашением с этими лицами. К односторонним сделкам соответственно применяются общие положения об обязательствах и о договорах, поскольку это не противоречит законодательству, природе и существу сделки. Односторонней сделкой, например, будет отказ гражданина от какого-либо принадлежащего ему права, прекращение выданной доверенности, завещание и т.п. Односторонняя сделка, как правило, порождает (одна или вместе с другими юридическими фактами) права у других лиц, которые могут даже не знать о таких правах, пока не будут уведомлены о них. Например, завещание после смерти завещателя порождает права наследников. Но такая сделка не может возложить обязанности на третьих лиц, кроме тех обязанностей, которые вытекают из предоставляемых прав (например, завещательный отказ - ст.1057 ГК). Для совершения договора необходимо выражение согласованной воли двух сторон (двусторонняя сделка) либо трех или более сторон (многосторонняя сделка). Большинство сделок выражает согласованную волю двух или нескольких лиц, т.е. является договорами. Для признания сделки договором недостаточно простого совершения сделок двумя или более лицами, хотя бы такие действия были направлены, в конечном счете, на достижение единой цели. Требуется, чтобы действия были взаимно согласованными, т.е. каждый из участников совершает действия, которые осознанно признает или даже одобряет другой участник. Если же подобные действия автономны и каждый участник действует самостоятельно, не ставя в известность о своих действиях другого участника, налицо будут две последовательно совершаемых сделки, но не договор. Например, составление завещания и принятие наследником завещанного ему наследства после смерти завещателя. С другой стороны, всякий договор порождается, как минимум, двумя односторонними действиями: предложением одной стороны заключить договор (такая односторонняя сделка именуется офертой) и согласием другой стороны принять предложение (односторонняя сделка - акцепт).

Особыми видами сделок являются биржевые сделки, предусмотренные ст.156 ГК. Под биржевыми понимаются сделки, предметом которых является имущество, допущенное к обращению на бирже, и которые заключаются на бирже участниками проводимых ею торгов в соответствии с законодательством Республики Казахстан о соответствующих биржах (товарных, фондовых и других) и правилами биржевой торговли. Предметом товарных биржевых сделок могут быть биржевые товары - как реальные, так и могущие быть поставленными в будущем (форвардные сделки). Допускаются сделки, предметом которых служат стандартные контракты на будущую поставку или на будущую передачу прав и обязанностей' (фьючерсные или опционные сделки).

На бирже возможны специальные формы расчетов и методов обеспечения реального исполнения биржевых сделок. Они в основном порождают такие же права и обязанности между участниками, какие порождает соответствующая сделка, заключенная в общем порядке и подчиняются общим законодательным правилам о действительности и недействительности сделок. В то же время они отличаются рядом существенных особенностей, которые касаются правового положения участников

биржевых сделок, предмета сделок, порядка их заключения и оформления, обеспечения их исполнения и разрешения биржевых споров. Как правило, биржевая сделка заключается через посредника (брокера, дилера). В заключении сделок с ценными бумагами участвуют обычно профессиональные участники рынка ценных бумаг (кастодиан, центральный депозитарий, регистратор, номинальный держатель ценных бумаг и др.). Биржевые сделки подлежат регистрации, оформляются документами, выдаваемыми биржей в подтверждение заключения данных сделок. К биржевым сделкам в зависимости от их содержания применяются правила о соответствующем договоре (купли -продажи, комиссии и других), если иное не вытекает из законодательства, соглашения сторон или существа сделки. Законодательством или правилами биржевой торговли могут предусматриваться условия биржевых сделок, составляющие коммерческую тайну сторон и не подлежащие разглашению без их согласия, кроме сведений, представляемых в уполномоченный орган по финансовому мониторингу в соответствии с Законом Республики Казахстан «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма». Порядок заключения биржевых сделок и их особенности определяются законодательными актами (прежде всего Указом Президента ГК, имеющим силу Закона, от 7 апреля 1995 г. "О товарных биржах", Законами от 5 марта 1997 г. "О рынке ценных бумаг", "О регистрации сделок с ценными бумагами в Республике Казахстан"), уставом биржи, а также надлежаще утвержденными правилами биржевой торговли.[4]

При нарушении требований, предъявляемых к форме, содержанию и участникам сделки, а также к свободе их волеизъявления, сделка может быть признана недействительной по иску заинтересованных лиц, надлежащего государственного органа либо прокурора. Заинтересованным лицом является лицо, права и законные интересы которого нарушены или могут быть нарушены в результате совершения указанной сделки. Основания недействительности сделки, а также перечень лиц, имеющих право требовать признания ее недействительной, устанавливаются ГК РК либо иными законодательными актами. Сделка может быть признана недействительной, если она нарушает требования: а) о законности ее условий, т.е. о законности ее содержания; б) о сделкоспособности участников сделки; в) о свободе и адекватности их волеизъявления.

Нарушение требований о законности содержания сделки. Статья 158 ГК по этому поводу определяет, что важнейшее требование сделки - ее полное соответствие закону. При этом имеются в виду не всякие нарушения закона. Большое количество нарушений служит основанием недействительности сделок в силу ст.159 ГК и иных законодательных правил. А ст.158 направлена против несоответствия закону содержания сделки, т.е. против открытого противозакония. Это могут быть условия сделки, предусматривающие совершение преступления, уклонение от исполнения императивных правил закона, продажу частным лицам предметов, изъятых из оборота, и пр. Однако, одно лишь отсутствие в законе нормы, разрешающей совершать ту или иную сделку, не может вести к ее недействительности.

Недействительной должна быть признана сделка, содержание которой нарушает запреты закона. Пункт 2 ст.158 ГК предусматривает, что лицо, умышленно заключившее сделку, которая нарушает предписания законодательства, устава юридического лица либо компетенцию его органов, не вправе требовать признания сделки недействительной, если такое требование вызвано корыстными мотивами или намерениями уклониться от ответственности. По указанным мотивам недопустимо

удовлетворение требования и физического, и юридического лица, сознательно нарушивших законодательство при заключении сделки, а затем, ссылаясь на свое же нарушение, требующих признания ее недействительности. Рассматриваемая норма соответствует принципу, хорошо известному зарубежному праву: "Not go to Court with dirty hands ("Нельзя идти в суд с грязными руками") [3]. На основании сказанного можно сделать вывод, что сделка, нарушающая требования законодательства, не может быть признана недействительной по иску того, кто совершил нарушение и стремится использовать сам факт нарушения в собственных частных интересах. Но нарушение, затрагивающее публичный интерес, может послужить основанием признания сделки недействительной по иску лиц и органов, представляющих публичные интересы (лицензионный орган, налоговый орган, прокуратура).

При рассмотрении вопроса о недействительности сделок, на мой взгляд, прежде всего, следует исходить из самого понятия сделки. В Гражданском кодексе РК институт сделок содержится в гл. 4 (ст.ст. 147 - 162). Согласно ст. 147 ГК сделками признаются действия граждан и юридических лиц, направленные на установление, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей. Таким образом, из определения сделки следует, что она является действием. То есть представляет собой волевой, сознательный и целенаправленный акт субъекта гражданского права. При этом и внутренняя воля, и волеизъявление должны формироваться без воздействия искажающих их подлинное значение факторов.

Представляется возможность сделать вывод о том, что сделка может быть признана недействительной вследствие выхода за пределы полномочий на совершение сделки: во-первых, если ограничения полномочий содержатся непосредственно в учредительных документах; во-вторых, если подобные ограничения содержатся в иных документах общества, прямо указанных в учредительных, или приводятся определенный перечень лиц (органов) и их компетенция по установлению ограничений полномочий.

Под недействительной сделкой следует понимать юридический факт, хотя и выражение действиями субъектов гражданских прав, направленными на установление, изменение или прекращение соответствующих гражданских прав и обязанностей. Однако впоследствии в соответствии с вступившим в законную силу решением суда признанным как не повлекшие за собой установление, изменение или прекращение соответствующих гражданских прав и обязанностей.

Список литературы:

- 1.Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая и Особенная части)(с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018г.)
- 2.Сулейменов М.К. Перспективы развития гражданского законодательства в свете Концепции правовой политики Республики Казахстан.(Материалы научно-практической конференции ., Парламент Республики Казахстан, Астана 22.12.1999)
- 3.Сулейменов М.К. недействительность сделок.(www.online.zakon.kz/Document/?doc_id=37894907#pos=0;0)
- 4.Закон Республики Казахстан «О регистрации сделок с ценными бумагами в Республике Казахстан» от 05.03.1997.

Түйіндеме

Ғылыми мақала Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасын дамыту сатысында мәміле институтының мәселелерін зерттеуге арналған. Бұл мақалада

азаматтық заңнамамен реттелетін тәртіпті реттейтін Қазақстан Республикасы заңнамасының құқықтық талдауы келтірілген. Түйінді сөздер: мәмілелер, құқықтық қатынастардың пайда болуы, мәміленің жарамдылығы

Summary

Scientific article is devoted to research of questions of Institute of the transaction at a stage of development of the Civil Legislation of the Republic of Kazakhstan. The article presents a legal analysis of the legislation of the Republic of Kazakhstan regulating the procedure and purpose of transactions in civil law.

УДК:349.6(574)

Бозаев А.Т.
Абай атындағы ҚазҰПУ
Тарих және құқық институты
Мемлекеттік және азаматтық құқықтық пәндер
кафедрасының 1 оқу жылының магистранты

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗАҢНАМАЛАРДЫ БҰЗҒАНЫ ҮШІН ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Қазіргі соңғы кезеңде қоршаған ортаны қорғау мәселелері барлық адамзатты толғандырып отырған өзекті жаһандық мәселеге айналды. Осы жұмыста Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамаларын бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілікке кешенді талдау жасалынады, сонымен қатар қазіргі кезеңдегі экологиялық құқықбұзушылық үшін жауапкершілік мәселелері анықталады және оның мәні қарастырылды.

Кілт сөздер: заңдық жауапкершілік, экологиялық құқықбұзушылық, экологиялық заңнамаларды бұзу, әкімшілік жауапкершілік, қылмыстық жауапкершілік, азаматтық жауапкершілік, қоршаған ортаны қорғау, экологиялық қауіпсіздік.

Экологиялық - құқықтық жауапкершілік - бұл нормалардың екі тобын және оларға тиісті құқық қатынастарын көздейтін құқық институтының кешенді салааралық институты: - табиғат қорғау заңнамасы нормаларының бұзылуы жөнінде туындайтын; - құқықты бұзғаны үшін санкцияларды (қылмыстық, әкімшілік, азаматтық т.с.с.) қолданумен байланысты одан әрі жалғасатын құқық қатынастары [1, 215 б.]. Бұл анықтама құқықтың басқа салалары жауапкершілігінің шараларын қолдана отырып, экологиялық құқық нормаларының бұзылуы ретінде экологиялық жауапкершіліктің табиғатын ашады.

Б.В.Ерофеев мынаны атап көрсетеді: «Заңдық және экологиялық-құқықтық жауапкершілік "болмысын" үштүрлі, бірақ өзара байланысты мәнінде қарастырған жөн: 1) заңдық және экологиялық-құқықтық жауапкершілік - мемлекеттік мәжбүрлеу және заңмен жазылған талаптарды орындау; 2) заңдық және экологиялық-құқықтық

жауапкершілік — құқық қатынасы, ол өзінің органдары атынан мемлекет пен құқық бұзушы арасында туындайтын қорғау қатынастары ауқымында іске асады, ол қолайсыз әрекеті үшін құқықтық санкцияларға ұшырайды; 3) заңдық және экологиялық-құқықтық жауапкершілік — мемлекет пен оның органдарының құқық бұзушыға ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолданудың түрлерін, құралдары мен тәртібін баянды ететін заңдық нормалардың жиынтығы болып табылды [2, 310 б.].

Осы мәндердің әрқайсысының теориялық, ұйымдық және құрылымдық сипаты бар. Экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік белгілі бір мақсаттарды орындауға бағытталған, ол мақсаттардың негізгісі мемлекет белгілеген экологиялық тәртіпті қамтамасыз ету. Бұл құқық институты мына негізгі: 1) құқық нормаларын сақтауға, экологиялық- құқықтық нұсқамаларды орындауға ынталандыратын; 2) қоршаған ортадағы ысырапты өтеуге өтемдік және адам денсаулығын қалпына келтіру; 3) жаңадан жасалатын құқық бұзушылықтардың алдын алуды қамтамасыз ететін ескерту; 4) экологиялық құқық бұзушылықты жасаған адамға жаза қолдануда орын алатын жазалау міндеттерін орындайды [3, 277 б.].

Сонымен, жоғарыда айтылған сипаттаманы ескере отырып, мынадай анықтаманы тұжырымдауға болады: экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік институты - кінәлі емес адамдардың заңда баянды етілген экологиялық құқық тәртібін сақтау мақсатында оларға мәжбүрлеу ықпалының мемлекеттік шаралары жүйесін белгілейтін құқықтық нормалардың жиынтығы.

Экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілікке тартудың негізі экологиялық құқық бұзушылықты жасау болып табылады, одан экологиялық құқықтың нормаларын реттеуді бұзатын құқыққа қарсы кінәлі әрекет немесе әрекетсіздік, мемлекетке, табиғат пайдаланушыға және қоршаған ортаға зиян келтіретін, ал осы арқылы адамның денсаулығына да, не осындай зиян келтірудің нақты мазмұны болатын қоғамдық қатынастар түсініледі [4, 145 б.]. Бұл анықтамадан мынаны аңғаруға болады: экологиялық құқық бұзушылық - бұл табиғат қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалануды бұзатын құқыққа қарсы әрекет немесе әрекетсіздік.

Қазақстан Республикасының жекелеген табиғат объектілері бойынша қолданыстағы заңнамасында жер, су, орман және т.с.с. құқық бұзушылықтардың тізбесі келтірілген. Сонымен бірге Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінде [5] оны жинақтайтын экологиялық құқық бұзушылықтардың тізбесі жоқ. Сондай-ақ экологиялық құқық бұзушылықтың өзінің ұғымының сипаттамасы да берілмеген. Соған қарамастан, құқық бұзушылықтың өзінің құрамы мен түрлері болады. Экологиялық кодекстің 319-бабы бойынша, экологиялық құқық бұзушылықтың түрлеріне: 1) Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын мүлтік жауапкершілікке әкеп соғатын бұзушылық; 2) қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар; 3) экологиялық қылмыстар жатады. Осы заманғы құқықтың теориясымен мыналар көзделген: құқық бұзушылықтың құрамына субъект, субъективтік жақ, объект, объективтік жақ жатады. Бұл құрамдас бөліктер экологиялық құқық бұзушылыққа да сипатты болады.

Экологиялық құқық бұзушылық субъектілері азаматтар, лауазымды адамдар, кәсіпорын, мекеме, ұйым болып табылады. Бұл орайда жеке тұлғаларға шетелдік азаматтар, сондай-ақ азаматтығы жоқ адамдар жатады, өйткені оларда табиғат пайдалану жөніндегі құқықтық қатынастарына қатысуы және экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін жауапты болуы мүмкін. Табиғат қорғау мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану саласындағы жеке тұлғалардың жауапкершілігі 16 жасқа толған кезде басталады.

Заңды тұлғаларға, экологиялық құқық қатынастарының субъектілеріне мемлекеттік кәсіпорындар мен мекемелерді, кооперативтік, коммерциялық, шағын, шетелдік нысандары бар бірлескен кәсіпорындарды жатқызуға болады, олар да табиғат пайдаланушылар ролін атқарып, экологиялық жауапты болуы мүмкін.

Экологиялық құқық бұзушылық объектісі қылмыстық ниеттің неге бағытталғанын сипаттайды. Экологиялық құқық бұзушылықтың жалпы объектісі табиғат және оның құрамындағы элементтер болады, олар экологиялық құқық қатынастарының кіші объектілерінде топыраққа, суға, жануарлар мен өсімдіктер дүниесіне т.б. бөлінеді. Мынаны атап көрсету керек: экологиялық заңнамамен өз болмысында экологиялық құқық бұзушылықтың объектісі бола алмайтын құқықтар болады, мысалға айтсақ, табиғи ресурстардың меншік иесі ретінде мемлекеттің меншік құқығы. Мысалы, Қазақстан Республикасының Жер кодексінің 164-бабында былай делінген [6]: меншік құқығы мен жер пайдалану құқығы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде [7] және Қазақстан Республикасының басқа да заң актілерінде көзделген тәртіппен қорғалады. Су, Орман кодексінің нормаларын келтіруге болады, бұлар да экологиялық құқық бұзушылықтың объектісі табиғат пайдаланушы мен табиғат иеленушінің құқықтарының заңдылығы болып табылады. Мысал ретінде, Қазақстан Республикасының Су кодексінің 138-бабына сәйкес "өз бетінше басып алынған су объектілері мен су шаруашылығы құрылыстары заңсыз пайдаланылған уақыт ішінде Қазақстан Республикасының су заңдарының бұзылуынан келтірілген зиян өтеліп, иесіне қайтарылады [8]. Өз бетінше басып алынған су объектілерін қайтару Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен жүргізіледі. Жоғарыда айтылғанның негізінде мынадай дұрыс қорытынды жасау керек: экологиялық құқық бұзушылықтың объектісі табиғат ортасы, мемлекет, табиғат пайдаланушылар мен табиғат иеленушілердің мүддесі танылады. Бұл құқық бұзудың объективті жағы кінәлі адамның құқыққа қарсы әрекеттер жасауынан немесе әрекетсіздігінен көрінеді. Екінші жағынан, Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасында экологиялық құқық бұзушылықтар көзделген, олардың объективтік жағы әрекетсіздік болып табылады: қоршаған табиғи ортаны қалпына келтіру және табиғи ресурстарды молайту жөнінде шаралар қабылдамау; қоршаған ортаға ластаушы заттардың өндірістік нормативтен тыс шығарулары мен тастандылары және басқа да зиянды авариялық ықпалдары туралы хабарламау; мемлекеттік экологиялық сараптама талаптарын орындамау. Экологиялық құқық бұзушылықтың субъективтік жағы кінәлі адам жасалған қылмысқа, оның себептеріне, мүдделеріне қатысымен сипатталады.

Экологиялық жауапкершіліктің міндетті факторы құқық бұзушының кінәсі болып табылады. Мұнда да қолданыстағы заңнама кінәнің екі нысанын— қасақана және абайсыздықты көздейді. Егер кінәлі адам табиғатқа немесе табиғат пайдаланушыларға зиян келтіретін әрекет жасаған және ол мұны ұғынып, осыған ниет етсе, онда біз тікелей қасақаналықты қарастырамыз. Егер кінәлі адам келеңсіз салдарлардың басталуына жол беретін болса, оның құқыққа қарсы әрекеттерінде жанама қасақаналық көрініс береді. Абайсыздық дегеніміз кінәлі адам өзінің мінез-құлқының салдарларын алдын ала білуге тиіс болған, бірақ бұған байыпсыз қараған кезде ұқыпсыз мінез-құлқты білдіреді. Мысалы, отқа немесе аса қауіптің шығу көзіне ұқыпсыз қараудың нәтижесінде орман алқаптарын абайсызда жою немесе зақымдау. Экологиялық жауапкершілік шараларын қолдану үшін экологиялық құқық бұзушылықтың барлық белгілерінің және барлық элементтерінің болуы қажет. Экологиялық құқық бұзушылықтың түрлері табиғат объектісіне қарай бөлінеді. Олар мыналарға: 1) Жер құқық бұзушылығы; 2) Су құқық бұзушылығы; 3) Орман құқық бұзушылығы; 4) Тау-

кен құқық бұзушылығы; 5) Жануарлар дүниесін қорғау мен пайдалану жөніндегі құқық бұзушылығы (фауналық құқық бұзушылықтары); 6) Ауаны қорғау құқық бұзушылығы болып бөлінеді. Экологиялық құқық бұзушылық түрлерінің әрқайсысына жер, су, орман және т.б. заңдарының үлкен тобы жатады, олардың тізбесі табиғаттың осы объектілері туралы кодекстерде келтіріледі. Бұл ретте, экологиялық құқық бұзушылықтың бір-бірінен өзгеше ерекшеліктері болады, олар туралы объектілердің құқық бұзушылықтарын талдау кезінде төменде айтылатын болады.

Экологиялық құқық бұзушылықтың түрлеріне: 1) Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын мүліктік жауапкершілікке әкеп соғатын бұзушылық; 2) қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар; 3) экологиялық қылмыстар жатады (Экологиялық кодекстің 319-бабы). Қоғамға қауіптілік деңгейіне қарай экологиялық құқық бұзушылық экологиялық қылмыстарға бөлінеді, олар үшін қылмыстық жауапкершілік және теріс қылық үшін әкімшілік, азаматтық және тәртіптік жауапкершілік көзделген.

Басқа құқық бұзушылықтардан өзгеше экологиялық құқық бұзушылықтың ерекшелігі табиғатқа келтірілетін зиян фактісінің болуы не оның басталуының нақты қаупі болып табылады. Экологиялық құқық бұзушылықтың сипаттамасына мұндай көзқарасты көптеген ғалым-экологтар қостайды. Бірақ бұл орайда, біздің ойымызша, егер олар табиғатқа зиян келтіру фактісімен байланысты болмаса, экологиялық құқық бұзушылықтардан табиғат қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану туралы заңды бұзуды бөліп қараған кезде кәте қорытынды жасайды. Осыны табиғат объектілеріне — сату-сатып алуға, сыйға тартуға және т.б. мемлекеттік меншік құқығын бұзатын мәмілелер туралы да айтуға болады — өйткені бұл арада да табиғатқа зиян келтіру болмайды. Біздің ойымызша, зиян ұғымын түсініп алу керек. Табиғатқа келтірілетін зиян бірнеше мағынада түсіндірілуі мүмкін. Мысалы, Бекішеваның С.Д. пікірі бойынша, экологиялық зиянды объектілер бойынша қоршаған табиғат ортасына келтірілген зиян және жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің экологиялық құқықтары мен заңды мүдделеріне келтірілген зиян деп топтастыруға болады [9, 174 б.].

Қоршаған табиғат ортасына келтірілген зиян мына жағдайларда: — табиғат ортасының қоршаған ортасының ластануы кезінде; — қоршаған табиғат ортасының былғанып қалуы кезінде; — табиғи ресурстардың таусылуы кезінде; — табиғат объектілерінің жойылуы, бұзылуы, зақымдануы кезінде; — экологиялық байланыстардың бұзылуы, табиғи ортадағы экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуы кезінде пайда болады. Жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің экологиялық құқықтары мен заңды мүдделеріне келтірілген зиянды экономикалық зиян және антропогендік зиян деп бөлуге болады.

Экономикалық зиян табиғат пайдаланушылардың - жеке және заңды тұлғалардың, сондай-ақ мемлекеттің мүліктік құқықтары мен мүдделеріне қол сұғады. Ол мыналардан: — табиғаттың тауарлы өнімінің ысырабынан; — мүліктің, ауыл шаруашылығы өнімдерінің астық түсімінің бұзылуынан, жоғалуынан; — пайдаланылмаған шығындардан, айырылып қалған пайдадан; — табиғат ортасының бұзылған жай-күйін қалпына келтіруге жұмсалған шығыстардан көрінеді. Антропогендік зиян — бұл адамның өзін қоршаған ортаның сапасының нашарлауы нәтижесінде оған келтірілген зиян. Яғни бұл адам денсаулығына келтірілген зиян. Сөйтіп, экологиялық құқықтың теориясында зиянды табиғаттың экологиялық және экономикалық зиянына бөліп топтастыруы бар. Экономикалық зиян табиғат пайдаланушылардың мүліктік мүдделерін қозғайды және материалдық көрінісін

білдіреді. Мұндай зиянды қалпына келтіру азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің жалпы негіздеріне сәйкес жүргізіледі. Экологиялық зиян табиғаттың өзінің жай-күйін қозғайды. Ол материалдық көрінісін білдірмейді, өйткені табиғат пен табиғат объектілерінің өз болмысында құны болмайды. Экологиялық зиянды қалпына келтіру ақша қаражаттары арқылы емес, керісінше табиғи объектіні заттай қалпына келтіру жөніндегі жұмыстарды жүргізу арқылы мүмкін болады. Екінші жағынан табиғаттың өзіне зиян келтіре алмайды. Экологиялық қатынастар тек табиғатты қорғау тұрғысында ғана емес, сонымен бірге оны пайдалану мәселелері бойынша да туындайды. Демек, мемлекеттің рұқсатымен табиғат пайдалануды жүзеге асыратын тұлғалардың мүдделері де экологиялық құқықтың нормаларымен қорғалуға тиіс. Сондықтан экологиялық құқықтың бұзылуынан келтірілетін зиян табиғи ресурстарының меншік иесі ретінде табиғат пайдаланушыларының мүдделері мен мемлекетке келтірілуі мүмкін. Сонымен, табиғат ортасына келтірілген зиян экологиялық құқық бұзушылық деген сөз емес. Оның үстіне табиғи ортаның ластануымен табиғатқа келтірілетін зиян бірнеше жыл немесе ондаған жылдар өткен соң білінуі мүмкін.

Экологиялық зиянның ошағы қоршаған ортаның ластану аумағынан едәуір алыста болуы мүмкін. Бұдан мынаны айтқан жөн: тек табиғатқа қана емес, сондай-ақ табиғи ресурстарының меншік иесі ретінде табиғат пайдаланушылары мен иеленушілерінің мүдделері мен мемлекетке келтірілген зиян экологиялық құқық бұзушылықтың ерекшелігі болып табылады.

Қоршаған ортаны қорғау туралы заңды бұзғаны үшін заңдық жауапкершіліктің түрлері Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің 320-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын бұзу Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жауаптылыққа әкеп соғады. Қоғамдық қауіптілік деңгейіне, субъектілер мен объектілерге, басқа да белгілеріне қарай экологиялық заңды бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік түрлерге бөлінеді, оларға сәйкес лауазымды адамдар мен азаматтар табиғат қорғау заңдарын бұзғаны және қоршаған ортаға зиян келтіргені үшін заңмен белгіленген тәртіптік, материалдық, әкімшілік не оған нақты қауіп төндіргені үшін қылмыстық жауапты болады. Қоғамдық қауіптіліктің жоғары деңгейі бар аса ауыр экологиялық құқық бұзу деп экологиялық қылмыс танылады. Экологиялық қылмыс деп Қазақстан Республикасының заңымен белгіленген экологиялық құқық тәртібіне, қоғамның экологиялық қауіпсіздігіне, қоршаған табиғат ортасына немесе адамның денсаулығына елеулі нұқсан келтіріп жасалған қол сұғушылықтан көрінетін елеулі зиян келтіруді ұғыну керек.

Экологиялық құқық бұзушылық үшін жауапкершілік табиғатты қорғау саласындағы аса кең таралған түрлері болып табылады. Әкімшілік жауапкершілік шараларын қолдану үшін негіз әкімшілік теріс қылық жасау болып табылады. Қолданыстағы заңнама бойынша ҚР-ның "Әкімшілік құқық бұзушылық туралы" кодексіне [10] сәйкес мынадай әкімшілік жазалары көзделген: ескерту жасау; әкімшілік айыппұл салу; әкімшілік құқық бұзушылықты жасау құралы немесе оның тікелей объектісі болған заттың өтемін төлеп алып қою; әкімшілік құқық бұзушылықты жасау құралы немесе оның тікелей объектісі болған затты тәркілеу; белгілі бір азаматқа берілген арнаулы құқықтан айыру; түзеу жұмыстары; әкімшілік қамау. ҚР-ның Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне сәйкес әкімшілік жауапкершілікке 16 жасқа толған азаматтар мен лауазымды адамдар, сондай-ақ заңды тұлғалар тартылады.

Қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді сот органдары, ішкі істер органдары, мемлекеттік автомобиль инспекциясы, мемлекеттік өртке қарсы қызметі, Қоршаған ортаны қорғау

министрлігінің органдары мен осыған арнайы өкілеттігі бар өзге де органдар (аңшылық инспекциясы, балық аулауды қадағалау, жерге орналастыру қызметі және т.б.) қарайды. Кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың өздерінің еңбек міндеттемелері мен қызметінен туындайтын табиғат қорғау заңын бұзуға, қызмет жағдайын, қоршаған табиғат ортасын және табиғи ресурстарды қорғау жөніндегі жоспарлар мен шараларды орындамауда кінәлі кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың лауазымды адамдары еңбек, өндірістік және технологиялық тәртіпті реттейтін ҚР Еңбек кодексіне [11], ережелеріне, жарғыларға, ішкі еңбек реті ережелеріне және басқа да нормативтік актілерге сәйкес тәртіпті жауапты болады. Тәртіптік жазаны кәсіпорынның немесе мекеменің әкімшілігі қолданады және бұйрықпен ресімделеді. Қызметкер тәртіптік теріс қылық жасағаны үшін жұмыс беруші тәртіптік жазалардың мынадай түрлерін қолдануға: ескерту жасауға; сөгіс беруге; қатаң сөгіс беруге; жұмыс берушінің бастамашылығы бойынша жеке еңбек шартын бұзуға құқылы. Егер қызметкердің заңсыз әрекеттері нәтижесінде кәсіпорынға материалдық зиян келтірілетін болса, онда қызметкерге тәртіптік жауапкершіліктен басқа тағы да материалдық жауапкершілік жүктеледі. Материалдық жауапкершіліктің мәні қызметкердің міндетіне оның кінәсінен кәсіпорынға келтірілген зиянды өтеуде болып табылады. Қызметкердің заңсыз әрекеттері нәтижесінде аса кеңінен таралған қосымша жағдайлармен қоршаған ортаға өндіріс пен тұтыну қалдықтарының шығарындысын тастауы болады. Кәсіпорын табиғатқа келтірілген нұқсанды өтегеннен кейін қызметкер өзінің жалақысынан кәсіпорынға келтірілген зиянды төлейді. Заңнамада қызметкердің толық материалдық жауапты болуы кезіндегі негіздер көзделген.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілік экологиялық құқық бұзушылықпен келтірілген материалдық нұқсан өтелген жағдайда қолданылады. Бұл жағдайда табиғатқа келтірілген нұқсанның материалдық сыйақысы болуға тиіс, мұның өзі табиғаттың, ауаның, судың, орманның және т.б. ластануымен келтірілген нұқсанды есептеген кезде барлық ретте мүмкін бола бермейді. Осыған байланысты заңнамамен азамат немесе заңды тұлға келтірген нұқсанды есептеудің екі ұдайы тетігі қолданылады. Бірінші жағдайда, экологиялық заңды бұзғаны үшін мүлкіктік жауапкершілік тіркелген ақша төлемдері, арнаулы нақты түр немесе табиғат кешенінің объектісі үшін арнаулы кесімді баға нысанында белгіленеді. Бұл кесімді бағалар Қазақстан Республикасында жер бетіндегі жануарларға, ормандарға, балықтарға қатысты белгіленген. Екінші жағдайда, нұқсан Азаматтық заңның жалпы негіздері бойынша есептеледі, ҚР-ның Азаматтық Кодексіне және заңға бағынышты актілерге сәйкес есептеледі. Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзу салдарынан келтірілген зиянды өтеу ерікті түрде не соттың немесе төрелік соттың шешімі бойынша белгіленген тәртіппен нұқсанды есептеудің бекітілген кесімді бағасы мен әдістемесіне сәйкес, ал олар болмаған жағдайда, келтірілген залалдарды ескере отырып, қоршаған ортаның бұзылған жай-күйін қалпына келтіруге жұмсалған нақты шығындар бойынша жүргізіледі.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Петров В.В. Экология и право. - М., 1981. - С.215.
- 2 Ерофеев Б.В. Экологическое право. - М., 1998. С. 310.
- 3 Культелеев С.Т. Экологическое право Республики Казахстан. – Алматы, 2003. – С.277.
- 4 Петров В.В. Экология и право. - М.,1981. –С.145-147.
- 5 Қазақстан Республикасының экологиялық кодексі. – Алматы: Юрист, 2017.

6 Қазақстан Республикасының Жер кодексі. – Алматы: Юрист, 2017.

7 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. – Алматы: Юрист, 2017.

8 Қазақстан Республикасының Су кодексі. – Алматы: Юрист, 2017.

9 Байдильдинов Д.Л., Бекишева С.Д. Экологическое право Республики Казахстан. – Алматы, 2004. – С.174.

10 Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі. – Алматы: Юрист, 2017.

11 Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі. – Алматы: Юрист, 2017.

Резюме

В последние годы проблема охраны окружающей среды стала одной из наиболее острых глобальных проблем, волнующих все человечество. В данной работе рассматривается комплексный анализ юридической ответственности за нарушение экологического законодательства Республики Казахстан, рассматривается ее сущность и выявляются проблемы ответственности за экологические правонарушения на современном этапе.

Summary

In recent years the problem of environmental protection became one of the most acute global issues exciting all mankind. In this work the analysis of legal responsibility for violation of the ecological legislation of the Republic of Kazakhstan is considered complex, considered its essence and comes to light problems of responsibility for ecological offenses at the present stage.

УДК:343.533.5:347.61/.64(574)

Дүйсенбаев Б.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
1-курс магистранты

ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталған мақалада қазіргі таңдағы отбасындағы зорлық-зомбылық мәселелеріне тоқталып, жалпы криминологияның саласы отбасы криминологиясы кеңінен қарастырылған.

Кілт сөздер: отбасы, зорлық-зомбылық, агрессия, криминология, девианты отбасы.

Қазақстан Республикасындағы жалпы әлеуметтік және экономикалық ахуалдың қазіргі кездегі жағдайында отбасы ішіндегі зорлық-зомбылыққа қарсы іс-әрекет проблемасы өте өзекті. Ел үшін күрделі кезеңде келеңсіз үдерістердің дамуы тұрақсыздандыру құбылыстарына әкеледі, сол сияқты отбасына да келеңсіз әсерін тигізеді [1, бб.].

Қазіргі заманғы отбасы көптеген қолайсыз, кейде тіпті криминогендік факторлардың аясында дағдарысты басынан кешіп отыр. Ер адам мен әйел арасындағы қарым-қатынастар заңды түрде бекітуді мұқтаж етеді. Ерлі-зайыптылар арасындағы өзара қарым-қатынастардың үйреншікті қалпы бұзылды: отбасы өз тұрақтылығынан

айырылды, айырылысу ерекше фактіден қалыптыға айналды, ата-ананың ықпалы әлсіреді. Туыстар арасындағы даулар жиі қылмысты сипатта: ұрып-соғудан кісі өлтіруге дейін орын алуда.

Әке мен анаға, ата мен әжеге деген құрметтің бастапқы түп қазығы жоғалуда, мүмкін моральдық және этикалық құндылықтардың дағдарысы өскелең ұрпақтың тәрбиелілігінің деңгейіне әсерін тигізгендіктен шығар. Сондықтан қазіргі балалардың жағдайын «қаңбақ» синдромы ретінде белгілеуге болады. Өсіп келе жатқан ұрпақ қаңбақ өсімдігі секілді бір құндылықтардан алшақтады (кеңес кезеңіндегі тәрбие салдары), бірақ басқаларға, былайша айтқанда жаңа нысандағы «әке мен бала» қарым-қатынастарына әлі жеткен жоқ, себебі тіпті олардың ата-аналарының өздері қоғам өмірінің қазіргі болмысы аясындағы адамгершілік-этикалық көзқарасын анықтай алмай отыр. Біз шамалы адасу үстіндеміз, сондықтан бізге ұлы Абайдың «Қара сөздерінде» (бірінші сөз) айтып өткен жағдайды еске алуымыз жөн болар: «Бағар едім, қалайша бағудың мәнісін де білмеймін, не болсын деп бағам, қай елге қосайын, қай харекетке қосайын? Балаларымның өзіне ілгері өмірінің, білімінің пайдасын тыныштықпенен көрерлік орын тапқаным жоқ, қайда бар, не қыл дерімді біле алмай отырмын, не бол деп бағам...?» [2].

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық жағдайында, жалдамалы кісі өлтірушілер оғынан гөрі, туыстардың қолынан мерт болуы анағұрлым жиі кездесетіндіктен қоғамға үлкен қауіп төндіреді. Кез келген тұлға, оның ішінде кісі өлтіруші (киллер) мен қарақшы тұлғасы да жанұяда қалыптасады, яғни сол жерде жасалатын, әсіресе құқыққа қайшы зорлық-зомбылық іс-әрекеттерінің маңыздылығы ерекше. Осындай жағдайларда отбасы адамның психологиялық қорғаныс орталығы рөлін атқара алмайды, тәрбиелеу функцияларын орындай алмайды. Отбасы ішінде зорлық-зомбылықтың орын алуы және осы себептен жеке тұлғаның бала кезінде қолайсыз жағдайда қалыптасуы көбінесе қатыгездікті тудырады, келешекте балалардың құқық бұзушылық әрекеттерін жасауына итермелейді, қоғамға адамгершілік жағынан орны толмас зиян келтіреді.

Сол сияқты отбасы ішіндегі агрессияның зияндылығы сол, жыл сайын жанжалды отбасылық-тұрмыстық қарым-қатынастардағы барлық кісі өлімінің үштен аса бөлігін өздерін қорғай алмайтын балалар, қарттар, мүгедектер мен әйелдер құрайды. Зорлық-зомбылық әрекеттері ерекше қоғамдық пікірді қалыптастырады. Құқық қорғау органдарының, соттардың, денсаулық сақтау органдарының, әлеуметтік қамтамасыз ету органдарының қызметтеріне, отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарына баспана ұстауына және әлеуметтік сақтандыру жүйесіне едәуір ақша қаражаты жұмсалады [3; 6-76б.].

Қазақстанда отбасылық криминология жалпы криминологиялық ғылым арнасында қалыптасты. Ол қалыптасқан ұғымдар аппараты, ғылыми базасы мен белгілі зерттеу саласы бар әлеуметтік-құқықтық тәртіпті білдіреді, оның негізіне қылмыстылық пен отбасы институтының өзара тәуелділігі жатады [4; 338б.].

Отбасылық криминология (отбасылық қарым-қатынастардың криминологиясы, кримиофамилистика), жалпы криминологияның саласы бола тұрып, отбасылық саланың криминогендік факторларын және оларды айқындайтын қылмыстық мінез-құлығын, сондай-ақ қылмысқа қарсы іс-әрекет көрсету мақсатында оларға деген әлеуметтік ықпалын зерттейді. Кримиофамилистика ең ірі криминологиялық проблемаларды отбасылық қарым-қатынастардың төңірегінде қарастырады. Бұл проблемаларға:

- отбасы ішіндегі ер адамдардың және әйелдердің қылмыстық мінез-құлқын қоса алғанда, отбасы ішіндегі қылмыстар;

- отбасының кәмелетке толмағандардың қылмыстылығына әсері;
- отбасының пайдакүнемдік пен зорлық-зомбылықты қылмыскердің жеке басының қалыптасуына әсері;
- отбасының қылмыстардың қайталануына әсері;
- қылмыстардың жаппай молаюының отбасылық себептер тетігі;
- отбасына ықпал ету арқылы қылмыстардың алдын алу жатады [5; 7-9 б.].

Ғылыми әдебиетте отбасы - тұрмыс пен өзара жауапкершіліктің ортақтастығына байланысты адамдардың некеге немесе қандас туыстыққа негізделген бірлестігі ретінде қаралады.

Сау отбасы – бұл бұзылған экономикалық және әлеуметтік-психологиялық үдерістердің ықпалына түспеген отбасы, оның мүшелері толық дене, рухани және әлеуметтік әл-ауқатының жағдайында өмір сүруде. Осындай отбасылар арасында бақытты отбасылар қалыптасады.

Бейімделген отбасы – бұл отбасы ішіндегі қарым-қатынастары келісушілікпен, өзара түсіністікпен, тұрақтылықпен сипатталатын отбасы. Сау отбасына қарағанда, ол жайсыздау, бірақ оның заңға бағынатын мүшелері отбасының басқа мүшелерінің мүдделеріне, мінездеріне, дәстүрлеріне, қылықтарына сәйкес негізгі мұқтаждықтарын қанағаттандырады, шеттету жоқ, оларда тұлғааралық қарым-қатынастардағы даулылықтың, шиеленушіліктің төмен деңгейі ерекшеленеді, тұрмысы өте жоғары деңгейде.

Девиантты отбасы – бұл жоғары әлеуметтік бақылауды қажет ететін отбасы. Осы отбасы трансцендентті және сәтсіз болып екі түрге бөлінеді.

Әлеуметтанушылар ішкі істер органдары үшін профилактиканың маңызды объектісі болып табылатын, тұрмысы қолайсыз отбасыларды проблемалы (немесе әлеуметтен тыс отбасылар) және ұйымдастырылмаған деп шартты түрде бөледі.

Проблемалы отбасы (немесе әлеуметтен тыс отбасы) – бұл мүшесі (мүшелері) мүгедектікке, науқасқа, отбасы ішіндегі жанжалдар мен қатыгез қарым-қатынасқа, жұмыссыздыққа, сондай-ақ олардың өмір тіршілігін бұзатын өзге де мән-жайларға байланысты қиын өмірлік жағдайға тап болған және проблеманы дербес шеше алмайтын отбасы. Отбасы ішіндегі қарым-қатынастардың шиеленісуі, өзара түсінушіліктің болмауы, бірге тұру жайлылығының жоқтығы отбасы ішіндегі және одан тыс саладағы жанжалдардан, заңсыз мінез-құлқтан байқалады.

Проблемалы отбасының өзі дағдарысты және криминогендік отбасы болып бөлінеді.

Дағдарысты отбасы – бұл күтпеген жағдайлардың пайда болуы салдарынан (өз күшімен еңсерілмейтін) мемлекет тарапынан жедел әлеуметтік көмекті қажет ететін отбасы. Оларға өртке ұшыраған отбасыларды, оқыс оқиға нәтижесінде ата-анасыз қалған отбасыларды жатқызуға болады.

Криминогендік отбасы - отбасылардың үш түрінен құрылған: жанжалды, әлеуметсізденген және қылмысты.

Жанжалды отбасы – бұл отбасы ішінде жанжалдардың болуы отбасының ішінде, сондай-ақ одан тыс жерлерде қылмыстардың белгілі бір түрінің жасалуына мүмкіндік туғыза алады.

Әлеуметсізденген отбасы – мүшесінің қылмыс жасауына мүмкіндік туғызатын не оған қарсы әрекет етпейтін отбасы.

Қылмысты отбасы – бұл заңға қайшы бірлескен әрекетке туысқандарды тартумен қылмысты топ болып жасалатын және олардың қылмыстық мінез-құлқын мақсатты түрде тудыратын отбасы [6; 163-172 б.].

Қазіргі кезде отбасы ішіндегі қылмыстық зорлық-зомбылықтың детерминациялау проблемасын зерттеу қажеттілігі туды.

Жаһанды экономикалық дағдарыстың өзі де, өндірістің тоқтауы, жұмыссыздықтың өсуі және осының аясында отбасы мен ұжымда қалыптасып келе жатқан психоэмоциялық ахуал белгілі бір дәрежеде отбасы ішіндегі қылмыстық зорлық-зомбылықтың детерминанты ретінде көрінеді, тіпті отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстардың генезисі де өзгеруде, отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтың криминогендік факторлар жүйесі құқық нормаларын айтпағанда, этикалық және моральдық нормалардың барлық қырларын өшіреді, зорлық-зомбылық бағыттағы криминогендік факторлардың отбасына ықпал ету диалектикасы. Отбасы қолайсыздығының алуан түрлілігі және тіпті объективтік сипаттағы қолайсыз факторлар психоэмоциялық және денесіне тиіспеушілік құқығына қол сұғу түріндегі ауыр салдарларға әкеледі, бірақ біз үшін маңызды нәрсе - қазіргі кезде рухани қауіпсіздік бұзылуда және қазақ халқының бүкіл генетикалық қоры үшін қауіп төнуде. Осыған байланысты Қазақстан Республикасы «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңының рөлі аса орынды.

Біз үшін «отбасылық қарым-қатынастар» - бұл үй, баспана, балалар, жайлылық пен сенімділік, қорғаныш, онда біз балалық шақтың елесін, ата-ананың балаға деген махаббатын, сондай-ақ, әже мен ата, аға мен әпке арасындағы өзара қарым-қатынастарын есімізге түсіреміз. Осылайша, отбасы бұл біз үшін әлем жайындағы алғашқы бейнелер, қарым-қатынастың алғашқы әрі өте маңызды сабақтары.

Бірақ, кейде «үй» сөзі ассоциациялағанда қарама-қарсы «зорлық-зомбылық» сөзімен үйлеседі. «Үйдегі зорлық-зомбылық» сөз тіркесі – біреулер үшін ақылға сыймайтын, ал біреулер үшін шындық болып табылады. Өзіне төнген қауіпті сезіп, күндіз де, түнде де, жауын-шашында да үйден далаға қашып кететіндер үшін ол - шындық, себебі үйде зорлық-зомбылық жасалады.

Үйдегі зорлық-зомбылық, бүгінгі күнде отбасы ішіндегі келеңсіз жағдай ғана емес, сондай-ақ тұтас қоғам өмірінің тіршілігі. Өйткені отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық оның тіршілік әрекетін бүлдіріп қана қоймай, жалпы қоғамның қауіпсіздігін де бұзады.

Бірге тұруға және жезөкшелікке, педофилияға мәжбүрлеу, зорлау, алкогольизм және нашақорлық аясында тұрмыстық зорлық-зомбылық пен кісі өлтіру, садизм, жүйелі түрде ұру және психологиялық зорлық-зомбылық секілді әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық түрлерінің анық байқалатын нысандарын айтып өтіп, Қазақстандағы Отбасы жағдайын жақсарту тұжырымдамасы өз алдына мынадай мақсаттар мен міндеттерді белгіледі:

- отбасының кез келген мүшесіне қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу және оны жою;

- олардың құқықтарын қорғау.

Алайда көрсетілген мақсаттарға қол жеткізудің барлық құралдары орындалды деп айтуға болмайды. Мысалы, отбасы ішіндегі зорлық-зомбылыққа қатысты адам құқықтары жөніндегі халықаралық-құқықтық нормалар мен құжаттар, атап айтқанда «Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою (түбірімен құрту) туралы» декларация бекітілмеді, заңнаманың гендерлік сараптамасы жүргізілмеді.

Зорлық-зомбылықтың себептері өте көп. Олар социомәдени, психологиялық, экономикалық және өзге де факторлардың үйлесуімен айқындалады, олардың ешқайсысына осы құбылыс үшін жауапкершілік артылмайды.

Қоғамның мәдени дамуының жалпы деңгейі зорлық-зомбылықтың ең күрделі әрі маңызды себептерінің бірі болып табылады.

Сонымен, Қазақстан Республикасы «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңының негізгі ережелері отбасы ішіндегі зорлық-зомбылыққа қарсы іс-әрекеттерді елеулі жақсартуға мүмкіндік туғызады деген ой келеді. Отбасы ішінде, қоғамда және мемлекетте зорлық-зомбылықтың түп-тамырын жою мәселелері бойынша маңызды міндеттерді шешуге кешенді әрі көпжақты тәсілді әзірлеу тек қана қажеттілік емес, сонымен қатар, қол жеткізетін мақсат. Ер адамдар мен әйелдер арасындағы теңдік, әріптестік және адамның қадір-қасиетін құрметтеу идеясы әлеуметтену үрдісінің барлық кезеңдеріне енуі тиіс. Білім беру жүйесі ер адамдар мен әйел адамдар арасындағы өзін-өзі құрметтеуді, өзара құрметтеуді және ынтымақтастықты көтермелеуге тиіс деп есептейміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Джекебаев У.С. О социально-психологических аспектах. Алматы// 1971.
2. Абай. Қара сөздер // www.nabr.kz.
3. Сарсенбаев Т.Е. Теория и практика охраны прав и законных интересов беспомощных жертв преступления в досудебном производстве (по материалам Казахстана и России): автореф...д.ю.н.- М., 2005. – 52 с.
4. Шестаков Д.А. Криминология: Новые подходы к преступлению и преступности: Противодействие преступности в изменяющемся мире: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Предисл. В.П. Сальникова. – СПб.: Издательство Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 561 с.
5. Побегайло А.Э. Семейное неблагополучие в системе детерминации преступного поведения несовершеннолетних: дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2007. – 30 с.
6. Шестаков Д.А. Внутрисемейные насильственные преступления: Уголовно-правовой аспект // Правоведение. – СПб., 2001. №2. – 200 с.

Резюме

В данной статье основное внимание уделяется проблемам бытового насилия, а общий криминальный дискурс широко используется в семейной криминологии.

Summary

The article focuses on the problems of domestic violence, and the general criminal discourse is widely used in family criminology.

Дюсупов Б.Б.
магистрант 2 года обучения
Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева

ЭТАПЫ СОЗДАНИЯ СИСТЕМЫ ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье рассмотрены первопричины создания системы ювенальной юстиции в Казахстане. Рассмотрены основные стадии создания ювенальной юстиции в Казахстане. Сделан анализ роли международных организации в этом процессе. Установлена современная структура ювенальной юстиции Казахстана.

Ключевые слова: ювенальная юстиция, права детей, дети столкнувшиеся в правоохранительной системой.

Основой формирования концепции юридического воздействия, безусловно, служит международная правовая база, представленная в основном Декларацией прав ребенка (1959 г.), Конвенцией ООН о правах ребенка (1989 г.), Минимальными стандартными правилами ООН, касающимися отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила, 1995 г.), Руководящими принципами организации ООН для предупреждения преступности в отношении несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы, 1990 г.); Правилами ООН, касающимися защиты несовершеннолетних, лишенных свободы (1990 г.).

Наиболее актуальные вопросы формирования нормативной и институциональной базы ювенальной юстиции отражены в Концепции правовой политики Республики Казахстан, одобренной Указом Президента Республики Казахстан от 20 сентября 2002 г. № 949.

Первоначальный доклад Республики Казахстан о выполнении Конвенции был подготовлен в марте 2001 года, в то время как нормы Конвенции предусматривают предоставление доклада через два года после присоединения к договору. Доклад состоял из двух частей, включал информацию о мерах, принятых Республикой Казахстан по осуществлению Конвенции в период с 1994 по 2000 год. После ознакомления с докладом последовала незамедлительная реакция неправительственных организаций Республики Казахстан, которые в 2002 году подготовили альтернативный доклад о выполнении Конвенции Казахстаном, включавший в себя комментарии к правительственному докладу. Первый правительственный отчет был заслушан на 33-й сессии Комитета ООН по правам ребенка в июне 2003 года в г. Женеве, по результатам которого Комитетом был подготовлен пакет замечаний и рекомендаций к докладу. На данной сессии экспертами Комитета ООН по правам ребенка была дана позитивная оценка мерам, предпринимаемым Правительством Республики Казахстан в области защиты прав детей. Одним из положительных достижений признано развитие и совершенствование новой законодательной базы, а также сотрудничество государственных органов с международными организациями и различными органами ООН по вопросам детства. Казахстану был дан ряд рекомендаций, среди которых основными можно назвать необходимость разработки национального плана действий по улучшению положения детей в стране и создание специального уполномоченного

органа для обеспечения межведомственной координации в решении вопросов защиты детства.

В числе рекомендации Комитета ООН было направление по разработке и внедрению системы профилактики и предупреждения противоправной деятельности несовершеннолетних.

В 1999 году два международных консультанта ЮНИСЕФ провели исследовательскую миссию в отношении соблюдения прав по охране детей и подростков в Казахстане¹¹. Затем последовало проведение всесторонней оценки системы ювенальной юстиции, подготовленной Датским центром по правам человека в 2002 году [1, с. 7.]. Итогом работы стала выработка подробных рекомендаций:

- необходимо совершенствовать сбор данных по совершенным подростками преступлениям и системе ювенальной юстиции;
- необходимо создать отдельную систему ювенальной юстиции, в том числе специализированные суды и профилактические и реабилитационные организации в рамках сообщества;
- необходимо провести обучение сотрудников правоохранительных органов, судей и адвокатов; ввести специальность «социальный работник»;
- НПО должны пользоваться преимуществами, получаемыми в результате укрепления потенциала [2].

Эти рекомендации и стали стартом для большой работы в этом направлении.

Впервые вопрос создания специализированных ювенальных судов был поднят в 2001 году, когда Верховный Суд Республики Казахстан, Генеральная прокуратура, Министерства Юстиции совместно с Фондом Сорос - Казахстан и Правовым Открытым обществом (КОЛПИ) подписали протокол о реализации пилотного проекта: «Ювенальная юстиция в Казахстане» [3]. 19 октября 2006г. В Комитете уголовно-исполнительной системы Министерства юстиции Республики Казахстан состоялось заседание рабочей группы, на обсуждение которой был вынесен перечень предстоящих преобразований УИС, необходимых для создания в стране, эффективно действующей и ориентированной на защиту прав детей системы ювенальной юстиции [4].

На этих встречах была выявлена общая обеспокоенность существующим положением дел. Несовершеннолетний, оказавшийся в конфликте с законом, нуждается в помощи, а именно, в комплексном сопровождении и поддержке в процессе судопроизводства. К примеру, как показывает практика, пребывание в пенитенциарных учреждениях не только не исправляет малолетних преступников, но еще более закрепляет сформированную в процессе жизни, имеющегося семейного воспитания, отрицательную сторону поведения. Психологические исследования свидетельствуют, что через полтора года пребывания в условиях режимного учреждения происходят необратимые изменения в структуре личности, психике взрослого человека, затрудняющие его последующую реабилитацию и ресоциализацию в обществе. Можно предположить, что неокрепшая психика подростка «ломается» еще быстрее, а процесс восстановления становится еще более затратным и трудоемким.

В этой связи, признана необходимость изменения методов работы с несовершеннолетними в системе уголовного правосудия и принято решение об инициировании пилотного проекта «Ювенальная юстиция в Казахстане». Основной целью проекта являлось создание и обеспечение функционирования специализированной системы правосудия для несовершеннолетних, подозреваемых или обвиняемых в совершении преступления, в двух административно –

территориальных единицах (районах): в городе Алматы и Алматинской области путем наиболее полной реализации положений законодательства Республики Казахстан.

Параллельно был принят Закон «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» регулирующий реализацию государственной политики в области профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних, которая является элементом государственной политики в отношении соблюдения законных прав и интересов детей и включает в себя создание правовых и социальных гарантий для несовершеннолетних, материально-техническое, финансовое, научно-методическое и кадровое обеспечение органов и учреждений, составляющих систему профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних. Постановлением Правительства Республики Казахстан в феврале 2003 года была утверждена Программа молодежной политики на 2003-2004 годы.

Проект начал свою реализацию 17 марта 2003 г. в двух пилотных районах — Ауезовском г. Алматы и Карасайском Алматинской области и продлился до 2006 г. В целях обеспечения реализации проекта и согласно Протоколу о намерениях в рамках этого проекта были созданы четыре структуры:

1) экспертный совет, состоящий из 10 человек, — представителей Администрации Президента, Генеральной прокуратуры, Верховного Суда, Конституционного Совета, центральных аппаратов Министерств внутренних дел и юстиции РК. К компетенции указанного совета было отнесено осуществление общего контроля за ходом реализации проекта, разрешение проблемных вопросов и выработка итогового решения по итогам эксперимента;

2) рабочая группа, состоящая из 15 человек. Задачами этой группы было обеспечение контроля за исполнением проекта, наблюдение за ходом реализации проекта и оказание содействия для достижения ожидаемых результатов;

3) непосредственные исполнители проекта в количестве 63 человек, из которых 15 сотрудников органов внутренних дел, 5 сотрудников прокуратуры, 6 судей, 2 работника уголовно-исполнительной системы, 15 адвокатов (члены Алматинских городской и областной коллегий адвокатов) и 20 социальных психологов. Все исполнители прошли соответствующие курсы обучения по специальным программам, что соответствовало международным стандартам, предусматривающим специализацию сотрудников, работающих с несовершеннолетними;

4) администрация проекта, состоявшая из сотрудников и экспертов Института конституционной и правовой политики (г. Будапешт) и Фонда Сорос-Казахстан. Ее основная функция заключалась в организационном обеспечении проекта. К работе проекта были привлечены также международные эксперты и консультанты специалисты в области ювенальной юстиции [5].

К данному процессу впервые подключилось Министерство образования и науки РК, куда входил Комитет по охране прав ребенка. В этой связи, 30 марта 2007 года на заседании Совета по правовой политике при Президенте Республики Казахстан было принято решение необходимости создания системы ювенальной юстиции в республике. 19 августа 2008 года Указом Президента была одобрена Концепция развития ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009-2011 годы, цель которой поэтапное внедрение и развитие элементов ювенальной юстиции для повышения эффективности и качества отправления правосудия несовершеннолетних.

В период реализации данной программы Правительство Республики Казахстан принимает целый ряд самостоятельных нормативных документов, которые были

направлены на улучшение государственной политики в области защиты прав детей, например, Программа профилактики правонарушений и борьбы с преступностью в Республике Казахстан на 2005-2008 гг., утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 24 декабря 2004 г. № 1355; Программа «Дети Казахстана» на 2007-2011 гг., утвержденная постановлением Правительства РК от 21 декабря 2007 г. № 1245. Кроме того, именно в этот период создаются специализированные органы, имеющие своей целью защиту прав несовершеннолетних, правовой статус которых нормативно утвержден Положением о Межведомственной комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав при Правительстве Республики Казахстан; утвержденным постановлением Правительства РК от 24 мая 2007 г. № 415 и Положением о специальных организациях образования, утвержденным приказом Министра образования и науки РК от 27 января 2005 г. № 42. Кроме того, усиливается статус ранее действовавших государственных органов, таких как Социальная служба для молодежи, созданная еще в 1993 году которая работает по ряду важных направлений, и включает в себя: центры информации для молодежи; молодежные биржи труда; пункты социально-психологической помощи; общежития-приюты для подростков и молодежи, оказавшихся в конфликтной ситуации дома или без определенного места жительства; клубы психологической поддержки и реабилитационные центры для инвалидов; спортивные, досуговые и культурные объединения молодежи; реадaptационные центры для молодых граждан, освободившихся из учреждений пенитенциарной системы. Вместе с тем, создание ювенальных судов стало не только первым, но и важнейшим звеном в формировании в Казахстане системы ювенальной юстиции, уже исходя из конституционного принципа, что именно суд обладает наиболее широкими возможностями при решении вопросов, касающихся защиты прав и законных интересов несовершеннолетних. Подписание Президентом РК Указа о создании ювенальных судов в Казахстане в 2005 году стало краеугольным камнем формирования в Казахстане ювенальной системы.

В декабре 2006 года в г. Астане состоялось итоговое расширенное заседание, на котором рассматривались результаты реализации проекта «Ювенальная юстиция в Казахстане». Проект по созданию системы ювенальной юстиции в Казахстане был признан успешным. 30 марта 2007 года на заседании Совета по правовой политике при Президенте Республики Казахстан было принято решение о необходимости создания системы ювенальной юстиции в республике. В целях исполнения п.3.2, протокольного решения вышеуказанного заседания Управлением по руководству уголовно-исполнительными инспекциями Комитета УИС Министерства юстиции Республики Казахстан совместно с заинтересованными государственными органами и неправительственными организациями разработан проект Указа Президента Республики Казахстан «О Концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009-2011 годы». Целью Концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009-2011 годы было поэтапное внедрение и развитие элементов ювенальной юстиции в Республике Казахстан, которое позволит повысить эффективность и качество отправления правосудия в отношении несовершеннолетних на всех его этапах. Это включает создание специализированных подразделений по работе с несовершеннолетними: в министерствах юстиции, внутренних дел, образования и науки, в судах, прокуратурах, местных исполнительных органах и адвокатуре.

В целях продвижения политики защиты прав детей и семьи Указом Президента РК от 1 февраля 2006 года № 56 создана Национальная комиссия по делам семьи и гендерной политике как консультативно-совещательный орган при Президенте РК и Указом Президента РК от 1 июля 2008 г. № 625 создан Совет по молодежной политике

при Президенте РК - консультативно-совещательный орган, основными задачами которого являются: выработка рекомендаций по определению приоритетов, формированию и реализации государственной политики в отношении молодежи, анализ эффективности реализации государственной молодежной политики. В целях оказания своевременной помощи детям в решении их проблем, сбора и анализа информации о положении дел в вопросах правовой защиты детей, о степени их информированности о своих правах, распространения материалов о правах ребенка с апреля 2004 года в республике открыты детские общественные приемные.

Соответственно, структуры ювенальной юстиции в Казахстане введены в действие:

1. Система ювенальных судов РК создана Указом Президента РК от 4 февраля 2012 года охватывающая 19 ювенальных судов: по два суда в Алматинской, Восточно-Казахстанской и Карагандинской областях и по одному суду во всех областных центрах, городах Астана и Алматы. Общая штатная численность судей ювенальных судов составляет 57 единиц.

2. Ювенальная адвокатура. Все районные и городские коллегии адвокатов РК в своей структуре имеют ювенальных адвокатов. Впервые Алматинская городская коллегия адвокатов в сентябре 2006 года приняла решение создать специализированную ювенальную юридическую консультацию. Но свое реальное распространение по всей территории РК ювенальная адвокатура получила через реализацию Концепцию развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009-2011 годы.

3. Ювенальная полиция введена в действие Законом Республики Казахстан от 2 ноября 2015 года № 388-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам деятельности местной полицейской службы» в рамках реализации Плана Нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ в части формирования местной полицейской службы, подотчетной местным исполнительным органам и местному сообществу, в целях укрепления общественного порядка и профилактики преступности, повышения уровня доверия населения к деятельности органов внутренних дел и обеспечения прозрачности их работы.

4. Ювенальные юридические консультации созданы при юридических консультациях районов и городов в 2006 году, с 2012 года из республиканского бюджета финансирование бесплатной юридической помощи несовершеннолетним, не имеющим родителей при предоставлении соответствующих документов.

5. Ювенальные медиаторы появились после принятия Закона Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» и призваны разрешать споры (конфликты), возникающие из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием несовершеннолетних, а также рассматриваемые в ходе уголовного судопроизводства по делам о преступлениях небольшой и средней тяжести, об уголовных проступках с участием несовершеннолетних.

6. Психологическое сопровождение. Для ее эффективного исполнения усилиями администратора судов по социальным программам в специализированных судах по делам несовершеннолетних в июне 2009 года введены должности психолога и социального педагога, которые проводят мероприятия по сопровождению детей в процессе.

7. В 2016 году введена должность Омбудсмана по правам ребенка.

8. Ювенальная прокуратура в Казахстане не создана. Прокуратура представляет интересы государства в суде осуществляет надзор по делам с участием несовершеннолетних на общих основаниях.

Создание системы ювенальной юстиции сопровождалось кардинальными реформами уголовного, уголовно-процессуального, уголовно-исполнительного и административного законодательства РК, анализ которых будет приведен ниже.

Организация деятельности ювенальных судов обеспечивается в соответствии с Конституционным законом Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года № 132-III О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2017 г.).

В целом, следует отметить, что формирование системы ювенальной юстиции в Казахстане занял небольшой промежуток времени. Содействие международных организации и неправительственных организации РК оказало существенную координирующую, организационную, консультативную, экспертную поддержку. Реформирование системы правосудия, в том числе и по вопросам рассмотрения и разрешения дел с участием несовершеннолетних получило должное закрепление в законодательных актах и государственной политике.

Основными направлениями дальнейшего развития ювенальной юстиции в Казахстане должно проходить главным образом в области совершенствования исполнительных режимов, индивидуального сопровождения несовершеннолетних девиантов в процессе их реабилитации, социализации, дальнейшего развития системы медиации и декриминализации ответственности несовершеннолетних.

Список литературы:

1.Эммануэль Трембли и Найджел Кантуел. См. Флиндт Педерсон, К. и Вэммен Джеперсон, Дж. Ювенальная юстиция в Казахстане: Оценка 2000 г. Датский центр по правам человека. ЮНИСЕФ, Копенгаген, 2002 г.

2.Оценка достижений реформы системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан. Региональное представительство ЮНИСЕФ в странах Центральной и Восточной Европы/ Союза независимых государств Июль, 2009 г. // <file:///C:/Users/1/Downloads/2009>

3.Фонд-Сорос-Казахстан Юридическая газета 2001, 23 сентября

4.Казахстанская правда 20 октября 2006

5.Г.Сулейменова, Ж.Абдысамат. О перспективах создания системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://articlekz.com/article/5000>

Түйіндеме

Мақалада Қазақстандағы кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі сот төрелігін құрудың түпкі себептері қарастырылады. Қазақстандағы кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін құрудың негізгі кезеңдері қарастырылады. Бұл үдерісте халықаралық ұйымдардың рөлін талдау жүргізіледі. Қазақстанның кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігі жүйесінің қазіргі заманғы құрылымы бекітілді.

Summary

The article examines the first juvenile justice system in Kazakhstan. The main steps taken by the juvenile justice system in Kazakhstan. The analysis of the role of international organizations in the process of analysis. The current structure of juvenile justice in Kazakhstan is established.

**Жалғасбаева Т.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
магистранты**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАҚЫЛАУДЫ РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталған мақалада автор ерекше қорғалатын аумақтарды мемлекеттік бақылау мен қоршаған ортаны қорғауды реттеу мәселесін қарастырған.

Кілт сөздер: экология, экожүйе, экологиялық бақылау, мемлекеттік реттеу.

Біздің мемлекетіміздің қазіргі даму кезеңіндегі маңызды міндеттерінің бірі – қолайлы қоршаған табиғи ортаны сақтау болып отыр. Бұл негіз конституциялық деңгейде бекітілген. Себебі, Қазақстан Республикасы Конституциясының 31-бабында «Мемлекет адам өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған ортаны қорғауды басты мақсаты етіп алады» делінген [1].

Қазіргі кездегі адам ресурстарын дамытуға байланысты мемлекеттік саясаттың бағыты қоршаған ортаны қорғауды аса қажетті мәселелердің бірі етіп қойып отыр.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан Халқына Жолдауында : «21 ғасырда әлемнің табиғи ресурстарға деген мұқтажы жоғалуда. Шикізат индустрияларын ұйымдастыру ісін, табиғи ресурстарды басқаруға қатысты ұстанымдарды сыни тұрғыдан қайта пысықтау керек» деген болатын [2]. Жолдауды негізге ала отырып, табиғи ортаны, табиғи ресурстарды сақтай білуіміз қажет.

Қазақстан аумағы шөл далалардан бастап биік тауларға және ішкі теңіздердің экожүйелеріне дейін ландшафттық кешендердің бірегей жиынтығына ие. Еліміз экономикасы дамуының үдемелі қарқыны және табиғи ресурстарды пайдаланудың күшеюі жағдайында табиғатты аумақтық қорғау жүйесін одан әрі жетілдіру мәселесі көкейтесті сипат алып отыр. Нақ осы жағдайлар мемлекеттің биологиялық сан алуандылықты сақтаудың пәрменді жүйесі ретінде Қазақстан Республикасының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарын одан әрі дамыту қажеттігін айқындайды.

Қоршаған ортаны қорғау мен оның ресурстарын пайдалануды мемлекет тарапынан басқару тұтас әлеуметтік құбылыс ретінде, жалпы қоғамды басқарудағы кең ауқымды жүйенің бір бөлігі болып саналады. Сондықтан табиғи байлықтарды қорғау және пайдалану саласында басқару органдарының пайда болуы мен дамуы, өзіндік ерекшелігі бар, күрделі объектімен, яғни табиғатпен байланысты екенін ескерсек, онда осы басқарушы органдардың дұрыс қызметін атқаруы мен әрі қарай дамуы, негізінен, қоғамдық процестерді басқарудағы міндеттер мен мақсаттардың жүзеге асырылуына тәуелді болады. Әдетте мәселенің осы қырына көңіл бөлінбейді.

Зерттеушілердің көпшілігі жер, су, орман және тау-кен ресурстарын пайдалану және қорғау саласындағы мемлекеттік басқарудың негіздерін қарастырғанда, табиғат байлықтарын пайдаланудағы басқару мәселелерін, өзіндік ерекшелігі бар тұтас жүйе ретінде табиғаттың сипатымен ерекшеліктеріне байланысты екенін айтады. Осыған

сәйкес табиғи ресурстарды пайдалану мен қорғау саласында мемлекеттік басқарудың қажеттіліктері туралы тұжырым осы басқарушы жүйенің қажеттіліктеріне ғана негізделген. Түптеп келгенде, мұндай көзқарас негізінен дұрыс болғанымен, табиғи байлықтарды ұтымды басқаруды бір жақты етіп көрсетеді. Қоғам өмірінің салаларындағыдай, қарастырылып отырған қоғамдық қатынастар саласын басқару да, қоғамның қалауы мен мүдделеріне тікелей байланысты [3].

Әдебиеттерде табиғат ресурстарын пайдалану және қорғауды “басқару” ұғымынан өзгеше “басшылық ету” ұғымы да кездеседі. Бұл екі ұғым синоним болғанымен бірдей емес. Біздіңше, екуінің арасындағы айырмашылықтар меншікті билеу құзырлығына байланысты болады. “Басқару” ұғымы меншікті билеу жағдайында қолданады, ал егер мұндай жедел билеу қызметі болмаған жағдайда, әңгіме басқару емес, басшылық ету туралы болуы тиіс. Табиғи ресурстар қоғам өмірінің негізі болғандықтан, олардың пайдалануы мен қорғалуын ұйымдастыруды сипаттау үшін “басқару” термині қолайлы болып табылады [4].

Заң әдебиеттерінде мемлекеттік басқару ұғымы әрқалай түсіндіріледі. Кейде басқару – қоғамдық қатынастарды реттейтін барлық өкілетті және атқарушы органдар жүйесінің ұйымдастырушы және құқықтық қызметі, адамдардың іс - әрекеттері мен қылықтарына мемлекет тарапынан басшылық ету қызметі деп танылады. Ал кейде мемлекеттік басқару демократиялық қоғамды құру мақсатында заңдардың орындалуына негізделген мемлекеттік қызметтердің бір түрі ретінде қарастырылады.

Келтірілген анықтамалар, жалпы алғанда, басқарудың мазмұнын дұрыс айқындайды. Бірақ олар тым жалпы және оларға сүйеніп халық шаруашылығының нақтылы саласын және функционалдық басқарудың ерекшеліктерін пайдалануға қиындық туғызады. Соңғы жылдарда жүргізілген зерттеулерде мемлекеттік басқару белсенділігін айқындайтын “қызмет” терминінің орнына, “ықпал ету” терминімен белгілеу үрдісі байқалады [5].

Басқарудың негізгі мақсаты – бүгінгі және келешек ұрпақтың мүддесіне сай олардың минералды шикізатқа, су және орман ресурстарына, таза ауаға т.б. мұқтаждықтарын өтеу үшін, осы байлықты ұтымды пайдалану мен қорғау болып табылады. Осы саладағы кеңестік мемлекеттік басқарудан ең негізгі ерекшелігі осындай. Ал басқа ерекшеліктері осыған бағынышты сипатта болады.

Қоршаған ортаны қорғау және табиғат пайдалану саласындағы мемлекеттік бақылау жүйесін дамыту келесідей жіктелуі тиіс :

1. құқық қолданудың және Қазақстан Республикасының заңнамасын сақтауды ынталандырудың тиімді жүйесінің негізгі сипаттамасын табуға мемлекеттік органдарға көмектесетін және ұзақ мерзімді перспективада қоршаған ортаны қорғау мен табиғат пайдалану саласында мемлекеттік бақылау органдарының институционалдық реформасын жүргізуге ықпал ететін модельді құруға;

2. мемлекеттік органдарды, өнеркәсіп кәсіпорындарын, үкіметтік емес ұйымдарды және қалың жұртшылықты қоса алғанда, экологиялық заңнаманы сақтауды қамтамасыз ету жөніндегі қызметке барлық қатысушылардың арасындағы ынтымақтастыққа және ақпарат алмасуға жәрдемдесуге;

3. экологиялық менеджмент жүйесінің маңызды құралы ретінде өндірістік бақылауды міндетті жүзеге асыруға;

4. табиғат қорғау іс-шараларының орындалуына қызметтің барлық деңгейіндегі жауапкершілікті нақты айқындауға;

5. қоршаған ортаны қорғау және табиғат пайдалану саласындағы бақылауды жүзеге асыратын лауазымды тұлғаларға құқықтық және әлеуметтік кепілдіктер беруге бағытталуы тиіс [6].

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар құқықтық қорғау – қоршаған ортаны жалпы құқықтық қорғаудың құрамдас бөлігі және сонымен бірге экологиялық құқық жүйесіне институт болып табылады.

Бұл үшін қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғаудың нормалары жеке институт ретінде, жоғарыдағы белгілердің барлығына сай келеді.

Біріншіден, құқық институты ерекше қорғалатын табиғи аумақтар саласындағы мемлекеттік басқару, бақылау және қадағалау, жеке және заңды тұлғалардың ерекше қорғалатын табиғи аумақтар саласындағы құқықтары мен міндеттері ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды күзету және қорғау, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың күзет қызметі мемлекеттік инспекторларының құқықтық мәртебесі, мемлекеттік табиғи қорықтар, мемлекеттік ұлттық табиғи парктер, мемлекеттік табиғи қаумалдар, мемлекеттік қорық аймақтары және тағы да басқа ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды қорғауға байланысты туындайтын қатынастарды реттейді. Бұл қатынастар өз мазмұны бойынша біртекті әрі құқық институтындағы нормалармен сәйкес келеді.

Екіншіден, құқық нормаларының заңдық бірлігі – бұл барлық құқық институттарының басты белгісі болып табылады

Үшіншіден, оның заңдық еркшеленуі яғни ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды құқықтық қорғау институтының эклология құқығының басты құрылымдық бөлігі ретінде экологиялық заңдар жүйесіне өз орны бар.

Біздің ойымызша, құқық нормаларының құрылымдық белгілеріне жоғарыда жасалған талдауларға сай, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың құқықтық нормалары экологиялық құқықтың ерекше бөлімінің институтын құрайды.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар саласындағы заңнама Қазақстан Республикасының Конституциясына, «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Қазақстан Республикасының Заңына, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2000 жылғы 10 қарашадағы № 1692 қаулысымен бекітілген Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды дамыту және орналастырудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасына негізделеді.

2004 жылғы наурызда «Мемлекеттік табиғи-қорық қорын дамыту проблемалары мен перспективалары» атты Парламенттік тыңдаулар өткізілуінің қорық ісін дамыту үшін зор маңызы бар, онда Қазақстанда табиғатты аумақтық қорғау жүйесін дамыту проблемалары талқыланды және оларды шешу жолдары айқындалды. 1997 жылы Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі даму стратегиясы жарияланды, ол Қазақстан 2030 жылға дейін ауасы таза және суы мөлдір, таза және жасыл желекті елге айналуға тиіс екенін паш етті [7]. Бұл аталған бастамалар 2012 жылы 12 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты халықа жолдауының негізі болып табылады [8]. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар Үкіметтің шешімімен құрылады, егер бұл аумақтың республикалық маңызы болса, егер ол аумақтың жергілікті маңызы болса, онда ол тиісінше жергілікті атқару органының шешімімен құрылады. Бұл органдар осындай шешімді қоршаған ортаны қорғау туралы орталық атқару органының ұсынуымен қабылдайды. Бірақ оның алдында, қоршаған ортаны қорғау орталық атқару органы бұл аумақтарға байланысты табиғи – ғылыми және техника – экономикалық негізделуге қолдау қорытындысын алуға тиіс.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар мемлекеттік реттеу дегеніміз – мемлекеттің табиғи кешендер, оның ішінде ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері, сондай-ақ осы жерлерде және басқа санаттардағы жерлерде орналасқан мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілері ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды бақылау, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың өндірістік-техникалық қамтамасыз етуге және материалдық-техникалық қамтамасыз етуге, субъектілердің қызметін ұйымдастыруға нормативтік актілер шығару жолымен әсер ету, мемлекеттік билік органдарының ұйымдасқан қызметін жүзеге асыру және экономикалық әдіс арқылы реттеуді жүзеге асыратын ауыл шаруашылық органдардың жалпы құзыретін басқару.

Арнайы осы ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды бақылайтын және реттейтін мемлекеттік атқарушы органның нақтыланбағандықтан Қоршаған ортаны қорғау министрлігі мен Ауыл шаруашылығы министрлігі арасында құзіретіліктері анықталмағандықтан көптеген осы мәселені реттейтін заңда кемшіліктер туындап тұр. Сонықтан қорықтар, ұлттық парктер және т.б. ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жүйесін қорғау мақсатында қорықтар мен ұлттық парктер, бақтар және т.б. ерекше қорғалатын табиғи аумақ қызметімен айналысатын және оны ұйымдастыратын аумағында арнайы мемлекеттік басқаруды жүзеге асыратын біртұтас органдар құру қажеттігі туындап отыр.

Сол себепті ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жүйесін басқаратын және қазметін жүзеге асыратын заңи мемлекеттік орган Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің ішінде Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар Агенттігін құру мәселесі туындап отыр.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Қазақстан Республикасының Конституциясы - Алматы: «Юрист» баспасы, 2015. - 40 б.
- 2.Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауы // 2018 жыл 10 қаңтар.-www.akorda.kz.
- 3.Оспанов А.П. Правовая охрана окружающей среды от загрязнения отходами производства и потребления в Республике Казахстан: дисс. канд. юрид. наук. – Алматы. 2002. – 133с.
- 4.Аленов М.А. Экологическое законодательство и вопросы его применения в судебной практике. – Астана: Данекер, 2006. – 170с.
- 5.Әбдез Стамқұлұлы. Қазақстан Республикасының экология құқығы. – Алматы. 1995. – 126 б.
- 6.«Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Қазақстан Республикасының 07.07.2006 жылғы заңы//Әділет нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі.-2013ж.
- 7.Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030. Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы: Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы: Білім, 1997. - 28 б.
- 8.«Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан //www.akorda.kz/kz/category/poslaniya_narody.

Резюме

В данной статье автор рассматривает проблемы охраны окружающей среды, а также государственного контроля особо охраняемой территории.

Summary

In this article, the author reviews the problems of environmental protection, as well as state control of specially protected areas.

УДК: 343.1(574)

Кабиолданов С.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының 1-курс магистранты
ғылыми жетекші
з.ғ.к., доцент
Абдрахманов С.Т.

ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТТЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСИ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ

Қылмыстық саясаттың түсінігі және оның мемлекеттің саяси жүйесіндегі алатын орны жөнінде кеңінен қарастырылған.

Кілт сөздер: саясат, қылмыстық саясат, саяси жүйе, әлемдік тәжірибе.

Мемлекеттің қылмыстық саясаты және оның әлемдік құқықтық кеңістіктің талаптарына сай жүргізілуі, отанымыздың ЕЫҚҰ төрағалығына ұмтылуының тарихи сәтіндегі және бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіру қарсаңындағы күшті құқық қорғау құрылымдары мен қоғам мүшесін қылмыстан сақтандырудың қалыпты жүйесін жасауымызға негіз болмақ.

Кез – келген методологиялық зерттеудің негізі болып құбылысты сапалық түсіндіру құрылымы табылады, бұл құрылым сапа мен түсіндірмелерді құрайтын белгілерді ары қарай зерттеуде маңызды рольге ие және де зерттеу негізіне алынып отырған құбылыстың қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат екендігі де аз маңызға ие емес. Қылмыстық саясат мүдделер қақтығысынан туындап қана қоймай, сол қақтығыстарды мемлекеттік тұрғыда реттеу үшін де керек. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат біріншіден адам мен оның заңды құқықтары мен бостандықтары мәселесін шешуге бағытталуы тиіс. Өйткені, «қылмыстық құқықтық бағыттағы ғылыми зерттеулер саласында: ғаламдану, саясат, экономика, терроризм, ұйымдасқан және кәсіби қылмыстылық, жоғары инновациялар мен ақпараттық саладағы қылмыстылық, барлық адамзат пен жекелеген елдердің ұлттық қауіпсіздігі, жаппай заңсыз және криминалдық миграция сынды әлемдік ауқымдағы әлеуметтік мәселелердің әсері анық байқалады» [1, 56 б.].

Бұл жерде зерттеліп отырған тақырыпқа қатысты “саясат” және “қылмыстық саясат” ұғымдарының біріккен түсінігі жоқ.

«Саясат» термині философия, әлеуметтану, саясаттану ғылымдарына тікелей қатысты. Саясатты – мүдделер қақтығысы жасайды. Түпкілікті мақсаттар, билікке құлшыныс, түрлі мүдделер әрқашан саяси процестердің қозғаушысы болып отырғандығы белгілі. Бұл жерде, мемлекет саяси қатынастар мен саяси үрдістердің басым құқықты қатысушысы бола отырып, саясаттың негізгі мәні мен бағытын айқындайды.

Саясат – экономика мен құқықтық реформалардың негізгі қозғаушы күші ретінде экономикалық қатынастардың базистік негізі мен саяси құрылымның дамуының да алғышарты. Ал қылмыстық саясат азаматтарды қылмысқа қарсы күрестегі ортақ идеология талаптарына біріктіруді көздейді. «Саяси және идеологиялық әралуандылық - өзара байланысты құбылыс. Идеология саясатқа тікелей сіңісіп кетеді, өйткені соңғысын адамның, топтардың, жұртшылықтың, ұлттар мен басқа да әлеуметтік топтардың санасынан, олардың мүдделерінен, сұраныстарынан, дүниетанымынан бөліп алуға болмайды [2, 33 б.]. Экономикалық базис саяси жүйені өркендеткенімен де саясат – экономикадан бастап барлық құрылымның бағытын анықтайтын және әлеуметтік ортадағы үлкен күштің модераторы ретінде қатынасқа түседі.

Саясат - объективті және субъективті себептердің жиынтығынан туатын үрдісті құбылыс. Объективті құбылыстарға – қоршаған ортадағы материалды игіліктер жатса, осы игіліктерге деген адам қажеттілігі мен игіліктер иесі болуға деген ұмтылысы, саяси сипаттағы әрекеттердің туындау негізі объективті және субъективті қатынастардың диалектикалық бірлігі мен қарама – қайшылығы саясатты жасаушы тараптардың әрекетіне заңдылық, тарихи негізділік кейде күйзелісті құбылыстар деңгейіндегі мән сапасын береді. Субъективті қатынастардың қайнар көзі ретіндегі қатынас қауіпті сипат алатын болса, сонымен бір мезетте қылмыстың субъектісі де күрделі сипатты иеленді және онымен жұмыс жүргізудің ерекше әдістерін іске қосудың қажеттілігі де туындады дегенді білдіреді. «Адам құқықтарын қамтамасыз ету мен әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге қатысты қылмыстық саясатты қайта бағдарлау қылмыстық құқықтың негізгі сапасын құрайтын қылмыстың субъектісін де теориялық зерттеуді тереңдетуді көздейді» деп көрсетеді - профессор С.С. Молдабаев [3, 7 б.]. Біздің ойымызша, қылмыстың субъектісі - бұл үлкен әлеуметтік зардаптарға әкелетін күш және қауіпті сипаттағы жігерлі актінің қайнар көзі. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаттың негізгі мақсаттарының бірі – қылмыс субъектісін теориялық талқылау ғана емес, оның әлеуметтік теріс жақтарын толықтай ашу мен оған қарсы күрес шараларын көрсету болып табылады.

Қылмыстан сақтандыру – қылмыстық саясаттың құрамдас бөлігі. Ендеше қылмыстық саясаттың түсінігін былай қоя тұрғанда, саясат пен саяси жүйенің түсінігіне қатысты ғылыми тұжырымдарды қалыптастыру ғалымдар назарынан көп жағдайда тыс қалуда. Қазіргі уақыттағы қылмыстық саяси жүйенің түсінігі әлеуметтік құндылықтар мен қоғам қажеттілігінің бірігуінен де бастау алады. Адамды әлеуметтік құндылықтарды қастерлеуге бейімдеу кезіндегі ең басты қиындық адам ішкі талабының жоқтығынан туындайды. Қылмыстан сақтандыру кезіндегі адамның оң белсенділігі ең шешуші фактор ғана емес, әлеуметтік, құқықтық қиындықтарды шешудің негізгі кілті де. «Бірақ та көптеген азаматтар қылмысқа қарсы күрестегі өз құқықтары мен міндеттерін толық көлемде білмейді» [4, 3 б.]. Кемшіліктерді жоюдың құралы болып табылатын мемлекеттік саясат - жалпы сипатқа ие үрдіс болғанымен нағыз саясат салалық саяси әрекеттер мен мүдделер қақтығысында жүзеге асырылады. Әр саланың реттеу пәні мен өзіндік ерекшеліктері саясатты да жүйелендірудің негізі болып табылады. Осы ерекшеліктер саясаттың төмендегідей түрлерін көрсетеді:

- ішкі, бұл мемлекеттің ішінде, мемлекеттің тиісті құрылымдарының өкілеттіктері шегінде Қазақстан азаматтарының тікелей қатысуымен, солардың заңды құқықтары мен мүдделеріне, әлеуметтік жағдайына қатысты жүретін саясат;

- сыртқы (халықаралық) – халықаралық саладағы мемлекеттің беделі мен абыройын арттыруға негізделген, мемлекеттің халықаралық міндеттемелерін орындауға бақылауды жүзеге асыратын және тиісті халықаралық шарттар негізінде жүргізілетін саясат (арнаулы субъектісі – Қазақстан Республикасы президенті, Қазақстан Республикасының Сыртқы Істер Министрлігі т.б.);

- экономикалық – экономикалық, яғни, өндірістік тұтыну, ұсыну, базис пен қондырма арасын реттейтін және кәсіпкерліктің барлық нысандарын іске асыру саласында туындайтын саясат;

- әскери (қорғаныс) – мемлекеттің сыртқы қауіпсіздігі мен әскери құрылысының бағытын айқындайтын саясат;

- ғылыми–техникалық саясат – ғылым мен техниканың дамуын тікелей қамтамасыз ететін және өндірістік тәжірбие мен барлық қоғамдық қатынастарды ғылыми негіздеу саясаты;

- әлеуметтік - әлеуметтік саладағы қатынастар мен әлеуметтік мүдделер қақтығысындағы теңдікті қамтамасыз ететін, және осыған тікелей ықпал жүргізетін саясат;

- қылмыстық саясат – мемлекеттегі қылмыспен күрестің негізгі бағыттарын айқындап, онымен күрес жүргізудегі мемлекеттік және қоғамдық күштердің ынтымақтастығы мен бірігуін идеологиялық, құқықтық, материалдық тұрғыда қамтамасыз ететін саясат - (бұл саясаттың ерекшелігі әлеуметтік саясаттың құрамдас бөлігі болып табылуында);

Саясаттың түрлері өте көп, саясаттың нысаны қоғамдық қатынастардың бағыты мен мәселенің мәнінен туындайды. Мемлекеттің қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатын қалай түсінеміз? Бұл тұрғыда авторлар көзқарасы біржақты емес. Біздің ойымызша, мемлекеттің қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты – қылмысқа қарсы күресте азаматтардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіруді көздейтін, оларды қылмыстан сақтандыратын, қылмысқа төзбеушілік танытқандарға қатысты көтермелеу шараларын қолданатын мемлекеттің саяси қызметінің бір нысаны. Әлеуметтік, саяси, құқықтық, экономикалық сұрақтардың жиынтығы қылмыстық саясаттың да сұрақтарын туындатады. Назар аударуға лайықты көзқарастарға қараңыз:

а) «Қылмыстылық пен нашақорлық, ұлттық төзбеушіліктің қатал көрінісі, күштеу, пайдақорлық қылмыстардың өрістеуі, өндірістегі апаттардың өсуі міне мұның бәрі – адамдардың мазасыздығын шақырады. Бұл құбылыстармен күрестегі жеңістің кепілі – оларды туындататын себептерді білу» [5, 5.б].

ә) «Бәрінен бұрын, қылмыстылық - қоғамдық организмнің қалыпты қызметін бұзатын адамдардың әлеуметтік мінез-құлқының нысаны және әлеуметтік-құқықтық құбылыс» [6, 19 б.].

б) Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат - қылмыстылықпен күрестің негізгі бағыттары, құралдарын, жолдарын көрсететін көзқарастар мен танымды ойлардың жиынтығы ғана емес, қылмыс жасауға бел байлаған адамның әрекетін құқықтық тұрғыда басқару мен бағыт беру. Мемлекеттің заңдары мен талаптарына бағынбаған, қоғамға деген аяшылығы мен ізгілігін жоғалтқан «айыпты адамның неғұрлым қауіпті, белсенді, ұзаққа созылған әрекеті едәуір ауыр зардаптарға әкеліп соғуы мүмкін» [7, 9 б.].

в) «Қылмыстық саясаттың мазмұны нақты тарихи жағдай мен қоғамдық дамудың қажеттілігіне тәуелді бола отырып өзгеріске түседі» [8, 9 б.].

Бұл көзқарастардың әрқайсысы қылмыстық саясаттың түрлі қырларына анықтама беруімен маңызды және кейбір кемшін тұстары да бар.

Кеңірек қарасақ, қылмыстық саясаттың элементтеріне:

- құқықтық идеология мен құқықтық нормалардың қалыптасуы негізінде жүзеге асырылатын құқықтық саяси үдерістің іргетасы іспетті объективті және субъективті факторлардың болуы;

- қылмыстық саясат субъектілерінің әрекетін құқықтық қамтамасыз ететін және оған ресми сипат беретін заңдық негіздің болуы;

- қылмыспен күрес және қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатты жасаушылар мен оны жүзеге асырушылар арасындағы ортақ мемлекеттік мүдденің болуы;

- қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат субъектілерінің мүдделері мен мақсаттарын біріктіретін және оны негізгі фактор ретінде айқындайтын – ортақ элеуметтік мәнінің болуы;

Яғни, осы факторлардың толықтығы мен қылмыстан сақтандыру шараларының дер кезінде орындалуы қылмыстық саясаттың терең түсінігін қалыптастырып қана қоймай, оның нәтижелі болуының да алғышарты болмақ.

Қылмыстық саясат – элеуметтік қатынастардың саяси мәнге ие болған көрінісі. Сондықтан қылмыстық саясат жүйесінде арнаулы субъектілердің әрекеті мен қызметінің элеуметтік мәні толымды талқылауды қажет етеді. Қылмыстық саясаттың элеуметтік мәні дегеніміз – мемлекет пен қоғамның құқықтары мен міндеттері, мүдделері мен мақсаттары негізінде жүзеге асырылатын қызметтің көпқырлы сипаты. Кез-келген элеуметтік-құқықтық қатынас қылмыстық саясаттың пәнін құрамайды, егер де құраса: - ол қатынастардың негізінде саяси-құқықтық байланыстар жатуы тиіс. Қылмыстық саясат саласындағы қатынастардың құқықтық табиғаты – заң нормаларынан ғана көрініс табады. Кез-келген қылмыстық заң нормасы құқықтық қызмет өрісіне сай, қылмысқа құқықтық баға берумен қатар, қылмыстан сақтандыру міндетін де атқарады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Рустемова Г.Р. О приоритетах современных научных исследований. Материалы международной научно-практической конференции: Актуальные проблемы борьбы с преступностью на современном этапе» посвященной 50-летию доктора юрид.наук, профессора Алауханова Е.О. / отв.ред.

Қайыржанов.Е.И. - Алматы: Қазақ Университеті, 2008. – 286 с. 53-58.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. түсініктеме. Ред. бас-қарған Сапарғалиев Ф. / Ауд. Бактыгерейұлы С. – Алматы: «Жеті Жарғы», 1999. – 424 б.

3. Молдабаев С.С. Проблемы субъекта преступления в уголовном праве Республики Казахстан: монография. – Алматы: ТОО «Аян Эдет», 1998. - 156 с.

4. Тишкевич И.С. Борьба с преступностью – долг каждого гражданина (Беседы о советском законодательстве). - М.: «Юрид.лит», 1973. - 56 с.

5. Чаадаев С.Г. Уголовная политика и преступность: проблемы, пути решения: пособие для слушателей народных университетов. - М.: Знание, 1991. – 112 с.

6. Криминология: учебник / Под ред. акад. Кудрявцева В.Н., проф. Эминова В.Е. – М.: Юристь, 1997. – 512 с.

7. Михлин А.С. Последствия преступления. - М.: «Юридическая литература», 1969. – 104 с.

8. Загородников Н.И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел. - М., 1979. – 100 с.

Резюме

В данной статье рассматривается концепция уголовной политики и ее место в политической системе государства.

Summary

This article examines the concept of criminal policy and its place in the political system of the state.

ОӘЖ:342.4(574)

Қажымов С.С.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының магистрі

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Конституциялық бақылау институттарының пайда болуының жеке кезеңдеріне сипаттама жасау. Конституциялық бақылау институттарының қалыптасуының ерекшеліктерін ашып көрсету.

Кілт сөздер: Конституциялық Кеңес, Конституция, Конституциялық бақылау.

Конституциялық бақылаудың идеясы ХVІІ-ғасырдың басында пайда бола бастады. Ол Ұлыбританиядағы Құпия Кеңесінің қызметіне байланысты болды. Бірақ, қазіргі кездің түсінігі бойынша конституциялық бақылау идеясы бірінші рет АҚШ-та пайда бола бастады [1,56 б.]. Осының қалыптасуына атақты іс «Мэрибэридің Медисонға қарсылығы» негізгі ықпалын тигізді. Бұл іс 1803- жылы болған. Осы істе жоғарғы соттың шешімі бойынша Федералдық Конституциямыздың жоғарғы заңы, және кез-келген Конгресстің заңына қарсылық көрсеткен тұлға, соттың шешімі бойынша Конституциялық емес деп шешілуі мүмкін. Осы себептен Конституциялық бақылау институты қалыптасты. Осыдан келе конституциялық юрисдикциясының алғашқы қадамдары сот органдарының қызметкерлерімен байланысты болды.

Бірінші Дүниежүзілік соғысқа дейін конституцияны тексеру Латын Америка (1891 ж.) – Бразилия, Никарагуа (1893 ж.) және т.б. конституция заңдарында басты мәселе болды. Осы барлық практиканы, мемлекеттік құқықтық системаны конституциялық бақылауға енгізді. Белгілі бір себептердің кесірінен, ХІХ ғасырда Еуропа конституциялық бақылау институты дұрыс жолды таңдады. Ресей кемеңгері С.Боботов шарттарды осылай белгілейді:

Біріншіден, Еуропа юристері заңға діни сеніммен қарағандықтан конституциялық бақылау институтының өркендеуіне жол бермеді. Ұлы Франция революциясынан бастап (1789 ж.), ХІХ ғасырдың бойы мен ХХ ғасырдың басына дейін

Еуропада Руссоның тезисі бойынша білгілі бір ұйымда қабылданған заң дұрыс емес болуы мүмкін емес. Осы идея 1789 жылғы Адам және азаматтың құқық Декларациясының 5-бабында көрсетілді: Ол «Заң қоғамға зиян келтіретін іс-әрекетке рұқсат етпейді және заңда тыйым салынбаған істерге ешкім қарсылық көрсете алмайды». Сол кезден бастап Батыс елдеріндегі демократия алғашқы ревалюциялық және конституциялық іс қағаздарға енгізілді және жаңа теориялық тұрақтандыру алды да, сот лауазымдарының көмегімен юрисдикциялық бақылау формалары енгізілді. Бұл елдерде конституциялық бақылау әділдіктің бір бұтағы болды.

Екіншіден, конституциялық (соттар) әділдіктің жүзеге асыра алмайтын соттардың көбеюі. АҚШ пен Ұлыбританияға қарағанда Еуропада соттың корпустық қалыптасуы басқаша критерияларымен байланысты. С.Боботов Германия, Италия және басқа да Еуропа мемлекеттерінде сот мүшелері орындаушы лауазымдардан байланысты болды. Бұдан басқа Еуропада соттарды мамандандыру іске асырылмайды. Көптеген бағыттар мамандандырылған америка судьялары Конституцияны және соттық құрмет тұтады және өз шешімдерін осыған жүгінеді. Тағы бір себеп Еуропа конституциясында қатандық жетіспейді және текстердің тұрақтылығы жоқ екендігін белгілейді.

Әсіресе, мемлекеттік құқықтық институттар ең алдымен елдің әдет-ғұрпына байланысты қалыптасты. Тарихи жағдайлар, басқару формалары, политикалық режим және қоғамның менталитеті – осының барлығы адамға, адамның көзқарасына, қимылына мәжбүрлік ықпал етеді. Конституциялық реттеу әр түрлі көлеммен қалыптасқан сияқты мемлекеттік органдар жүйесімен лауазымдары да қалыптасады [2, 44 б.]. Сонымен бірге басқа да себептер бар. Соның бірі (өте маңызды болуы мүмкін) – бұл политикалық күрестің факторы және билік арасындағы қарым-қатынастың өзгеруі. Конституциялық реттеуді ауырлату өз игілігіне қолдануға байланысты экономикалық факторды ескермеу және халықаралық қарым-қатынастардың ұлғаюы, мемлекетаралық экономика мен политиканың өсуі мемлекеттердің құқықтарының проблемаларын жоғарылатады. Бұл факторлардың барлығы конституциялық құқықтың ұрыстарын мемлекеттік органдардың механизімін құруға міндеттеледі.

Конституциялық бақылау институты Бірінші Дүниежүзілік соғыстан кейін кеңінен тарай бастады. Соғыстан кейін Еуропаның кейбір мемлекеттерінде ғана тарай бастады. (мысалы: Ирландияда, Румынияда және т.б. мемлекеттерде)

Бұл кездері конституциялық бақылау идеясы конституциялық заң актілерінің уәкілдерінен басқа, Еуропалық комитеттерде өркендей бастады. Бұл модель «Еуропалық немесе Австриялық» деген атқа ие болды. 1919 жылы қыркүйекте Австрияның жоғарғы конституциялық соты пайда болды және оның қалыптасуына жоғарғы рольді Вен университетінің құқық профессоры Ганс Кельзен ойнады. Екінші Дүниежүзілік алдында соттың конституциялық бақылауға 1920 жылы - Чехословакияда, 1927 жылы - Грецияда, 1937 жылы – Ирландияда «Австриялық» моделі енгізілді.

Дүниежүзілік соғыстан кейін конституциялық бақылау Японияда, Германияда қабылданған. 1949 жылы қабылданған Германияның негізгі (основной) заңында «Әділеттілік» арнайы тарауы қарастырылған және конституциялық бақылаудың функцияларын конституциялық сотқа енгізді, ал Япония конституциясында Жоғарғы сот жоғарғы соттың инстанциясы болады және кез-келген конституциялық заң сұрақтарын, бұйрықтарды, жазба бұйрықтарды және тағы басқа да ресми акттарды шешеді делінген. Бұл басқа қалаларда әр түрлі формада кездеседі. Конституциялық бақылау институтына қызығушылық мемлекеттік реформалау лауазымымен

байланысты болды. Посткоммунистік құқықтық системаның айырмашылығы өз мемлекеттерін батыс модельдеріне қарап құрды [3, 16 б.].

Ревалюциядан кейін әр түрлі мемлекеттерден кейінгі, соның ішінде мемлекеттік құқықтық институт радикалдық реформалардың ұшырауына конституциялық бақылау институты да кірді. Бұл арнайы органдар мекемелері, ереже бойынша, конституциялық реформаға байланысты мемлекеттік тәуелсіздік (ТМД елдерінде болғандай) немесе мемлекеттік форманың өзгеруіне идиологиялық институт биліктері қалыптасуы аса маңызды болды (Шығыс Еуропа елдерінде).

КСРО конституциялық бақылауы туралы көп айтуға болады.

Конституциялық бақылау Кеңес кезеңінде де ұзақ уақыт мемлекеттік орган лауазымдарымен орындалып жатты, ал керісінше олар одақтық республика заңдарын тексеруге бағытталған.

КСРО конституциялық бақылау функциясын КСРО мемлекеттік жоғарғы органы Бүкіл Одақтық Кеңес съезі, Орталық атқарушы комитет және Президиум орындап отырды. 1924 жылы КСРО конституция функциясы атаулы органдармен конституциялық бақылауды ластап кетті.

1936 жылы КСРО конституциясы конституциялық бақылау мен жоғарғы мемлекеттік орган лауазымдарына одақтық республиканың одақаралық құқықтарын тексеру туралы функция енгізді. Осылай конституциялық бақылау жоғарғы КСРО советі мен оның Президиумына берілді. Жоғарғы сот конституциялық бақылау органдарының сонына кірмеді. Солай одақтық республикалардың сұрақтары да шешілді [4, 53 б.]. 1937 жылы ҚазКСР конституциясы конституциямен бақылау жоғарғы орган лауазымдарымен орындалып және басқармау нормасында қалыптасты.

1977 жылғы конституция түгелімен алдыңғы конституцияны қайталаған. Бірақ кейбір өзгерістер енгізілген. Мысалы, орталық органдарда қарама-қарсы баяндалса, 1977 жылғы конституция ұлғайған.

Бірақ, 80-жылдары көптеген құқықтық әдебиеттерде конституциялық бақылауды жоғарғы сот қарамағында құрылған мүшелік жиналыс ретінде сипатталады, сонда да бұл жас идеялар өз күшіне ене алмады, бәрібір кейіннен өз рөлін атқарды.

Әрине, қазіргі кездегі конституциялық бақылауда өзіндік кемшіліктері бар. Оның себебі совет одағы ыдырағаннан кейін көптеген құқықтық қарама-қайшылықтар пайда бола бастады. Батыс мемлекеттерімен біздің құқықтық мүшелердің арасындағы айырмашылықтар конституциялық бақылау институтын көшіріп ала салуға үлкен бөгет болды. Сонда да айта кетер жайт, бастан кешірген қателіктеріміз зая кеткен жоқ. Бірте-бірте конституциядағы кемшіліктерді жөндей келе Қазақстан республикасы демократиялық мемлекетке айналу жуығында тұр. Жеке өз басым мемлекетіміздің құқықтық салада өркендеп өсуіне сенімдімін.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Черняков А.А. Конституционное право РК. Алматы: Әділет Пресс, 2004.
- 2 Козлова Е.И. Кутафин О.Е. Конституционное право России. М. Юрист, 2008 .
- 3 Гуценко К.Ф. Ковалев М.А. Правоохранительные органы. М.: Издательство БЕК, 2005.
- 4 Барри Д. Конституционный Суд глазами американского юриста. // Государство и право. 2004. N 10.

Резюме

В статье дается характеристика отдельным этапом становления институтов конституционного контроля.

Раскрываются особенности формирования институтов конституционного контроля.

Summary

Describe the individual stages in the formation of institutions of constitutional control. To reveal the peculiarities of the formation of the institutions of constitutional control.

УДК:343.85.297:343.91

**Кожас М.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
магистранты**

ДІНИ ЭКСТРЕМИСТІК БАҒЫТТАҒЫ ҚЫЛМЫС ЖАСАУШЫ ТҰЛҒАНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ

Бұл мақалада діни экстремистік бағытта қылмыс жасаушы тұлға болып қалыптасуына әсер ететін мән-жайлар мен діни экстремистік ұйымның басшыларының немесе идеологтарының идеологиялық үгіт-насихатының оларға ықпал деңгейі қарастырылады.

Кілт сөздер: қылмыс; шарифат; діни экстремизм; тұлға; дін; ереже; жаза.

Осы бағыттағы қылмыс жасаушы тұлғаның криминологиялық сипаттамасы мен оның типологиясын жасау үшін әуелі әлеуметтік-демографиялық, психологиялық және қылмыстық-құқықтық сипаттамасын саралауға тура келеді. Г.Г. Исмуханованың зерттеуі бойынша Қазақстан Республикасы халықтарының этникалық құрамы 118 этностар тұрады [1, 42 б.].

Соңғы жасалған халық санағы бойынша жалпы халықтың мемлекет аумағында қазақтар 65,2%, орыстар 21,8%, 13% қалған этностар құраған. Қазіргі уақытта ұлттар мен этностар арасында татулықты сақтауға бағытталған мемлекет саясатының дұрыс жолға қойылып келеді.

А.Д. Дәрменовтың зерттеуі бойынша экстремистік бағыттағы жасалған қылмыстарды жасаушы тұлғалардың көпшілігін ер адамдар құрағанын айтады. Ер адамдар мен әйелдер бұл жөніндегі қарым-қатынасында 89% ер адамдар құраса, 11% әйелдер құраған. Жалпықылмыстық қылмыстар жасаудағы әйелдердің меншікті салмағы келтірілген көрсеткіштерден 3 еседен артық. Осы орайда әйелдер жасайтын экстремистік бағыттағы қылмыс деңгейінің өсуі орын алып отыр.

А.Д. Дәрменовтың зерттеген жұмысы бойынша, экстремистік бағыттағы қылмыс жасап сотталғандардың үштен бір бөлігі (35,4%) 25 – 29 жас аралағындағылар, 18 – 24 жас аралығындағылардың да көрсеткіші шамамен осылай (34,5%). Осы қылмысты жасаушылар ішкі дүниетанымы тұрақталмаған, қалыптаспаған немесе ол

үшін экстремизмнің немесе ұлтшылдықтың, шовинизмнің пайда болуы оның санасының ішкі ыңғайлығын қамтамасыз ететін қажеттілік б.т. [2, 54 б.].

Бұл зерттеушінің отбасылық қылмыскер тұлғасының қалыптасуындағы зерттеудің жүргізілуі жаңашылдықтан ерекшеленетін қосымша тұжырымдама жасауға мүмкіндік берген. Ереже бойынша қылмыскер отбасының не білім деңгейінің төмендігі немесе діни ағым белгілеген іс-әрекеттің қатаң ережелері мен нормаларын бойына сіңірген. Біржағынан бұл отбасы ата-анасы жоғары білімділер (ереже бойынша бұл жоғары гуманитарлық білім) ол отбасы фундаменталды, радикалды идеологтардың экстремистік көзқарасына ортақтасады, осының нәтижесінде жеткіншек әр түрлі ағымдардың тарихымен, саясатымен еш кедергісіз танысады. Сының салдарынан ол экстремистік топтағы діни ағымның идеологы болып шыға келетіндігін айтады. Сонымен қатар мына тұжырымға келеді: 2012 – 2017 жылдары арасында сауатсыздары жоқ болған, толық емес орта білімді тұлғалар 32% , орта білімділер – 28% , аяқталмаған жоғары білімді тұлғалар – 32% , орта білімділер – 28% , аяқталмаған жоғары білімділері – 30% , жоғары білімділері – 10% құраған.

А.Д. Дәрменовтың зерттеуі көрсеткендей, ниеттемеге байланысты қылмыстық әрекеттерді келесі типтерге бөлуге болады:

- импульстік әрекеттер. Бұл жағдайларда күштеушілік эмоциялық ұстамсыздыққа байланысты ахуалға тікелей әсерді көрсетеді;

- діни жеккөрушілік, дұшпандық, қылмыстық мінез-құлықтың орталық итермелеуші күші және негізгі мақсаты. Бұл кезде күштеулік арқылы базалық, ішкі агрессиялық тұлға орнатылуы жүзеге асырылады, ол ахуалға тәуелді емес;

- қоғамдық-қауіпті салдарды күрт жоғарлататын топтық ниеттеменің нәтижесі ретінде экстремистік бағыттағы әрекеттерді жасау [2, 56 б.].

Экстремистік бағыттағы қылмыс жасаған тұлғаның аталған типтері таза күйінде көрінбей, белгілі бір үйлесімде көрініс береді. Өйткені қылмыскерлердің жеке, әлеуметтік психологиялық ерекшеліктерін аталған типтердің бірінің шеңберінде ғана бейнелеуге болмайды.

«Адам» ұғымына оның бойындағы екі жақтың: әлеуметтік және биологиялық жақтардың ажырамас бірлігі кіреді. «Жеке бас» ұғымы оған тән әлеуметтік белгілерді ғана білдіреді. «Қылмыскердің жеке тұлғасы» ұғымын пайдаланғанда қылмыс жасаған адамның «әлеуметтік кейіп» ғана ескеріледі. Қылмыскердің жеке басындағы биологиялық және әлеуметтік жақтардың арақатынасы туралы айтыс тікелей нақты іс-тәжірибеге алып келеді. Биологиялық факторға басымдық беретін авторлар қылмыскерді зерделегенде психиатрдың немесе психологтың маңыздылығын, ал әлеуметтік фактор шешуші деп есептейтін іс-қимылды түзеудің әлеуметтік бағдарламалары жайында жазады. Қылмыскерлердің жеке басын криминологтер екі аспектіде бір уақытта зерделейді: бір жағынан әлеуметтік байланыстар мен әсерлердің объектісі ретінде, екінші жағынан – мақсатты бағыты бар, өзгертетін белсенді әрекетке қабілетті субъект ретінде. Мынандай жеке бастық сипаттамалар криминологиялық зерделеу заттары болып табылады: 1) «объективтік» немесе әлеуметтік позициялар мен рөлдер; жеке бастың әрекеті; 2) «субъективтік» мұқтаждық-сылтаулық өріс; сананың құндылық-нормативті сипаттамасы.

Әрбір әлеуметтік ұстанымға субъектілердің үш тобы жарыса жасаған рөлдер сценарийі сәйкес келеді: 1) мемлекет жасаған және ресми міндеттеушілер (заңдар, заңға тәуелді актілер) жүйесінде көрініс тапқан; 2) қоғам жасаған және көпшілік қабылдаған және қоғамдық пікір қолдаған іс-қимыл нормалары: моральдық, эстетикалық, діни және басқа нормалар нысанында; 3) биресми құрылымдар (отбасы, бірге демалатын топтар,

әріптестер тобы) жасаған және тосылатын іс-қимылдың жазылмаған ережесі, оның әлеуметтік нысанында. Субъектілердің соңғы тобына өз іс-қимыл нормаларымен және әлеуметтік тосу нысанымен қылмыстық құрамалар да кіреді.

«Адамның жеке басының сылтаулық өрісі» дегеніміз «оның өмір бойы қалыптасып дамыған сылтауларының жиынтығы». Кейбір авторлар сылтаулар мен мақсаттардың жиынтығы туралы айтуға болады дейді.

Ал енді діни экстремистік бағыттағы қылмыс жасаушы тұлғаның қылмыстық ниеті мен мақсатын, сылтауы, ойлауы, іс-қимылы және басқа да жақтарын криминологиялық сипаттамасын талдауға кірісеміз.

Дін жолында, әрі өнегелі жолда жүрген адам неге қылмыс жасайды? Оған қылмыс жасауға не нәрсе итермелейді?

Әлбетте шынайы діннің негізін жақсы білген адам ешқандай жаманшылыққа бармайды. Яғни қылмыс жасамақ түгіл, күнә жасамауы қажет. Әрине бұл кемел адамның белгісі болып табылады.

О.Ф. Лобазова адамдардың діни санасы екі деңгейге бөлінетіндігін айтады: 1) Кәдуілгі діни сана; 2) концептуалды (тұжырымды) [3, 142 б.].

Кәдуілгі діни сана деңгейі эмоциялық сәтті қабылдаумен сипатталады. Кәдуілгі діни санада діни сенімдер тегеуірінді (дәстүрлі) және динамикалық (көңіл-күй) күштің нәтижесінде жинақталады және дамиды.

Концептуалдық діни сана деңгейі болса, Құдай, табиғат және басқа нәрселер жөнінде діни көсемдермен толықтырылады.

Ислами діни әдебиеттерде адамдардың үш түрлі сенім типтерінде болатындығын көрсетеді. 1) Хақиқи; 2) истдидлал; 3) тақлиди.

Хақиқи (ақиқи) – шынайы діни сенімі таза жүрекпен болатындығын, Жаратушысын ақыл-санасымен танитын, діни санасы мығым орныққан, әрі жоғары деңгейде көрінетін, ақиқат сенімі болатын адамдардың діни сенімі және діни санасы (Пайғамбарлар, діни ғұламалар, әулиелер және т.б.).

Истидлал (дәлелді) – діни сенімге адамдардың өзінің ақыл-санасымен, қоршаған табиғаттағы жаратылыстардың бір жүйелігіне қарап, әрі өздерінің ғылыми немесе шығармашылық еңбектерінің нәтижесінде келуі.

Тақлиди (кәдуілгі немесе әуесқой) – ата-бабасы ұстанған діни сенім жолымен, яғни асылында діни қағидаларды терең біле бермейтін, тек тұрмыстық деңгейде ғана діни санасы қалыптасқан адамдар.

Діни экстремистік бағыттағы қылмыс жасаушы адамдардың көпшілігінің кәдуілгі діни санасы қалыптасқан деуге болады. Яғни діни сананың қалыптасуына діни білімнің маңызы зор. Ал діни экстремистік бағыттағы қылмыс жасаушылардың көпшілігінің діни білімі төмен болып келеді. Алайда діни білімі жоғары адамдар діни экстремистік бағыттағы қылмыс жасамайды деуден аулақпыз. Діни сауаты шамалы болса да, ұйымдастырғыш, әрі адамдарды соңынан ерте алатын адамдар болады.

Діни экстремистік бағытта қылмыс жасаушы тұлға болып қалыптасуына діни экстремистік ұйымның басшыларының немесе идеологтарының идеологиялық үгіт-насихаты, әрі осы идеяларды өзіндік санасымен қабылдауы әсер етеді. Осының нәтижесінде оның санасында «менің жасайтын іс-әрекетім» діни қағидалармен негізделген делінген түсінік қалыптасады. Қалған адамдардың сенімі, дүниетанымы еш қызықтырмайды. Сонымен қатар осындай тұлғаның санасында «менің іс-әрекетімде ешқандай күнә болмайды, мен дұрыс жасап жатырмын, өйткені Құдайдың қалауын, әрі бұйрығын орындап жатырмын, сондықтан бұл ешқандай қылмыс болмайды» делінген ұғым қалыптасады.

Жоғарыда аталған «Хизбут-тахрир» діни экстремистік ұйымының құрамындағы діни экстремистік бағытта қылмыс жасаушы тұлғаның діни санасына әсер ететін негізсіз идеологиялық «қағидалар» бар. Ислам дінінің негізіне және қолданыстағы заңдарға қайшы келетін діни экстремистік идеологиялық қағидалары мыналар болып табылады:

- Халифат құру; «Кімде-кім өмірінде халифат құруға атсалыспаса, надан, мүшрик (Аллаһ Тағалаға серік қосушы) болып өледі» деп үрейлендіру; ҚР конституциясы 5 бабы, осы баптың 4 тармағы, «Діни Қоғамдық бірлестіктер» туралы заңының 5 бабы, «Саяси партиялар» туралы заңының 5 бабы, «Экстремизмге қарсы іс-қимыл» туралы заңының 3 бабы, ҚР Қылмыстық кодекстің 164, 170, 337 баптары және басқа да баптары бойынша бұл ұйымның мақсаттары мен заңсыз іс-әрекеттері айыпталады.

- Шариғат емес мемлекетте үгіт-насихат (жақсылыққа шақыру және жамандықтан тыю) парыз емес деп есептейді. Тек Халифаттық мемлекет құрылғаннан кейін парыз болады деулері; Бұл Құран аяттарына (3:104, 7:199) қарама қайшы, яғни пікір айтып күпірлік жасау.

- «Пайғамбарлар пайғамбар болғанша күнәға батып, шатасқан» деп негізсіз айтуы; яғни бұл жерде «пайғамбарларда күнә жасаған» деп өздерінің күнәсін, қылмысын бүркемелеуге, әрі ақталу үшін негіз етіп алуы. Негізгі сылтауларының бірі болып табылады. Бұл жерде де Құран мен Пайғамбар хадистерін мойындамайтындықтары көрініп тұр. Дінді тек бүркемелеу үшін қолданады.

- Қияметте (ақыр заманда) Мұхаммед Пайғамбардың шапағатын мойындамаулары; Бұл да өздерінше Пайғамбарды жай әшейін адам есептеулері және шапағат жайлы айтылған хадистерді мойындамайды. Бұл да Құран аяттарына (2:155, 21:28) қарама қайшы болып табылады.

- Құранда және хадистердегі баяндалған қабыр азабы мен қабырдегі сұрақ-жауап болатындығына сенбеулері; Біз жасаған қылмысымызға қабыр азабын көрмейміз деп нық сенімде болуы. Бұнда да Құран аяттарына (20:124, 6:98) қарама қайшы күнә іс.

- Қияметте кәпірлер (Құдайға сенбеушілер) азаптарын көріп болғаннан кейін мұсылмандар (Құдайға сенушілер) сияқты тозақтан шығарылып, жұмаққа кіреді деп есептеулері; Яғни не істесең істей бер, кәпір немесе қылмыскер болсаң да түбі жақсылыққа жетіп, жұмаққа кіресің деген сенімде болу. Бұл Құран негізіне (2:81, 98:6) қарама-қайшы күнә іс.

- Порнографиялық, ұятсыз суреттер мен бейне фильмдер қарауға рұқсат беруі; Бұл жерде де Құран аяттарына (17:32, 24:30) қайшы күнә болып табылады. Бұндай арсыз нәрселерге өз беттерінше рұқсат деу себептері осындай жолда жүргендерді өздерінің қатарына қосудың бір амалы болып табылады.

- Шағын дүкендер ашып, онда доңыз еті мен арақ-шарап сатуды және шұжық құрамында доңыздың еті бір пайыздан аспаса, жей беруді жөн көру; Яғни бұл жерде де Құран аяттары (2:173, 5:90-91) мен Пайғамбар хадистеріне қарсы шығу үлкен күнә болып табылады. Бір жағынан арақ ішетін, шошқа етін жейтін мұсылман болсын, басқа болсын ұйым қатарына қосудың немесе осындай дүкен иелері мен дүкен қызметкерлердің, тіпті көпшіліктің қолдауы бола ма деген дәмеленген қитұрқы ниеттері мен әрекеттері.

Міне «Хизбут-тахрир» діни экстремистік ұйымның осындай Құран аяттарына және Пайғамбар хадистеріне қайшы келетін күнәлі болып табылатын сенімдері мен іс-әрекеттері бар. Сонымен қатар «Хизбут-тахрир» діни экстремистік ұйымдағы діни экстремистік бағыттағы қылмыс жасаушы тұлғаға санасына әсер етуші нәрсе мына идеяда болып табылады. «Хизбут-тахрир» діни экстремистік ұйымның негізін салушы

Тақиюддин ән-Набаханий өзінің «Шахсиятул Исламия» (Ислам тұлғасы) атты кітабында: «Пенденің істеген іс-әрекеті Аллаһтың жазған әрекетіне жатпайды», - деген сөзі хизбутшылардың тағдырға сенбейтіндіктеріне дәлел. Бұл ұстаным Пайғамбар қайтыс болғаннан кейін пайда болған Мұғтазила мен Қадария делінген Ислам негіздерінен ауытқыған діни экстремистік ағымдарда болады. Бұл да Құран аяттары (25:2, 37:96, 54:49) мен хадистерге қарама қайшы күнә болып табылады [4, 114 б.]. Діни экстремистік бағыттағы қылмыс жасаушы («Хизбут-тахрир» ұйымның мүшесі) осындай негізсіз діни экстремистік бағыттағы идеологиялық ең шеткі көзқарастары мен мақсаттары арқылы, қоғамға қауіпті іс-әрекет жасай отырып, өздерінің негізсіз Құран аяттарын бұрмалап, әрі оның аяттарына қарсы шығады, сонымен қатар Пайғамбар хадистерін мойындамайды. Әрине діни экстремистік бағыттағы қылмыс жасаушы тұлға болып, тек бұл ұйымның мүшелері ғана есептелінбейді. Қазіргі Қазақстан Республикасында көптеген діни экстремистік ұйымдар мен секталар кездеседі. Әуелі құқықтық, діни сараптама жасау негізінде, тиісті қылмыстық дәлелді материалдар мен сарапшылардың қорытындысы бойынша «Діни экстремистік ұйым немесе секта» деп үкім беру соттардың еншісінде болып табылады. Қазіргі уақытта діни экстремистік бағыттағы әрекет еткендерді, яғни жеке қылмыскер тұлғаларды былайша саралап бөлуге болады:

- Діни, саяси және басқа негіздер бойынша мемлекет, қоғам және азаматтарға қарсы қауіпті іс-әрекет жасаушы тұлғалар;
- Мемлекеттің ұлттық заңдарды, мемлекеттік нышандар мен рәміздерді мойындамайтын, патриоттық мұраттарды қолдамайтын, халықтың денсаулығына қажетті шараларды қолдануда әрекетсіздік ететін және басқа да іс-әрекеттерді жасаушы тұлғалар;
- Тарихи қалыптасқан қоғамның шариғатқа негізделген ұлттық салт-дәстүріне, діни сенімдеріне қарсы әрекет етуші тұлғалар;
- Дін негіздеріне сәйкес келмейтін, өз бетінше діни ұйым немесе секта құрған, қылмыс жасаушы харизматикалық жеке тұлғалар;
- Басқа мемлекетте туылып өскен, әрі басқа орта да тәрбиеленген, жергілікті жерге барлық тұрғыдан қалыптаса қоймаған, шетелден миссионер болып келген, шетелдің азаматы болған, қылмыс жасаушы тұлғалар.

Әдебиеттер тізімі:

1. Исмуханова Г.Г. Поликонфессиональность казахстанского общества как фактор межэтнической стабильности и напряженности в Казахстане: социологический аспект. Алматы, 2012-125 с.
2. Дарменов А.Д. Криминологические аспекты борьбы с экстремизмом в Республике Казахстан. Автореферат. Астана, 2006 г.
3. Лобазова О.Ф. Религиоведение. Издательство-торговая корпорация « Дашков и К ». Москва, 2007 г.
4. Қазақстан Республикасындағы діни экстремизмнің құқықтық ерекшеліктері. А.Е. Есеналиев, Бекбосынов Е.Т. А. Яссауи ХҚТУ ШИ. Шымкент, 2008 ж.

Резюме

В статье рассматривается актуальный вопрос, связанный с анализом современного экстремизма и криминологической характеристикой личности, ставшей на этот путь. Раскрывается сущность криминолого-психологических типов лиц- экстремистов и оценка их деятельности. Предлагаются отдельные предложения по совершенствованию

путей противодействия отечественному экстремизму и более глубокому пониманию личности, втянутой в этот преступный процесс.

Summary

The article deals with topical issues related to analysis of contemporary criminological characteristics of extremism and personality that was on it. Essence kryminolohe psychological types of people, extremists and evaluation of their activities. Provides some suggestions for improving methods of combating domestic extremism and a better understanding of person who involved in this criminal process.

ОӘЖ:343:851.5(574)

**Кудиярбеков Е.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының 1-курс магистранты**

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ПАЙДАҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ АЛДЫН-АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталған мақалада кәмелетке толмағандардың пайдақорлық қылмыстарының алдын-алу мәселелері кеңінен қарастырылған.

Кілт сөздер: кәмелетке толмағандар, жас өспірімдер, жауаптылық, қылмыстылықтың алдын-алу, пайдақорлық.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев 2009 жылғы Қазақстан халқына жасаған Жолдауында атап өткендей: «Міне, бүгінгі жауапкершілікті осындай дәрежедегі елдің игілігін одан әрі еселеп, озық елдердің қатарынан орын алу үшін сіздерге зор міндет жүктеледі» [1, 27 б].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабына сәйкес, балалық шақ мемлекеттің қорғауына алынған, ол мемлекет таныған және қорғайтын негізгі құндылықтардың бірі болып табылады [2, 9 б.]. Сондықтан да кәмелетке толмағандарды тәрбиелеуге, олардың мораль және құқық нормаларын сақтай отырып, өмірде дұрыс ұстаным ұстауына баса көңіл бөлінеді, бұл ретте жұртшылықтың мүмкіндігі мен заң күші барынша пайдаланылады.

Кәмелетке толмағандардың жасаған қылмысының себептері ересектердің қылмысымен салыстырғанда қарым-қатынас кезінде, өзін-өзі танытуда және көшбасшылық танытуда қажеттілікпен ерекшеленетін өзіндік ерекшеліктері бар, бұл бұл тұрақты топтардың пайда болуына себепші болады. Ең белсенді криминалды топтар тұрақты табыс көзі жоқ, жұмыссыз жасөспірімдерден, бас бостандығынан айыру орындарынан шыққан кәмелетке толмағандардан, сондай-ақ аз қамсыздандырылған және жағдайы нашар отбасылардан шыққандардан құрылады.

Сондай-ақ маскүнемдік пен нашақорлық та жасөспірімдер қылмысының криминогендік ахуалы болып қалуда. 2010 жылдың бірінші шілдесінде елімізде 5 мыңнан аса есірткі дәрілерін пайдаланушылар тіркелді.

Жалпы білім беру мекемелерінен үлгерімі төмен оқушыларды орта мектепті бітіргенше шығарып жіберу ұлттық бірыңғай тестілеу нәтижелерінің жағымды

көрсеткіштерін қамтамасыз ету мақсатындағы кеңінен тараған құбылыстардың бірі болуда, бұл жұмысқа тұрмаған және оқымаған балалардың санын арттырады, нәтижесінде олар криминалдық авторитеттердің ықпалында қалады [3, 27 б.].

Кәмелетке толмағандардың пайдақорлық қылмыстарының нысаны өзгеруде, олар қазір, негізінен, бандитизммен, бопсалаушылықпен, криминалдық бизнеспен, жезөкшелікпен айналысуда.

Сондықтан да мұндай қылмыстардың алдын алуда қандай да бір оң нәтижеге жету үшін бұл қылмыстарға итермелеп отырған факторларды білу керек. Елдегі демографиялық жағдайдың нашар екендігі даусыз, бірақ оны жақсарту мақсатында қарастырылып жатқан шаралар ойдағыдай емес, ауылдық жерлерде мүлде назардан тыс қалған. Белгілі бір кезеңде қоғамдық қатынастарға теріс ықпал ететін кейбір криминогендік факторларға ұзақ уақыт көңіл бөлінбеді [4, 12 б.].

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстылықтың алдын алу мәселесі жалпы қылмыстан сақтандыру қызметінің ең маңызды аспектісі болуға тиіс. Ақыл-ойы, күш-қуаты жетіле қоймағандықтан, әлеуметтік мәртебесі толық болмағандықтан кәмелетке толмағандар айрықша көңіл бөлуді, көмекті қажет етеді. Сондықтан да олардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау және жан-жақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында қоғам арнайы іс-шаралар жүргізуі керек.

Криминологиялық ғылым қылмыстылықтың нысаны және оның өзге әлеуметтік құбылыстармен байланысын терең талдауға, қылмыстылықтың және оған ықпал жасайтын, әсіресе қазіргі жағдайдағы себептеріне түсініктеме беруге, адамдардың әлеуметтік тұрмысына, идеология мен экономикадағы өзгерістерге қарай қылмыстардың алатын сипатына, өрбуіне көз жүгіртуге мүмкіндік береді. И.И. Карпец криминологияны дабыл қағатын ғылым деп атаған [5, 9-14 б.].

Тәуелсіз мемлекетіміздің қазіргі даму кезеңінде криминологиялық зерттеулердің нәтижелеріне сүйенбей, нақты криминогендік ахуалдың заңдылықтары мен үрдісін терең білмей қылмыстық-құқықтық іс жүргізу, криминалистикалық және пенитенциарлық мәселелерді шешудің мүмкін еместігі көпке аян.

Сонымен қатар, бірқатар ғалымдардың санасы қалыптасқан түсініктен соңғы уақытқа дейін арыла алмағанын атап өткен жөн. Мысалы, криминология курсының бірінші томында былай делінген: “Социалистік қоғамда қылмыстың өткен формациясына тән аса қауіпті түрлері: гангстеризм мен рэккет; қылмыстық әлемнің мемлекеттік аппаратпен сыбайластығы; халықтың бүтіндей тобының қылмыстылықпен байып, соған мүдделі болуы; қылмыстық әдіспен билік басына келуге тырысатын саясаткерлер жоқ” [6, 144-145 б.]. Қылмыстылық социалистік құрылыстың болмысына жат құбылыс деп жазу дағдыға айналған еді [7, 81 б.].

Криминологияның ерекше бөлімі қылмыстылықтың жекелеген түрлерін әр қилы көрсеткіштерге қарай жеке-жеке бөліп қарастыратыны анық. Соның бір саласы – пайдақорлық-зорлық қылмыстылық. Мұның өзі екі түрлі қылмыстылықтың сабақтастығынан туындаған. Олар – пайдақорлық қылмыстылық пен зорлық қылмыстылық.

Пайдақорлық – ол алуға, баюға деген құштарлық. Пайдақорлық Қылмыстық заңның жиырма бір бабында қарастырылған. Жалпы бөлімде жаза тағайындауға байланысты (мүлікті тәркілеу) айтылып өтсе, тоғыз бап (135,139,198, 225, 271, 307, 314, 315, 380-баптар) қылмыстың субъективтік жағының қажетті белгісі ретінде қарастырылған, ал қалған жағдайлар ауырлатылған қылмыс құрамдарында (96-баптың 2-бөлімі “з” тармағы, 125-баптың 2-бөлімі “з” тармағы, 126-баптың 2-бөлімі “з” тармағы, 127-баптың 2-бөлімі “а” тармағы, 134-баптың 2-бөлімі, 200-баптың 2-бөлімі,

234-баптың 2-бөлімі “и” тармағы, 238-баптың 2-бөлімі “д” тармағы, 324-баптың 2-бөлімі, 351-баптың 2-бөлімі, 352-баптың 2-бөлімі) қарастырылған.

Пайдақорлық қылмыстылық жалпы қылмыстылық санының ішінде экономикасы дамыған мемлекеттерде 90% дейін үлес алса, дамушы елдердің жалпы қылмыстылығының 60%-ын құрайды [8, 234 б.].

Қылмыстық іс-әрекет құрамының теориялық моделі қылмыстық іс-әрекеттің кез келген түрінің ішкі құрылымын сипаттайды. Бұл тұрғыдан алғанда, ол қылмыстық іс-әрекеттің жалпы құрамын береді, оны құрамдас элементтерге бөлшектеудің ғылыми аспабына айналады. Қылмыстық іс-әрекет элементтерінің арасындағы генетикалық байланыс олардың бүтіндігін, өзінше бір жүйе екендігін көрсетеді.

Ал қарама-қайшы екі санатты өзара салыстыру материалистік диалектика мен заң ғылымы үшін жаңалық емес. Құқық және құқықтық қатынас, материалдық және процессуалдық құқық, объективтік және субъективтік құқық, қылмыс және жаза, объект және субъект, қылмыстың объективтік және субъективтік жағы сияқты қарама-қайшы қосарланған санаттарды пайдалану тәсілі юриспруденцияда бұрыннан қалыптасқан. Бұл тәсіл шындық құбылыстарын, оның ішінде заң жүйелерін жүйелік зерттеу кезінде айрықша методологиялық маңыздылық алады. Өз мазмұнының дербестігін сақтай отырып, олар өзара қандай да бір байланыстар мен қатынастарға түседі, бүтіндей жүйенің өзінше бір қаңқасын құрайды, оны біз қылмыстық-құқықтық ғылымдағы, методологиялық тұрғыдан мінсіз, қылмыс құрамы туралы ілімнен көреміз.

Объектінің, субъектінің, объективтік және субъективтік жақтардың нақты мазмұны қылмыстық іс-әрекеттің жүйе ретінде талданатын түріне байланысты. Басқа сөзбен айтқанда, оны құрайтын элементтерге нақты мазмұн бергенде қылмыстық іс-әрекеттің бір түрі екіншісінен өзгешеленеді. Ал осы зерттеу тақырыбына қатысты алсақ – кәметке толмағандардың пайдақорлық қылмыстық іс-әрекеттерінің ерекше құрамын қарастырамыз.

Салалық-практикалық қызметте субъектіге қарсы тұрғандар объект болып табылады. Ол объективтік шындықты білдіріп қана қоймайды, оның бір бөлімі ретінде субъектімен өзара байланыста болады.

Таным объектісін бөліп алу практикалық қызметтің қоғамда қалыптасқан және объективтік шындықты көрсететін формаларының көмегімен жүзеге асырылады.

Меншік қатынастарын пайдақорлық қылмыстық іс-әрекет объектісі деп алуға болады, ол мүлік және мүліктік құқық түрінде іске асады. Ол субъектінің материалдық пайданы бөтен мүліктің (мүліктік құқықтың) есебінен алатындығын білдіреді. «Бөтен мүлік есебінен» екендігін міндетті түрде көрсету керек, ол кінәлінің қылмыс затына ешқандай құқығы жоқ екендігін көрсетеді. Бұл әртүрлі ұрлықтарды озбырлықтан, басқа да іс-әрекеттерден ажыратуда да керек. Материалдық пайда материалдық шығыннан құтылуды да қамтиды, оны ары қарай нақтылап жатудың керегі жоқ сияқты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс. – Алматы, 2009. – 96 б.
2. Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Данекер, 2008. – 96 с.
3. Алауханов Е.О., Зарипов З.С. Профилактика преступлений: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2008. – 376 с.
4. Ескендиоров А.А. Проблемы исполнения уголовных наказаний в отношении несовершеннолетних осужденных: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Астана: КазГЮУ, 2005. – 139 с.

- 5.Карпец И.М. Пределы криминологических исследований // Социалистическая законность. - 1968. - № 3. - С. 9-14.
- 6.Курс советской криминологии. - М.: Юридическая литература, 1985. - Т. 1. – 410 с.
- 7.Номоконов В.А. Преступное поведение: детерминизм и ответственность. - Владивосток, 1989. – 300 с.
- 8.Алауханов Е.О. Пайдакорлық-зорлық қылмыстардың алдын алу: М.: – Алматы: Ғылым, 2005. – 310 б.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы предупреждения преступлений несовершеннолетних.

Summary

This article considers the prevention of the problem of crimes committed by minors.

УДК:341:19

Коносов Н.
магистрант Евразийской юридической
академии им. Д.А. Кунаева
научный руководитель
д.ю.н., профессор
Алибаева Г.А.

К ВОПРОСУ ОБ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ДЕЛИКТОЛОГИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В научной статье рассматриваются некоторые типичные причины административной деликтности. Особое внимание уделено изучению прогностических, объяснительных и синтезирующих функций административной деликтологии. Рассмотрены задачи административной деликтологии.

Ключевые слова: административная деликтология, административная деликтность, административные правонарушения.

Качественные изменения криминогенной обстановки усиливают опасение и тревогу граждан за свою жизнь, здоровье, честь, достоинство, собственность, общественный порядок и общественную нравственность. Это вызвано не только ростом преступности, но и значительным увеличением количества совершенных административных правонарушений. Поэтому современные условия становления и развития демократических институтов гражданского общества и построения правового государства в Казахстане требуют обеспечения эффективной защиты человека и гражданина, его прав и свобод, выработки целесообразных методов противодействия нарушениям административного законодательства.

5 ИЮЛЯ 2014 Г. БЫЛ ПОДПИСАН НОВЫЙ ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КОДЕКС ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ [1], ВСТУПИВШИЙ В СИЛУ С 1 ЯНВАРЯ 2015 Г. НОВЫЙ КОАП РАЗРАБОТАН ВО ИСПОЛНЕНИЕ ПОСЛАНИЯ ГЛАВЫ ГОСУДАРСТВА НАРОДУ КАЗАХСТАНА СТРАТЕГИЯ «КАЗАХСТАН-2050» [2], А ТАКЖЕ В СВЯЗИ С ПРИВЕДЕНИЕМ ЕГО НОРМ В СООТВЕТСТВИЕ С ТРЕБОВАНИЯМИ, ПРЕДУСМОТРЕННЫМИ КОНЦЕПЦИЕЙ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ РК НА ПЕРИОД С 2010 ДО 2020 ГОДА [3]. В НОВОМ КОДЕКСЕ ОБНОВИЛИ И МОДЕРНИЗИРОВАЛИ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО, ОН ПРИЗВАН ПОВЫСИТЬ ЗАЩИЩЕННОСТЬ ГРАЖДАН.

Несмотря на это и непрерывное функционирование большого количества органов административной юрисдикции, одна из главных задач государства - защита прав и свобод человека и гражданина, практически не решена. Достаточно отчетливо это проявляется при анализе состояния, динамики и структуры отдельных видов административных деликтов и, прежде всего, таких наиболее распространенных, как административные правонарушения, посягающие на общественный порядок.

К наиболее типичным причинам административной деликтности можно отнести: недостаточный уровень правовой осведомленности граждан и должностных лиц о нормах административного права, и в первую очередь установленных в сфере управленческой деятельности государства; недостатки административно-правового воспитания; влияние негативно антиобщественной среды; тунеядство; бытовую и трудовую неустроенность и т.п. Разумеется, нельзя полностью отрицать возможность влияния перечисленных явлений и процессов на административную деликтность в целом и на отдельные виды административных правонарушений.

За последние пять лет существенного сокращения таких правонарушений, как мелкое хулиганство, распитие спиртных напитков в общественных местах или появление в общественных местах в состоянии опьянения не произошло. Многие факты зарегистрированных и не рассмотренных административных правонарушений остаются вне внимания органов правовой статистики. Наряду с этим, не проводятся соответствующие исследования в отношении латентной формы административной деликтности.

А тщательное изучение и анализ статистической информации очень важен. Количество совершенных административных правонарушений за сутки, неделю, месяц или год является важнейшим источником информации. На ее основе, при надлежащей обработке и анализе, можно сделать логические выводы, способные облегчить задачу выявления причин и условий совершения административных правонарушений. Изучение статистики для деликтологии имеет большое значение еще и потому, что в определенные моменты количественные показатели могут характеризовать качественную природу предупредительного процесса.

Административная деликтность всегда рассматривается как отрицательное социальное явление. Необходимо признать, что в настоящее время и ближайшем будущем искоренить административные правонарушения невозможно, но при условии последовательных превентивных мер можно блокировать их развитие, нейтрализовать действие этого негативного фактора, не допускать дальнейшего роста и даже в какой-то мере сократить.

Исследователю прежде всего необходимо обладать статистической информацией об административных проступках, чтобы делать выводы о предмете административной деликтологии.

Предметом науки административной деликтологии является совокупность противоправных административных деяний (их структура, состояние, динамика), совершенных на определенной территории в установленный отрезок времени соответствующими субъектами, причины и условия, их порождающие, а также выработка программ предупреждения административных правонарушений, снижения административной деликтности.

Профессор Б.А. Жетписбаев в 2006 году в рамках докторской диссертации описывает предпосылки и направления развития административной деликтологии. Более того, им было дано следующее научное определение административной деликтологии – как науки «о состоянии, динамике, причинах административной деликтности и мерах борьбы с нею» [4, с.55]. Здесь же им была поднята такая важная проблема, как необходимость «введения соответствующих понятий и специальной терминологии, отражающей сущность данной науки. Так, например, таковыми являются понятия административного деликта, административного делинквента, административной деликтности и т.д.» [4, с.56].

Административная деликтология призвана дать прогноз эффективности использования соответствующих форм и методов профилактики.

Изучение динамики правонарушений способствует реализации прогностических, объяснительных и синтезирующих функций административной деликтологии.

Прогностическая функция состоит в установлении тенденций административной деликтности в целом, отдельных ее видов, географии ее распространенности. Административная деликтология призвана дать прогноз эффективности использования тех или иных средств профилактики; особое значение имеет задача прогнозирования изменения законодательства об административной ответственности. В этом смысле важным является изучение механизма влияния права на деликтность и как следствие разработка методики соответствующего прогнозирования.

Объяснительная функция заключается в раскрытии сущности административной деликтности, ее внутренних законов, влияния на состояние правопорядка на определенной территории. Необходимо объяснить, чем вызваны колебания административных правонарушений, какие обстоятельства и факторы способствовали этому, а также разъяснить причины, порождающие административную деликтность, и условия, которые влияют на проявление этих причин, исследовать механизм формирования противоправного поведения.

Синтезирующая функция состоит в упорядочении накопленного эмпирического материала, выявлении в нем закономерностей и связей.

Полагаем, что основная закономерность, определяющая развитие административной деликтологии, продиктована требованиями государства по охране общественного порядка, правопорядка, обеспечения общественной безопасности. Предупреждение административной деликтности неразрывно связано с положениями, понятиями и институтами административного права. Наряду с этим, решение теоретических и практических задач предупреждения административной деликтности (правонарушаемости) должно опираться также на положения теории государства и права, на конституционное право, социологию, философию права, криминологию, правовую статистику.

Однако целый ряд специальных вопросов, связанных с предупреждением административных правонарушений, например, таких, как изучение непосредственных причин и условий, способствующих совершению преступлений, разработка

экономических, социально-культурных и воспитательных профилактических мер, не может быть решен без использования достижений науки в сфере экономики, социологии, психологии. Поэтому необходимо глубоко и систематически разработать весь комплекс вопросов, связанных с изучением административной деликтности и ее причин, также с предупреждением административных правонарушений. Иначе говоря, необходимо разработать систему принципов и положений национальной административной деликтологии [5, с.40].

Также перед административной деликтологией стоят ряд важнейших задач.

В целом, задачи административной деликтологии условно можно разделить на два вида: практические и методические.

Практические задачи связаны с раскрытием природы административно-деликтных детерминант, отдельных видов административных правонарушений. К таким задачам можно отнести:

- определение закономерностей существования и движения административных правонарушений;
- определение особенностей личности административного делинквента и механизма совершения им административных правонарушений различного вида;
- определение стратегии профилактики отдельных видов административных правонарушений.

К *методическим* задачам административной деликтологии отнесены те, решение которых направлено на систематизацию научных концепций по поводу предмета упомянутого научного направления, сложение их в единую цепь знаний, пригодных для массового распространения и практического применения.

Общая задача административной деликтологии определяется в соответствии с общей задачей юридических наук, связанной с содействием борьбе с противоправными посягательствами, и в частности, с административными правонарушениями, выработкой соответствующих специфических средств и методов воздействия на административную деликтность. Помимо того, с учетом особенностей социально-правового предназначения административной деликтологии ее общая задача может быть определена как создание научной базы для функционирования и развития области использования научных знаний в административно-юрисдикционной деятельности уполномоченных органов и судов.

Исходя из социальной природы административной деликтности, ее причин, мер предупреждения и контроля, а также непосредственных способов борьбы с ней, основными методами изучения административной деликтности и других составляющих предмета административной деликтологии как массовых социальных явлений могут быть социологические, сравнительные, системные, математические, социально-психологические и, конечно, статистические способы получения и анализа количественной информации.

Для изучения причин и условий административной деликтности, как наиболее важной задачи, необходимо обладать полной и достоверной информацией о количестве, структуре и динамике административных правонарушений. Перечисленные составляющие не случайно выступают в качестве первого элемента предметной области административно-деликтологической науки, ибо любой из известных науке способов познания (эмпирический или теоретический) немислим без первичных исследований, основанных на получении опытных данных. Особенно это необходимо для тех юридических наук, предмет которых связан с исследованием массовых правовых и других юридически значимых явлений и процессов, в целях

раскрытия их качественного своеобразия, тенденций и закономерностей развития в конкретных условиях места и времени. В первую очередь это касается криминологии и административной деликтологии. Учитывая функциональное назначение указанных наук, главным образом проявляемая в прогностической, объяснительной и синтезирующей деятельности, значимость чувственного опыта бесценна [6, с.39].

Эффективность выявления причин и условий, способствующих совершению административных правонарушений, а также разработка соответствующих программ по их снижению, зависят от правильности получения и обработки данных. Поэтому такая работа должна строиться на научной основе. Научный подход к работе по сбору, обработке и исследованию количественных показателей формируется в рамках статистической науки. Статистический способ получения информации выражается в практических формах учета и отчетности специальных учреждений и их должностных лиц. Таким образом, чтобы обладать доброкачественной статистической информацией об административных правонарушениях необходимы как минимум, два элемента:

- 1) правильная организация статистического учета административных правонарушений;
- 2) органы (должностные лица), которые бы занимались сбором, обработкой и анализом статистической информации.

Организация статистического учета в целом, в том числе и административных правонарушений, предполагает определение его целей и задач, выбора надлежащего объекта исследования, установления единиц наблюдения, совокупности, измерения и составление программ наблюдения.

Список литературы:

1 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V //

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399

2 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // <http://www.akorda.kz/ru/>

3 О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>.

4 Жетписбаев Б.А. Теоретические проблемы административно-правового принуждения в РК. Дисс... докт. юрид.наук: 12.00.02. – Алматы, 2006. – 283 с.

5 Абдрахманов Б.Е. Административная деликтология в Республике Казахстан (концептуальные теоретические и методологические проблемы). Диссер.на соискание д.ю.н. – Алматы, 2010. – 304 с.

6 Дерюга А.Н. Актуальные вопросы развития административной деликтологии. Дис. ... канд. юрид. наук. – Хабаровск, 2002. - С. 38-39.

Түйіндеме

Ғылыми мақалада әкімшілік деликтіліктің бірнеше негізгі себептері қарастырылады. Ерекше назар болжаулы, түсіндірмелі және ауыстырмалы қызметтеріне бөлінген. Әкімшілік деликтологияның міндеттері қарастырылған.

Summary

A scientific article examines some typical causes of administrative tortiousness. Particular attention is paid to the study of predictive, explanatory and synthesizing functions of administrative delictology. The problems of administrative delictology are considered.

УДК:340.114.6

Коносов Н.
Магистрант Евразийской юридической
академии им. Д.А. Кунаева
научный руководитель
д.ю.н., профессор
Алибаева Г.А.

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ДЕЛИКТОЛОГИЯ КАК НАУЧНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ

В научной статье рассматриваются некоторые вопросы формирования административной деликтологии как самостоятельной науки. Особое внимание уделено предмету административной деликтологии и ее месту в системе юридических и иных общественных, и естественных наук.

Ключевые слова: административная деликтология, административное право, наука, предмет исследования.

Полагаем что настало время говорить об административной деликтологии как о самостоятельной науке.

Современное состояние административной деликтологии, как нового научного направления, характеризуется исследованиями, направленными на поиск ее обособленного места в системе существующих наук. Разумеется, этот процесс связан с дискуссиями, с высказыванием разнообразных точек зрения, порой прямо противоположных друг другу.

Административная деликтология как новое научное направление сформировалась в системе административно-правовой отрасли знания, при этом вобрав в себя достижения и содержательные предпосылки таких, ранее возникших научных дисциплин, как криминология, социология, психология.

Множество неоднозначных позиций относительно места административной деликтологии в системе наук делает необходимым детальную проработку тех явлений и процессов, которые порождают близкие по природе с преступлениями, но не идентичные им, административные деликты.

Следует согласиться с мнением профессора Б.А. Жетписбаева, который считает: «Чтобы составить правильное и полное представление об административной деликтологии, как новой развивающейся науке, необходимо ее сопоставить с другими науками и на базе сравнения окончательно, определить ее место в системе существующих социальных и правовых наук...» [1, с. 58].

В работах Е.В. Додина, посвященных поиску места административной деликтологии, справедливо утверждается: «Представляется, что уже можно говорить о появлении новой юридической науки. Правда, предмет административной деликтологии не во многом совпадает с традиционно понимаемым предметом юридических наук. Однако в науковедении уже обращалось внимание на то, что предмет той или иной науки все время находится в процессе уточнения ...» [2, с. 23].

На наш взгляд, это связано с тем, что в процессе исследования, с одной стороны, непрерывно меняются общественные отношения, а вместе с ними административная политика, выраженная в новых правилах и механизмах их защиты. С другой стороны, постоянно совершенствуются методы исследования, изобретаются новые инструменты и средства познания, а вместе с ними все глубже раскрывается природа исследуемых общественных отношений.

Административная деликтология, как наука имеет собственную методологическую ориентацию и теоретические средства познания. Причем указанные элементы, сформированные изначально путем заимствования различных теоретических моделей и методик из других смежных отраслей науки, в настоящее время эволюционно трансформировались и имеют собственный арсенал науки, самостоятельную систему научного знания.

Для понимания и рассмотрения предмета административной деликтологии необходимо выявить, усвоить совокупность теоретических понятий, с помощью которых административная деликтология описывает рассматриваемое социальное явление. К ним относятся:

- административное правонарушение и административная ответственность;
- конкретные составы административных правонарушений и их структура;
- субъекты административных правонарушений;
- форма вины указанных субъектов;
- административно-юрисдикционная деятельность и процесс;
- органы административной юрисдикции;
- состояние и динамика административной деликтности;
- причины и условия, способствующие совершению административных правонарушений;
- административно-деликтологические детерминанты;
- типология личности административного правонарушителя;
- выработка мер профилактики с противоправными проявлениями в форме административной деликтности;
- профилактика административных правонарушений;
- административно-деликтная чувствительность и т.д.

Таким образом, административная деликтология соответствует основным классификационным критериям юридических наук, что позволяет, на наш взгляд, считать ее элементом соответствующей системы научного знания.

Возникновение административной деликтологии неизбежно ставит вопрос о ее роли и месте среди других наук и научных направлений.

Понятие «место» в системе наук, по мнению академика Б.М. Кедрова, выражает два аспекта: «... во-первых, совокупность всех связей и отношений между данной наукой и непосредственно с ней соприкасающимися науками, а через них и более отдаленными от нее, следовательно, со всей суммой человеческих знаний; это отвечает рассмотрению вопроса с его структурной стороны; во-вторых, определенную степень научного познания, отражающую соответствующую ступень развития самого внешнего

мира, а тем самым наличие переходов между данной наукой и непосредственно примыкающими к ней в общем ряду наук, что отвечает рассмотрению вопроса с его исторической и генетической стороны» [3, с. 489].

Несомненно, что административная деликтология, обладая социально-правовым научным объемом знаний, тесно связана и переплетена с социальными науками, прежде всего, социологией права, криминологией, конституционным правом, административным правом, финансовым правом (включающим еще бюджетное право, страховое право, налоговое право, таможенное право) и рядом других. Органическая взаимосвязь административной деликтологии с другими науками очевидна, поскольку включает отдельные их элементы. Например, обладая углубленными знаниями в области девиантного поведения субъекта, усугубленного такими асоциальными явлениями, как пьянство, наркомания и алкоголизм, административная деликтология могла бы в свою очередь обеспечить такого рода специфическими знаниями предмет таких наук, как социология, психология, педагогика.

При этом сама наука административная деликтология воспринимает знания из различных наук. В этом случае, путем синтеза знаний, мы имеем возможность получать как целостную картину противозаконного действия, так и его асоциальную сущность, как противоправного явления. Здесь применимо глубинное изучение причин и условий совершения отдельных видов административных правонарушений.

Административная деликтология тесно связана с административно-правовой наукой. Во-первых, она родилась в недрах административно-правовой науки; во-вторых, основной понятийный аппарат - понятие административного правонарушения, состав проступка и т.д. разработан административно-правовой наукой; в-третьих, рекомендации административно-правовой науки о совершенствовании деятельности аппарата управления в то же время направлены и на совершенствование его работы по превенции административной деликтности. Но нельзя не видеть и обратного воздействия деликтологии на административно-правовую науку - выводы административной деликтологии служат предпосылкой для разработки научно обоснованных рекомендаций оптимизации работы органов управления в борьбе с административными правонарушениями. Принимая во внимание все более усиливающийся процесс использования в административно-правовой науке конкретно-социологических методов, например, изучение общественного мнения в государственном управлении, можно с уверенностью утверждать, что рассматриваемая наука стремительно преобразуется из догматической в модифицируемую. Данный факт лишь подчеркивает близость административно-правовой науки и административной деликтологии, которая имеет ярко выраженную социологическую направленность.

Достаточно перспективными являются взаимосвязи административной деликтологии и правовой статистики. Ведь, в процессе изучения состояния административной деликтности, причин и условий совершения административных правонарушений, нельзя обойти положения и достижения правовой статистики, как показателя состояния административной деликтности в государстве. Именно правовая статистика является тем источником, которая предоставляет административной деликтологии соответствующие данные о количественно-качественных изменениях административных правонарушений во времени и пространстве, деятельности уполномоченных государственных органов, наделенных административно-юрисдикционными полномочиями.

Административная деликтология и криминология. Криминология как наука, призванная исследовать теорию причинности преступлений, скована одним

императивом. Чтобы не исследовалось, расширение предмета криминологии сводится к доказыванию факта прямой или косвенной связи разных явлений с преступностью. Применительно к административной деликтологии, указанная связь на практике сводилась и до сих пор сводится лишь к сопоставлению пограничных составов административных правонарушений и преступлений, различия которых заключаются либо в разнице степени общественной опасности, либо возможных иных прямо вытекающих криминальных последствий.

Поэтому до сих пор можно считать актуальным следующее высказывание академика В.Н. Кудрявцева: «... хотя в криминологической науке неоднократно отмечалось, что объектом внимания криминологов наряду с преступлениями являются иные правонарушения, тем не менее, подчеркивалось, что изучение других форм социальных отклонений осуществляется ими лишь для выявления закономерностей перерастания этих отклонений в преступное поведение» [5, с. 489].

Предположить можно и связь административной деликтологии с политологией, экономическими науками, историей, однако вследствие отсутствия опыта административно-деликтологических исследований в этом направлении обосновать это достаточно сложно. При этом, если исходить из мнения специалистов о том, что суммарный экономический ущерб от большого количества административных правонарушений вполне сопоставим с ущербом от многих видов опасных преступлений, то налицо взаимосвязь экономики с административной деликтологией.

Административная деликтология как научное направление, изучающее закономерности определенного социального явления, должна вносить свой вклад и в разработку научных представлений об обществе и человеке. Как всякая наука, она при необходимом развитии объективно будет обладать специфичным теоретическим материалом. Но, как известно, наука - та же практика, только с более далекой перспективой.

В этой связи, перспективы дальнейшего развития административной деликтологии в системе юридических наук видятся отчетливо. Прежде всего, речь идет о развитии теории административной деликтологии, которая во взаимодействии с другими научными направлениями позволит развивать учение об административном правонарушении, учение о личности нарушителя административно-правовых норм, теорию профилактики административной деликтности и т.п. [6, с.94]

Таким образом, административная деликтология является самобытной междисциплинарной, комплексной, праксиологической наукой, обладающей уникальным предметом исследования, соединяющей достижения многих юридических и иных общественных и естественных наук.

Список литературы

- 1 Жетписбаев Б.А. Теоретические проблемы административно-правового принуждения в РК. Дисс... докт. юрид.наук: 12.00.02. – Алматы, 2006. – 283 с.
- 2 Додин Е.В. Административная деликтология: Курс лекций. Киев. -1997.-290 с.
- 3 Кедров Б.М. Философия как общая наука и ее соотношение с частными науками // Философия в современном мире. Философия права. / под ред. Л.Н. Митрохина, Э.Г. Юдиной. - М., - 1972. - С. 393.
- 4 Курс советской криминологии. Т. 1 / Под ред. В.Н. Кудрявцев, И.И. Карпец, В.В. Коро-бейникова. М., 1984. С. 253.
- 5 Додин Е.В. Административная деликтология в системе юридических наук // Советское государство и право. – 1991. – № 12. – С. 32-36.

6 Абдрахманов Б.Е. Административная деликтология в Республике Казахстан (концептуальные теоретические и методологические проблемы). Диссер.на соискание д.ю.н. – Алматы, 2010. – 304 с.

Түйіндеме

Ғылыми мақалада әкімшілік деликтологияны жеке құқық ретінде қарастыратын мәселелер сараланған. Негізгі назар әкімшілік деликтологияның пәні және оның құқық және қоғамдық басқа да құқық жүйелеріндегі орнына бөлінген.

Summary

The scientific article deals with certain issues of the formation of administrative delictology as an independent science. Particular attention is paid to the subject of administrative delictology and its place in the system of legal and other social and natural sciences.

ОӘЖ: 342.56

Маманова Ф.Ж.
«6М030100-Құқықтану» мамандығы
2-курс магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., ассоц. профессор
Адилова К.А.
Сулейман Демирель университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СОТ БИЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ

Бұл мақалада сот билігіне анықтама беріледі. Қазақстан Республикасы территориясындағы сот билігінің қалыптасу және даму кезеңдері қарастырылады. Әр кезеңге жеке тоқталып, ерекшеліктері айқындалады. Сондай-ақ билер соты институтын, кеңестік сот билігі доктринасын, сот билігінің институттарының өтпелі кезеңде қалыптасу этаптарын талдау мен бағалау, осы кезеңдерде жеткен жетістіктер мен сәтсіздіктерді, туындаған қиындықтарды есепке ала отырып зерттеліп отыр. Бұл зерттеу тек қана тарихта өткен кезеңдерді бағалап қана қоймай сот билігінің әрі қарай даму бағыттарын болжауға мүмкіндік береді. Ал бұл өз кезегінде сот билігі тармағын жетілдіруде салмақты, ғылыми негізделген және тиімді шаралар қабылдауға көмектеседі.

Кілт сөздер: сот билігі, билер соты, шекаралық соттар, жоғары соттар

Сот билігі - демократия, әлеуметтік әділеттілік, гуманизм және заңдылық негізінде азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауды, барлық органдар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды, Конституцияның, заңдардың, өзге де нормативтік-құқықтық актілердің, халықаралық келісімдердің орындалуын қамтамасыз ететін мемлекеттің биліктің ерекше тармағы.

Республиканың егемендікке қол жеткізуімен әлемдік құқықтық кеңістікке енуі, халықаралық-құқықтық қатынастар саласындағы интеграция сот жүйесін түбегейлі реформалаудың негізгі алғышарттары болды. Қазіргі заманғы қазақстандық сот жүйесінің пайда болуы жаңа тарихтың кеңістігінде қалыптасты, ол негізінен әлемдік құқықтық жүйеге қарай стандартталған, көбіне шет елдердің құқықтық жүйесінен алынған.

Алайда қазақ халқының тарихында қазақ халқының ортағасырлық мемлекеттілігінің кең кеңістігінде көптеген ғасырлар бойы табиғаты мен мақсаты бойынша бірегей қазақ құқығы қалыптасып, өмір сүрген уақыттар болған еді. Ол құқық бүгінгі таңда да сот төрелігінің жоғары стандарты ретінде қызмет етуге, республиканың сот жүйесін қалыптастыру үдерісін және оны рухани байытуға лайықты.

Қазақстан Республикасының сот жүйесінің даму тарихын бірнеше кезеңдерге бөліп қарастыруға болады:

1. Ежелгі кезеңнің әдет заңы мен сот билігі. Қазақ сотының тарихы өз бастауын қазақ даласында халқымыздың салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары, ислам шариғаты негізгі заңдар қызметін атқарған кезден алады. Қазақстандағы сот органдарының қалыптасуының қылмыстық және азаматтық істердің барлық түрлерімен айналысатын арнаулы органдардың – би сотының дамуымен байланыстыруға болады. Қазақстанның Ресейге қосылғанына дейін, билер сот функцияларынан басқа, жергілікті әкімшілік органдардың функцияларын да орындаған еді. Осыдан-ақ біз билер соты институтның мемлекеттік пен құқықтық мәдениеттің қалыптасуында маңызы ролге ие болғанын байқаймыз.

Билер соты соттың сатылмайтындығы, әділдігі, сот шешімдерінің адамгершілікке бағыттылығы, соттың қолжетімділігі мен жариялылығы, судьяның шешендік өнерді игеруі, дәлелдеу және соттық шешімнің негізділігі, сот шешімдерінің тараптардың татуласуына бағытталған болуы. сондай-ақ құқық бұзушылықтан келтірілген зиянды толықтай қалпына келтіру сияқты фундаменталдық қағидаттарға негізділіп құрылған. Билер сотының үлкен ерекшеліктерінің бірі – олардың бірінші кезекте қоғамда қалыптасқан моральдық, адамгершілік нұсқауларды ұстануға тырысатындығында еді. Олар үшін халық мүддесі қандай да бір жергілікті тар мүддеден әлдеқайда жоғары тұратын.

2. Жалпы юрисдикциядағы Ресей империясының соттары. XVIII ғасырдың соңғы ширегі Қазақстандағы ресми сот жүйесінің қалыптасуындағы маңызды тарихи кезең болды. Бұл кезеңде қазақтар Ресей империясының бодандығында болғанықтан, іс жүзінде өзін-өзі басқару құқығынан айырылды. Қазақ даласында билер соттарымен қатар, Ресей заңдары да әрекет етті. 1786 жылдың 23 желтоқсанда II Екатерина Оренбург генерал-губернаторы Игельстром жобасы бойынша Қырғыз (қазақ) даласында шекаралық сот құру туралы жарлық шығарды [1]. Осылайша қазақ халқының өміріне ресми сот билігі кірді.

3. Қазақстандағы кеңестік билік кезеңімен байланысты КСРО дәуірінің мемлекеттік-құқықтық жүйесі. 1918-1920 жылдары азаматтық соғыс кезінде кейбір аудандарда революциялық трибуналдар құлады. 1919 жылғы 12 сәуірде оларды қалпына келтіру мақсатында Қазақ әскери-революциялық комитеті «Революциялық трибуналдар туралы ережені» қалпына келтірді, ал 1922 жылғы 31 желтоқсанда Кеңес Социалистік Республикалар Одағы құрылды [2]. Бұл сот жүйесінің құрылымын айтарлықтай өзгертті. 1923 жылдың басында Бүкілодақтық Орталық Атқару Комитетінің республикаларда жоғары соттарды құру туралы қаулылары шығарылды.

1923 жылы 11 сәуірде Бүкілресейлік Орталық атқару комитетінің шешімімен РКФСР құрамында Қырғызстанның (Қазақ) Жоғарғы сот бөлімшесі құрылған еді [3]. 1925 жылдың 1 маусымында Бүкілресейлік Орталық атқарушы комитетінің Президиумы «Қазақ Жоғарғы сотының бөлімінде азаматтық істер бойынша коллегия мен кассациялық алқаны құру туралы» қаулы қабылдады [3]. Барлық мемлекеттік заң органдарында РСФСР Жоғарғы Сотының қазақстандық бөлімі туралы жаңа ережелер бекітілді. Ережеге енгізілген маңызды өзгерістердің бірі азаматтық істер бойынша алқа мен Қазақ КСР Жоғарғы Сотына кассациялық алқаны енгізу болған еді. 1926 жылы Жоғарғы Соттың қазақ бөлімшесі сот жүйесі мен құрылымының жетілуі аяқталды деп есептеуге болады. 1926-1936 жылдары соттар совет заңдарына сүйене отырып, социализмді құру үшін коммунистік идеяларды қолдауға белсене қатысты. 1936 жылы сот органдарының қызметі VIII Бүкілодақтық төтенше съезд қабылдаған жаңа Конституциямен күшейтілді, бұл уақытта Қазақстанның мемлекеттік басқару жүйесінде елеулі өзгерістер болып жатқан еді. Қазақ автономиялық республикасы кеңестік республикаға айналғанна кейін мемлекеттің қалыптасуы мен дамуын, билікті жүзеге асыруды, заң шығаруды қамтамасыз ету үшін конституция қабылданды. 1936 жылы 9 шілдеде Л.И. Мирзоянның төрағалық етуімен ҚазССР Президиумы конституциялық комиссия құрады [4]. Содан кейін 1937 жылдың 3 ақпанында ҚазССР «Қазақ КСР-нің Конституциясы туралы» мәселені қарады және 1937 жылғы 26 наурызда Бүкілодақтық Конгресс Социалистік Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясын қабылдау туралы шешім қабылдады.

50-ші жылдар Қазақстан тарихындағы маңызды кезеңдердің бірі болды деп есептеуге болады. Әсіресе, «Жеке басқа табынушылық» мәселесі талқыланған КПСС-тың 20-шы Конгрессін атап өтуге болады. 1953 жылдардағы елеулі саяси төңкерістерге байланысты құпия орган болған КСРО ИМ-нің «Арнайы сот кеңесі» таратылған болатын. Құпия істерге қатысты барлық құжаттар әртүрлі деңгейдегі жалпы соттарға берілді. Бұған қоса, 1959 жылы 19 сәуірде КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының Жарлығымен «1934 және 1937 жылдары қабылданған заңи күші бар ережелер бойынша рұқсат етілген, террористік актілер мен диверсия бойынша істердің нәтижесінде пайда болған заңсыздықты толық жою» туралы заң қабылданды. Бұл өз кезегінде Сталиннің 30 жылдық билігі кезінде репрессияға ұшыраған адамдардың есімдерін ашық айтуға мүмкіндік берді. 1985 жылдан бастап Кеңес Одағы қоғамды демократияландыруға бағытталған бетбұрыстар жоспарланды, қайта құру кезеңіндегі саяси жағдайдан мемлекет саяси ахуалдың нашарлауына жол бермей, абыроймен шығуға, Одақтық республикалар Одақтан өз еркімен шығып, тәуелсіз мемлекеттер бола отырып, егемендікке қол жеткізді. Бұл тұрғыда Қазақ КСР Жоғары Кеңесінің 1990 жылы 24 сәуірде «Қазақ КСР Президентінің позициясын енгізу туралы және Қазақ КСР Конституциясына өзгерістер енгізу туралы» заңның, сондай-ақ Қазақстан Республикасының әлеуметтік құрылымын және мемлекеттік құрылымын түбегейлі өзгерткен 1990 жылғы 24 сәуірдегі «Қазақ КСР Президенті туралы» қаулысының қабылдануы қазақ халқы үшін үлкен тарихи оқиға болды. Ал 1990 жылы 25 қазанда қабылданған «Қазақ ССР мемлекеттік егемендігі туралы декларация» қазақ халқының армандаған тәуелсіздікке жетуінің алғышарты болды. 1991 жылдың 16 желтоқсанында Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың бүкіл әлемге Қазақстанның тәуелсіздігі туралы жариялаған «Қазақстан Республикасының мемлекеттік егемендігі туралы» Конституциялық заңы жарық көрді.

4. Тәуелсіз Қазақстандағы сот билігінің дамуы. 1993 жылғы 28 қаңтарда мемлекеттің жаңа әлеуметтік және мемлекеттік жүйесіне сәйкес келетін егеменді

Қазақстан Конституциясы қабылданды. Қазақстан өзінің халықаралық беделін нығайтты, елде жаңа әлеуметтік-қоғамдық және саяси қатынастар пайда бола бастады. Мұның бәрі жас мемлекеттің жаңа әлеуметтік-саяси, әлеуметтік-экономикалық және халықаралық мәртебесін толығымен қанағаттандыра алатын түбегейлі құқықтық реформаның қажеттігі туындады. 1994 жылы Қазақстанда сот жүйесін дамытудың басымдықтарын айқындаған құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы қабылданды. Осы бағдарламаны іске асырудың негізгі нәтижесі – адам мен азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ мемлекеттік институттардың жаңа жүйесін бекітетін қоғам мен мемлекеттің дамуының стратегиялық бағыттарын анықтаған 1995 жылғы 30 тамызда Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының қабылдануы. Сот реформасын практикалық іске асырудағы шешуші қадам Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасындағы соттар мен судьялардың мәртебесі туралы» 1995 жылғы 20 желтоқсандағы конституциялық заң күші бар Жарлығының қабылдануы болды. Ол алғаш рет атқарушы және өкілді билік тармақтарының қысымынан құқықтық қорғауды алған судьялардың тәуелсіздігі үшін заңдық және материалдық кепілдемелер бекітті. Бұдан бөлек, атқарушы биліктің соттарға әсерін болдырмау мақсатында 2000 жылғы 1 қыркүйектегі «Соттың тәуелсіздігін нығайту жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы қабылданды. 2000 жылғы 25 желтоқсанда «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» [5] Қазақстан Республикасының Конституциялық заңын қабылдануымен сот-құқықтық реформаның маңызды кезеңдерінің бірі аяқталды.

Осылайша, сот билігі халық билігінің іске асуының маңызды аспектілерінің бірі, заң үстемдігінің ажырамас атрибуты, адам құқықтары мен азаматтығын қорғаудың негізгі элементі болып табылады. Сондықтан соңғы онжылдықта Қазақстан Республикасында сот билігін құру мен дамытуға ерекше көңіл бөлініп жатыр.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 «Ведомости Верховного Совета СССР». 1938. № 11.
- 2 ГЦА РК. Ф. 251. Оп 1 "а". Дело 16.
- 3 ГЦА РК. Ф. 5. Оп. 17. Дело 106.
- 4 Российская газета. 2006. 1 ноября.
- 5 Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылы 20 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Жарлығы.

Резюме

В этой статье дается определение судебной власти. Рассмотрены этапы формирования и развития судебной власти на территории Республики Казахстан. Определяются особенности каждого этапа. Также рассматривается и оценивается судебная система института биев, доктрина советской судебной системы, этапы формирования судебных институтов на переходном этапе, достижения и неудачи тех периодов, а также возникающие трудности. Это исследование не только оценивает прошлый опыт, но также предсказывает дальнейшее развитие судебной системы. Это, в свою очередь, поможет принять разумные, научно обоснованные и эффективные меры по улучшению судебной системы.

Summary

This article defines the judiciary. The stages of formation and development of the judiciary in the territory of the Republic of Kazakhstan are considered. The features of each stage are determined. The judicial system of the Biys Institute, the doctrine of the Soviet judicial system, the stages in the formation of judicial institutions in the transitional phase, the achievements and failures of those periods, as well as the difficulties that arise, are also considered and evaluated. This study not only assesses past experience, but also predicts the further development of the judicial system. This, in turn, will help to take reasonable, scientifically sound and effective measures to improve the judicial system.

УДК:342.4 (574)

Нұржұма Е.Ж.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
2-курс магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.д. профессор, Жалаири О.Ш.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТ БИЛІГІН БӨЛУ ҚАҒИДАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Аталған мақалада Қазақстан Республикасында биліктің бөліну принципін жүзеге асыру мәселелері қарастырылған. Мақала авторымен Қазақстан Республикасы конституциялық заңнамасының даму мәнмәтінінде биліктің бөліну мәселесі, билік тарауларының өзара әрекеттестік принципі рөлі мен мәні, 2017 жылғы конституциялық реформа тұрғысынан конституциялық-құқықтық қатынастарды жаңғыртуы зерттелген.

Кілт сөздер: принцип, билік, мемлекет, биліктің бөлінуі, конституция, өкілеттілік, конституциялық реформа.

Әлемнің саяси картасында Қазақстан Республикасы деп аталатын тәуелсіз, егемен өзіндік тарихи дамуы және тұрақтану ерекшеліктері бар мемлекеттің пайда болғанына аса көп уақыт бола қойған жоқ. Осы қысқа мерзім ішінде көптеген ұлы өзгерістерді бастан өткердік. Ең бастысы, біз әлем мойындаған, тәуелсіз мемлекет ретінде дүние жүзі қауымдастығының белді мүшесіне айналдық. Жүзден астам ұлтқа ортақ Отан болған еліміз бірлігімен, бейбітшілік сүйгіштігімен, демократиялық үдерістерге бейімділігімен, халықаралық қауымдастықтан өзінің лайықты орнын тапты. 1991 жылдың 16-желтоқсанында Қазақстан Республикасы өзінің жеке мемлекет ретінде тәуелсіздігін жариялады. Ұлттық тарихымыздағы тәуелсіздік- бүгінгі жеңістеріміз бен табыстарымыздың рухани бастауы. Тәуелсіздік рухымызды асқақтатып, болашаққа деген сенімімізді күшейтті. Тәуелсіздіктің өткен 25 жылының атап өтер маңызды оқиғаларының бастауы бұл еліміздің Ата Заңы-Конституциямыздың 1993 жылы 28 қаңтарда қабылдануы. 1995 жылы 30 тамызда қабылданған Конституция Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігін нығайтуда, мемлекеттің халыққа қызмет ететін жаңа билік

органдарын құруда, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын айқындауда және кеңейтуде үлкен рөл атқарды. Төл Заңымыздың 1-бабының 1-тармағында көрсетілген: Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең басты қазынасы – адам және адам өмірі, оның құқықтары мен бостандықтары болып табылатынын атап көрсетті.

Демократиялық мемлекет ұғымы – алдымен конституция қабылдап, тікелей мемлекет басшысын және парламентті сайлауға, өкілетті мерзімі біткен соң оларды ауыстыруға болатынын білдіретін және халықтың құрылтайшылық билігі үстемдік ететін ұғым. Сонымен қатар демократиялық мемлекет әлеуметтік және ұлттық нысандарына, тағы басқа ерекшеліктеріне қарамастан, азшылық пен жекелеген азаматтардың мүддесін білдіруіне, оның есепке алынуына жағдай жасайды. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес азаматтарға сөз бостандығын, тілі мен ұлтын өзі анықтауын қамтамасыз ете отырып, бірлесу мемлекеттік қызметке араласып, істерді басқаруға тең құқықтар береді. Жылдар өте келе біз бүгінде Қазақстанды әрбір азаматы құқықтары мен бостандықтарға ие демократиялық мемлекет деп атай алатындай халге жеттік. Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқарудың негізгі қайнар көзі болып халық табылады. Сондықтан халық тәуелсіздігі барлық жоғарғы билікті қолданушы ретіндегі халықпен мойындау көрінісінде. Халық дербестігі дегеніміз - өзінің билігін қандай болмасын әлеуметтік күштерден тәуелсіз және өз ықыласына байланысты өз бетімен жүзеге асыруы. Халық дербестігі бөлінбейді және тек бір ғана субъектіні иемденеді, ол - халық.

Мемлекеттік биліктің бір ғана қайнар көзі халық болғандықтан өзінен басқа ешкім Қазақстан мемлекетінің билігіне үміттен алмайды. Қазақстан Республикасында билікті ешкім де иемденіп кете алмайды, - иемденіп кетушілік заң бойынша қудаланады.

Осыған орай халық билігі дегеніміз - барлық биліктің халыққа тән болуы және халықтың сол билікті еркін жүзеге асыруы. Халықтың басқару жағдайында билік халық пен құрастырылып жүзеге асады және қадағаланады. Демократиялық ұғымында халықты демократияның алдыңғы және соңғы пункті деп тануға болады.

Қазақстан Республикасының халқы өзінің билігін тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға жүктейді.

Зайырлы мемлекет – Қазақстан Республикасында діни мекемелер мен дін ұстаудың мемлекеттен бөлектігін білдіреді. Дін мемлекеттік идеологияға ықпал ете алмайды. Қазақстанда мемлекеттік немесе міндетті дін жоқ. Бұл Қазақстанда кең таралған екі әлемдәк дән – ислам мен православиелік діндерге бірдей қатысты. Мемлекет органдары қағидалық заң негізінде емес, Конституция негізінде құрылып, жұмы істейді. Сонымен бірге, әркімнің ар-ождан бостандығына құқығы бар. Наным немесе атеизм мәселесі адамның жеке басының шаруасы болуы тиіс.

Әлеуметтік мемлекет – жекелеген топтарға немесе ұлыстарға емес қоғам мен адамға тұтас қызымет ететін мемлекет. Ол мемлекеттің қаржы көздері есебінен барлық азаматтарға мүмкіндігінше бірдей мөлшерде игіліктер көрсетіп, қоғамдық ауыртпалықтардың да теңдей бөлу жолымен әлеуметтік теңсіздікті жеңілдетуге әрекет етеді.

Қазақстан өз мемлекетінің әлеуметтік сипатын Конституциясында кепілдік берілген білім беру, денсаулық сақтау, ғылым, мәдениет, әлеуметтік жұмысбастылық, еңбекті қорғау, әлеуметтік қамсыздандыру және табыстары төмен тұратындар тобын қолдау сияқты әлеуметтік игілік істер арқылы анықтаған.

Құқықтық мемлекет - жеке адам мен қоғам мүдесін қорғайтыны, заң үстемдігі мен құқық принциптеріне негізделіп құрылған мемлекет. Ол принциптер: конституцияның басымдығы және заңдық құқытардың бекітілуі; экономикалық бостандықтардың орнығуы мен мемлекеттің экономикалық қызмет шекарасының нақты анықталуы; Республикалық саяси құрылыс және басқарудың тиімді түрі; адам мен азамат құқығы мен бостандығына халықаралық өлшем деңгейінде кепілдік берілуі; тұлға мен мемлекеттің өзара жауаптылығының болуы, т.б.

Қазақстан Республикасы өзінің даму стратегиясындағы басты нысаналарының бірі ретінде құқықтық мемлекет құру бағытын жариялады. Құқықтық мемлекет ұзақ тарихи даму үрдісінде қалыптасады. Сондықтан қазақстан республикасының конституциясында: «Еліміз құқықтық мемлекетті қалыптастыру жолына түсті» деп жазылған. Қазіргі кездегі жағдайларға сәйкес конституция құқықтық мемлекет құруға әсер етеді. Құқықтық мемлекеттілік – тұрып қалған жағдай емес, ол мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы өзара қарым-қатынасындағы идеалды модельге күнделікті жақындауын айтамыз. Мемлекет өзінің бүкіл әрекеттерінде биліктің құқықтық ережелерін белгілі бір жағдайда күш көрсетуге және осы білімдер негізінде қызметті жоспарлаған уақытта ғана қолдану құрметіне ие. Г.Н.Мановтың айтуынша құқықтық мемлекет азаматтық қоғамның саяси ипостасы. Олардың өзара әрекеті негізінен мазмұны және формасы жағынан заңдылық қатынаста біріктіріледі [1, 77 б.].

Құқықтық мемлекеттің ең басты және айқын белгісі – заң бәрінен де жоғары тұрып, қоғамдық өмірде үстемдік етеді, қоғамдық өмірдің барлық маңызды жақтары заң арқылы реттеліп отырады. Конституция бойынша заң шығарушы билік органы осыған ыңғайланып құрылады. Қазақстанда билікті тармақтарға бөлу принципі елдің конституциялық құрылысы негіздерінің бірі ретінде жүзеге асырылады. Мәселен, Қазақстан Республикасының Конституциясының 3-бабында “Республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөлінеді” делінген. Қазақстан Республикасында заң шығару қызметін жүзеге асыратын (халық сайлайтын және қоғамды дамытуды заңдар қабылдау жолымен жүзеге асыруға бағытталған) ең жоғарғы өкілді орган – парламент, атқарушы билік (биліктің өкілдік органы тағайындайтын және заңдар мен оралымдық-шаруашылық қызметті жүзеге асырумен айналысатын) – Үкімет және мемлекеттік биліктің дербес тармағы сот болып белгіленген. Осы тұрғыда біртұтас мемлекеттік билікті тармақтарға бөлудің конституциялық ұстанымы ел билігін күшпен иемденіп кетуді болдырмауға кепілдік бере алатын тетік ретінде қызмет етеді. Мемлекеттік билік біреу ғана, ал оның қайнар көзі халық.

Билік бөлісу тек қана жоғары биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот билігі тармақтарына, олардың өзара әрекеттесуі мен бірін-бірі «тежеу және қарсы салмақ» жүйесін пайдалана отырып бөлісу қағидаларына негізделіп жүзеге асырылады. Осы бойынша биліктің үш тармағы бір жағынан бір-бірімен тығыз ынтымақтастықта, ал екінші жағынан тежемелік механизмнің болуы, яғни конституцияда белгіленгендей бір-біріне қол сұқпаушылықтары [2, 133 б.].

Мемлекеттік билік органдары жеке дара әрекет еткенмен, олардың, бір-бірінен тәуелсіздігі абсолютті емес, өйткені өздерінің қызметтерінде олар бір-бірімен тығызбайланыста болулары қажет.

Мемлекеттік биліктің тиімді қызмет етуінде және әр билік тармақтарының арасындағы қарым-қатынасты реттеуде билік органдары арасындағы қатынастың құрылымы маңызды рол атқарады.

Мемлекеттік билік қоғамның өмір сүруінің негізгі шарты болып саналатындықтан конституциялық реттеудің орталық объектісі болып есептеледі, өйткені мемлекеттік биліктің негізгі мәні - егеменділік. Қазақстан Республикасында мемлекеттік биліктің біртұтас болуы мен үш тармаққа бөлінуі конституциядағы ережелерге сәйкес мемлекеттік биліктің бөлшектері екенін білдіре отырып, тұтастықты білдіреді.

Қазақстан Республикасындағы биліктің бөлінуі мемлекеттік органдардың құзіретінің қарапайым түрде бөлінуін білдірмейді.

Биліктің әр тармағы мемлекеттің қызметін жүзеге асырғанда өз құзіреті шеңберінде тәуелсіз, бірақта мемлекеттегі биліктің әр тармағы толық билікке ие емес. Олар бір-бірінің қызметіне араласпай және орындарын ауыстырмай қатынаста болулары қажет. Тек бір-бірінің қызметін толықтырып және бір-бірінің устемдігін тежеу арқылы билік тармақтары жеке тұлға бостандығының негізін қалайды және қоғамның дамуын қамтамасыз етеді. Осындай қоғам - азаматтық қоғам қатарына жатып, Конституция арқылы билік тармақтарының бөлінуін және бір-бірімен үйлесімді әрекет етуін реттеу арқылы күрделі саяси құқықтық феномен ретінде қалыптасады [3, 20б.].

Ресей ғалымы О.Г.Румянцевтың көзқарасы бойынша биліктің бөліну идеясын келесі бағытта жүргізуге болады деп есептейді.

1. Бірде бір мемлекеттік билік органы немесе саяси ұйым конституциялық деңгейде бекіткен институттың әрекет етуіне кедергі жасауға немесе қызметін тоқтатуға құқығы жоқ, билік құзіреттерін шексіз жүзеге асыруға, конституциялық құрылыс пен әлеуметтік және құқықтық негіздерін жоюға құқықтары болмауы керек. Қағида ретінде мемлекеттік билікті басып алу мен соған байланысты туындайтын күш көрсетуді болдырмауды бекіту.

2. Мемлекеттік биліктің бөліну қағидасы заң шығару, атқару және сот билігі механизмдерінің сәйкес ұйымдастырылуын ескеруі қажет. Заң шығарушы биліктің қызметі референдум, Президенттің тікелей сайлауы мен оның вето құқығымен, Конституциялық қадағалау органы және екі палаталы құрылыммен шектелуі қажет. Ал атқарушы биліктің қызметі Парламент пен Президент алдындағы жауаптылығы арқылы қабылдайтын актілерінің заңға бағыныштылығымен және орталық органдармен аймақтық органдарының арасындары өкілеттіктердің бөлінуімен шектелуі қажет. Сот билігін қызметі тек Конституцияға ғана бағыныштылығымен шектелуі қажет [4].

Мемлекет билігінің әр тармағы халық Конституция немесе мемлекет атынан әрекет етеді. Олар мемлекеттің және Қазақстан Республикасы Президентінің стратегиясын жүзеге асыруды қамтамасыз етіп отырулары негізгі міндеттері болып саналады.

Осы жағдайда мемлекеттік билік органдарының арасындағы қарым-қатынас құрылымы шешуші қызметті атқарады [5, 42 б.]. Мемлекеттік билік органдарының арасындағы байланысты реттеуде мемлекеттің басқару нышаны да көптеген әсерлерін тигізеді. Әр мемлекеттің басқару нысаны мен оның Конституцияда бекітілуі де әр түрлі болатынын ескеру қажет. Президенттің парламенттік басқарудағы немесе аралас басқарудағы мемлекеттердегі билік тармақтарының арасындағы қарым-қатынасты реттейтін жүйе де әр түрлі болады [6, 87 б.].

Қазақстан Тәуелсіздігінің 25 жылдығы қарсаңында Елбасы еліміз бен халқымыз үшін өмірлік маңызы бар мемлекеттілікті одан әрі дамыту – Парламентті күшейтіп, Үкіметтің есептілігі мен дербестігін кеңейту кезеңін белгіледі. Мемлекет басшысының өкімімен құрылған Мемлекеттік билік тармақтары арасындағы өкілеттіктерді қайта бөлу мәселелері жөніндегі жұмыс тобы жұмысының нәтижелері бойынша

Н.Ә.Назарбаев 2017 жылғы 25 қаңтарда Қазақстан халқына арнайы үндеу жасады, онда мемлекеттік билік тармақтары арасындағы өкілеттіктерді қайта бөлудің негізгі бағыттарын айқындап берді[7].

Біріншіден, бұл еліміздегі демократиялық процесстің ары қарай жалғасын тапқандығын көрсетеді. Екіншіден, бұл саяси биліктегі екі негізгі тармақтың: Үкіметтің және Парламенттің тепе-теңдігін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, үшіншіден, бұл үкіметтің де, парламенттің де жұмысының кәсібилігін олардың жауапкершілігін, елдің саяси экономикалық дамуындағы жауапкершілігін арттыруға сонымен қатар тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Жаңа реформадағы Парламенттің рөлін күшейту – демократияға бастар нық қадам. Себебі, Парламент халық атынан сөйлейтін орган. Конституциядағы 67-баптың 4-тармақшасы бойынша Премьер-Министр үкіметтің қызметі жөнінде тікелей Президентке есеп беретін. Ал, енді министрлер кабинеті басшысы Елбасымен бірге Парламент алдында есеп беретін болады. Парламенттің алдында есеп беру – тікелей халыққа есеп беру дегенмен пара-пар. Парламент қызметінің нығаюы министрлердің де өкілеттіліктеріне қатысты. Яғни, Парламенттің құзыретінде министрлерді қызметінен босататын билік те бар. Егер, депутаттардың үштен екі бөлігі үкімет мүшелерінің жұмысына қанағаттанбаса Елбасының қарауымен оларды қызметтен босата алады.

Конституциялық реформалар біріншіден, тәуелсіздіктің негіздерін нығайтуға, екіншіден, демократияны әрі қарай ілгерілеуге, үшіншіден, қуатты құқықтық мемлекет құруды жалғастыруға бағытталған. Осы мақсатта мемлекеттік билік органдарының арасындағы өкілеттіктер қайта бөлініп, адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау механизмдері, сот жүйесі мен прокуратура органдары жетілдірілді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.Манов Г.Н., Гражданское общество и правовое государство: предпосылки формирования, -М.: Изд-во ИГиП РАН, 1991. - 119 с.
- 2.Сапарғалиев Г.С., Конституционное право РК, - Алматы, 2002. -266 с.
- 3.Кунхожаева Р.Н. Теория разделения властей.// Саясат, 1997- №4. – С.19-25.
- 4.Румянцев О.Г.Основы конституционного строя России. - Москва:"Юрист",1994. - 285 с.
- 5.Мухамеджанов Б. Реализация принципа разделения властей в Конституции РК.// Юридическая газета, 2000.№38.
- 6.Сагиндыкова А.Н. Конституционное право Республики Казахстан. - Алматы : Білім, 1997. - 167 с.
- 7.Бекетаев М. Ел президентінің заң деңгейінде бекітілген өкілеттіктерін қайта бөлу туралы //Қазақстан Республикасы Заңнама институтының жаршысы. – 2017. - №1 (46). – 15-18 б.

Резюме

В данной статье рассмотрена проблема реализации принципа разделения власти в Республике Казахстан. Автором исследованы вопросы разделения власти в контексте развития конституционного законодательства Республики Казахстан, роли и значения принципа взаимодействия ветвей власти, модернизации конституционно-правовых отношений в свете конституционной реформы 2017 года.

Summary

This article examines the problem of implementing the principle of power sharing in the Republic of Kazakhstan. The author investigates the issues of the separation of power in the context of the development of the constitutional legislation of the Republic of Kazakhstan, the role and significance of the principle of interaction between the branches of power, and the modernization of constitutional and legal relations in the light of the constitutional reform of 2017.

УДК:340.15(574)

Нұржұма Е.Ж.
Д.А.Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының
2-курс магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.д. профессор, Жалаири О.Ш.

БИЛІК БӨЛҮДІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ БИЛІК ТҰТАСТЫҒЫ МЕН ҚАРЫМ ҚАТЫНАСЫ

Аталған мақалада Қазақстан Республикасында биліктің тармақтарға бөліну мәселесі зерттелген. Мемлекет билігінің құрылымы бөліну принципіне сәйкес бірлікте көрсетілген. Заң шығарушы, атқарушы, сот билігі тармақтарының өзара әрекеттестік мәселелері, қарама-қарсылық механизмі қарастырылған.

Кілт сөздер: принцип, билік, мемлекет, өкімет билігінің бөлінуі, конституция, өкілеттілік, өзара әрекеттестік, құрылым.

Өкімет билігін бөлу қағидасы 300 жылдан астам уақыт бойы әлемдік конституциялық тәжірибеде мойындалған және қолданылып келеді. Осы уақыт бойы ол әрине, теориялық тұрғыдан да, өзінің практикалық жүзеге асырылуы тұрғысынан да өзгеріске ұшырады. Өкімет билігін бөлу мемлекеттік билікті ұйымдастырудың негізгі қағидаларының бірі және құқықтық, конституциялық, демократиялық мемлекеттің жұмыс істеуіне негіз болатын қағидалардың бірден бірі болып табылады. Бұл қағиданың мақсаты - әділеттілікті қамтамасыз ету және билікті асыра пайдалануды жою.

Биліктің бөлінуі өте күрделі құбылыс болып табылғандықтан, бұл мәселенің билік тұтастығымен және биліктің бөлінуінің құрылымына байланысты көптеген таласты ойлар, көзқарастар жүйесі қалыптасқан болатын. Биліктің бөлінуі билік тұтастығы мен арақатынасын ажыратуда негізгі мәселе жалпы мемлекеттік биліктің табиғатын тану болып табылады деп есептейміз. Мемлекеттік билік өте күрделі ұғым болып табылады. Оның саяси, әлеуметтік және басқа да қоғамдық ықпал ету аясының кеңдігі және мемлекеттің негізі ретінде болуы мемлекеттік билікті масштабтық деңгейге көтереді. Мемлекеттік биліктің бөлінуі тұрғысынан алып қарағанда, билік бөлінуі мемлекеттік биліктің жүзеге асыруының функционалдық ерекшеліктерін ажырататын жүйе деп қарастыруымыз қажет. Мемлекеттік биліктің қалыпты жүзеге асуы осы тетікке арқа сүйейді.

Ғылыми пікірлерде билік бөлудің қажеттілігі бар ма, жоқ па деген мәселе күн тәртібінен түспей талас тудырып келе жатқан мәселенің бірі. Билікті тармақтарға бөлудің қажет еместігін негіздейтін ойларға көз тастайтын болсақ, онда жалпы билік бөлу шынайы өмірде жүзеге аспайтын мемлекеттік механизмнің жұмыс істеуінде ешқандай ұтымды қыры жоқ деп бағаланады. Қазіргі кездегі әлемдік елдердің конституциялық құқықтық дамуына көз жүгіртетін болсақ, биліктің бастауы халық екендігін және мемлекеттік билік өзінің тұтастығын сақтайтындығын көреміз. Бұл жағдай бізге мемлекеттік биліктің жүзеге асуы билік тармақтарына негізделмейді деген ойға жетелемейді. Шын мәнінде қарап отырсақ, билікті тармақтарға бөлу мемлекеттік дамудың қазіргі кезеңдегі бірден-бір өзін ақтайтын жүйесі болып табылады. Мемлекеттік билікті жүзеге асыруда қалыпты жағдайдың сақталуын қамтамасыз ететін тетік осы биліктің бөлінуі болып табылады.

Енді, біз билік бөлудің негізгі классикалық сипатын бағдар тұта отыра, оның құрылымын талдаймыз. Жалпы билікті тармақтарға бөлу заң шығару, атқару, сот билігі болып ажыратылады. Бұл, былайша айтқанда, билікті бөлудің дәстүрлік сипаты. Билік бөлудің алғашқы тармағының бірі, заң шығарушы билігінің тармағы болып табылады. Жалпы заң шығару билігінің қалыптасуы сан ғасырлық адамзат қоғамның мемлекеттік құқықтық дамуының бастауларына барып тіреледі. Заң шығару билігінің қалыптасуы өзінің бойында әр түрлі өзгерістерді өткізген болатын. Заң шығару билігінің негізгі органы қазіргі кезеңде әлемдік тәжірибеде - Парламент болып табылады. Әрине, кейбір елдерде заң шығарушы орган Парламенттен басқа да атауларға ие болуы мүмкін.

Қазіргі кезеңде көп елдерде Парламент заң шығарушы басты орган болып табылады. Парламент заң шығарып, қоғамдағы процестердің даму бағытын айқындауға ұмтылыс жасайды. Заң шығару билігінің органы Парламент сонымен қатар ең жоғарғы өкілді орган болып табылады. Кейбір әлеуметтанушылар мен саясаттанушылар Парламентті техника саласында дөңгелекті табу қандай нәтиже болса, сонымен тікелей байланыстырады. Парламенттің бойында заң шығару қызметі мен өкілді биліктің көрінісінің шоғырлануы заңдылық болып табылады. Себебі, Парламент заң шығару арқылы бүкіл халықтың мүддесін қозғайды. Сондықтан да, Парламент өкілдерінің халық мүддесіне жақындасуы, яғни былай айтқанда өкілді билік органы заңдылық болып табылады.

Заң шығару билігі кейбір елдердің тәжірибесіне қарайтын болсақ, атқару билігін белгілі дәрежеде бақылап отырады[1, 51 б.]. Билік бөлудің тағы бір құрылымдық элементі атқарушы билік болып табылады. Атқарушы билік тармағы жалпы мемлекет өмір сүруі мен қабілеттілігінің басты көрінісі болып табылатын атқару билігі - мемлекет пайда болған алғашқы күндері-ақ, өмірге келген болатын. Жалпы қоғамның саяси жүйенің өмір сүруінің ядросы болып табылады. Атқарушы биліктің қызметіне атқарушы билік органдарының қызметінің негізгі бағыттарын жатқызу керек, оларда мемлекеттік билік тармақтарының мақсаттары мен мән-мағынасы көрінеді. Басқа сөзбен айтқанда, атқарушы билікке атқарушы биліктің алдына мемлекет тарапынан қойылатын мақсаттар және оның қызметінің негізгі бағыттары, сондай-ақ алға қойылған мақсаттарға жету үшін қолданылатын құқықтық құралдар жатады. Атқарушы биліктің әрбір қызметінің өзінің іс-әрекеттер жасайтын аясы бар, ол қызмет тиісті әдістермен жүзеге асырылады. Қызметтер атқарушы биліктің жұмысының мазмұнын білдіреді және көп жағдайларда оның мәнін сипаттайды. Атқарушы биліктің тармақтарының күрделілігі және ерекшелігі сондай, оған мұқият жасаған талдау оның қызметінің екі деңгейі бар деген қорытындыға келтіреді.

Атқарушы биліктің бірінші деңгейі қоғам өмірінде үлкен мәні бар қызметтерді қамтиды. Осыған байланысты атқарушы биліктің заң шығарушы билікке қарағанда әлдеқайда толық екенін атап көрсету қажет, ол мемлекеттің бірлігін, мәнін, қызмет бағыттарын білдіреді, сондықтан мемлекеттің негізгі жұмысы қоғамды қорғау, оның жағдайын жақсарту мемлекет қызметінде мағыналы орын алады. Әр қызмет басқару аясымен және оған атқарушы билік органдарының тигізетін әсерімен айқындалады. Қоғамдық тәртіп және ұлттық қауіпсіздік объектілердің бірі болып саналады, ол объект қорғалады және атқарушы биліктің құзыретті органдарының қоғамдық мәні бар жерлерді бақылауы арқылы қамтамасыз етіледі, сондай-ақ елдің қорғаныс күштерін үнемі қолдау арқылы халықты және аумақты әскери шабуылдан қорғау көзделеді. Бұл азаматтық қоғамның дұрыс өмір сүруіне, және оның саяси, экономикалық және мәдени құрылымдарының дұрыс жұмыс істеуіне қажетті төтенше маңызы бар объект.

Басқарудың басқа бір маңызды объектісі – халық шаруашылығының белгілі бір саласы: әлеуметтік – мәдени және әкімшілік – саяси құрылыстар (экономика, қаржы, білім беру, денсаулық сақтау және т.б.) бұлардың қызметі атқарушы билік органдарының үнемі басқаруға ықпал етуі, жоспарлау реттеу, үйлестіру, кадр таңдау, бақылау жасау жұмыстары болып табылады. Бұл объект атқарушы биліктің тұрақты басқару қызметін айқындайды.

Сонымен, атқарушы билік туралы мәселе атқарушы билік теориясының өзекті мәселесі болып табылады және бүгінгі Қазақстанның өтпелі кезеңінде атқарушы билік органдарының қызметін ұйымдастыруда ғылыми және тәжірибелі – саяси мәнге ие. Осыған орай атқарушы билік қызметі туралы пікір төмендегідей қорытындыға келуге мүмкіндік береді: мемлекеттік биліктің атқарушы тармағына тән нәрсе – ол өз қызметін арнайы аппарат арқылы жүзеге асырады. Атқарушы биліктің негізгі қызметі атқарушы билік органдарын топтастырудың ғылыми негізделген өлшемдері бола алады.

Мемлекет деңгейінде биліктің үш окшауланған тармақтарында іске асырылған қызметтердің (заң шығарушы, атқарушы билік және сот билігі) атқарушы билікке көшірілуі қызметтердің жүзеге асырылуында қосымша, бірақ ұйымдастыру мәселелерін де маңызды роль атқаратынын атап өту абзал. Егер бірінші деңгейдегі қызметтердің негізінде техникалық мақсатқа сәйкестік түсінігі тұр. Тұтастай алғанда атқарушы билік қызметтерін екі деңгейінде өзара тоғысқан және теңестірілген жүйелер деп және атқарушы биліктің бір органы басқа органдарға оң ықпал етеді деп қарау қажет.

Билік бөлудің тағы бір тармағын - сот билігі құрайды. Сот билігі жеке билік тармағы ретінде кейінгі дәуірлерде бөлінген болса да, оның бастаулары ежелгі дәуірлерден өрбіп жатады. Біздің дәуірімізге дейінгі III ғасырлардың өзінде сот билігінің белгілі көріністері Ежелгі Египетте, нақты айтатын болсақ, сот әділдігі жүзеге асырылды. Сот билігінің бір ерекшелігі көбінесе, басқа биліктермен ара байланыста жұмыс атқарады. Сот билігі басқа тармақтармен біріге отыра, өз қызметін жүзеге асырады. Сот билігінің басты мақсаты сот әділдігін жүзеге асыру болып табылады. Сот билігінің билік бөлу жүйесіндегі негізгі орны басқа билік тармақтарының ортасында туындаған қайшылықтарды шешіп отыру болып табылады. Енді сөз кезегін Қазақстан Республикасындағы сот билігі жүйесінің қалыптасу мәселесін қарастырып көрейік.

1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясында тек адамның, азаматтың, мемлекеттік және қоғамдық құрылыстың мәртебесі ғана емес, сонымен бірге стратегиялық құқықтық идеялар да айқындалған. Бұл, атап айтқанда, Конституциядағы Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық

және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратындығы жөніндегі қағидада. Біздің елімізде құқықтық мемлекетті құру идеясы өзекті мәселе. Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет құру жолында.

Биліктің бөлінуі терминінің өзінде бірнеше мағыналы салмақ бар, себебі ол, біріншіден, біртұтас мемлекеттік биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот билігі болып көрінетіндігін, екіншіден, мемлекеттік органдар арасында билік өкілеттіктерінің ара-жігінің ашылуы сияқты көрінеді. Билік бөлісу қағидаты құқықтық мемлекет құрудың аса маңызды негізі ретінде тек ақыл-парасатты ғана еншілемейді, сонымен бірге ол біздің мемлекетімізде өзіне жол ашуда. Бұл сот билігі тереңірек тани түсуден, соттарға деген сенімнің артуынан, соттардың тәуелсіздігін қамтамасыз етуге және олардың тек қана заңға бағынуларына бағытталған іс-шаралардан және тәуелсіздікке қол сұққаны үшін жауапкершілік белгілеуден көрініс табады. Заң шығару және атқару тармақтарына тәуелсіз әрекет жасайтын сот билігі дербестігінің аса маңызды кепілі де, сондай-ақ судьялар тәуелсіздігінің қағидаты болып табылады.

Сот билігі заңда белгіленген шеңберде азаматтар мен заңды тұлғалардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғауға іс жүзінде өкілдіктері бар біртұтас мемлекеттік биліктің түрі. Сот билігі ұғымы мен оның мәні туралы бүгінгі түсініктердің деңгейі осы күрделі әлеуметтік феноменді қарастырудың кем дегенде үш деңгейін айқындауға мүмкіндік береді. Сот билігі феноменін ғылыми зерттеудің келешегі сот билігі туралы біліміміз бен түсініктерімізді дамыту мен тереңдетудің бағыты болуы мүмкін.

Мемлекеттік билік беру, оған заң шығару билігін, атқарушы өкіметті, сот билігін қарсы қоюға болмайды, себебі бұлар мемлекет билігінің үш бұтағы, бірақ шексіз биліктің тек бір қолда ғана болуы қоғамға өте қауіпті. Сондықтан да бұл үшеуі әр қайсысы жеке өз өкілеттігі шеңберінде, басқаларын бақылай отырып, олармен араласа, жұмыс істеулері қажет.

Сот билігі мемлекет билігінен туындайтын ұғым. Сот билігі-мемлекет атынан заңның үстемдігі мен әділеттілікті қалпына келтіру, заңмен қорғалатын мүдделерге қол сұғушы адамдарға мемлекеттік мәжбүр ету шараларын қолдану мақсатында сот құзыретіндегі жауапты биліктік өкілеттіктерді жиынтығын айтамыз, - деп тұжырымдайды К.Х. Халиков[2, 23 б.].

Тәуелсіздік жылдары еліміздің сот жүйесінде терең және сапалы өзгерістер жүргізілді, олар лайықты деңгейде әділ сотты жүзеге асыруға тәуелсіз сот билігінің қалыптасуын қамтамасыз етті. Тәуелсіздік жылдары ішінде жасалған заң базасы судьяның қоғамдық мәртебесіне, оның әлеуметтік жағдайына деген ескі көзқарасты өзгертті. Тәуелсіздік, ауыстырмаушылық, қол сұғылмаушылық қағидалары сот әділдігінің конституциялық негіздеріне айналды [3, 102 б.].

Реформа басталған уақыттағы негізгі құжат деп 1995 жылғы конституцияның қабылдануын және Президенттің конституциялық заң күші бар “Қазақстан Республикасының соттар және судьялар мәртебесі туралы” жарлығын есептеуге болады, себебі, осы конституциялық заң соттардың мемлекеттік билікті тікелей жүзеге асыру нысаны ретінде сот әділдігі, сот органдарының заң шығарушы және атқарушы құрылымдардан тәуелсіздігі жөніндегі қағидатты жаңа ережелерді енгізді.

Атқарушы биліктің соттарға ықпал етуін тоқтату сот реформасының басты пункттерінің бірі болады. Сондықтан Қазақстан Республикасы Президентінің 2000 жылғы 1 қыркүйектегі “Сот жүйесінің тәуелсіздігін күшейту шаралары туралы” Жарлығы сот реформасының қағидатты жетістігі болды. Онда соттардың қызметін қамтамасыз ету функциясын Әділет министрлігін алып, Жоғарғы сотқа, атап айтсақ,

Сот әкімшілігі комитетіне және жергілікті жерлердегі сот әкімшілігіне беру көзделген. 2000 жылғы 25 желтоқсанда “Сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы” Конституциялық заңына қол қойылып, сот-құқықтық реформасының аса маңызды сатыларының бірі аяқталды. Осы құқықтық актінің сот әділдігі үшін маңызы зор болды. Сонымен, атқарушы және сот биліктерінің ара-жігін іс жүзінде ажырату туралы көп жылға созылған пікірталас нормативтік құқықтық нысанға ие болып, осы негізде сот жүйесі туралы жаңа заңның қабылдануы қоғамның сот әділдігін атқаруға байланысты әлеуметтік сұраныстары мен міндеттерінің қазіргі заманғы деңгейін көрсетті.

Қазақстан азаматтары өз құқықтарын қорғауда сотқа жиі жүгіне бастаған. Сондықтан экономикалық соттармен қатар, елімізде мамандандырылған әкімшілік соттар құрылды. Енді бұл мәселені одан әрі жалғастырып, мамандандырылған соттар жүйесін қалыптастыруды мықтап қолға алатын уақыт жетті. Сондықтан да осы соттардың жұмысын, қоғам, бірінші кезекте кәсіпкерлер бағалай алатындай, осындай мамандандырудың мақсатқа сай екендігін шеше алатындай етіп жолға қою. Өркениетті елдер тәжірибесі көрсетіп отырғандай, сот жүйесін мамандандыру уақыт өзі алға қойған мәселе.

Республикамызда жүріп жатқан сот – құқықтық реформасы еліміздегі экономикалық және саяси жүйесін жүзеге асыра отырып, оған сай келетін өзгерістерді құқықтық инфрақұрылымдарды құру және саналы заңдардың қабылдануын жоғары деңгейде көтеру, құқық қорғау органдарының кінә ретсіз әрі үйлесімді жұмыс істеуі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Корнилаева А.А. Теория парламентского контроля в контексте принципа разделения властей. Уфа. Дисс. канд. юридических наук. - 2002. - 194 с.
- 2 Халиков К.Х. Проблемы судебной власти в Республике Казахстан (Теоретические и уголовно-процессуальные исследования). Дисс. доктора юридических наук. - Алматы. – 1998. – С. 23
- 3 Шарипов Ш.М. судьяның тәуелсіздігі - сот билігінің демократиялық принципі. Заң ғылымдарының кандидаты дәрежесін алуға дайындалған диссертациясы. - Алматы. 2001. – 142 б.

Резюме

В данной статье исследована проблема разделения власти в Республике Казахстан. Структура государственной власти представлена в единстве в соответствии с принципом разделения. Рассмотрены вопросы взаимодействия законодательной, исполнительной и судебной ветвей власти, механизм сдержек и противовесов.

Summary

This article explores the problem of power sharing in the Republic of Kazakhstan. The structure of state power is presented in unity in accordance with the principle of separation. The issues of interaction of the legislative, executive and judicial branches of power, the mechanism of checks and balances are considered.

УДК: 342.7 (574)

Серғалиев Б.Т.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының 1-ші курс
магистранты

АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫНЫҢ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІНІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ САҚТАЛУЫ

Бұл мақалада Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының қамтамасыз етілуінің Конституциялық сақталуы туралы, оның маңызы мен негізгі мақсаты қарастырылған.

Кілт сөз: Республика, Конституция, мемлекет, мемлекеттік институттар, бап, заңнама, актілер, ереже, азамат, тұлға, қоғам, норма, құқық, қағида, қатынас.

Конституциялық құрылым негізі түріндегі мемлекет пен қоғамды ұйымдастыру негіздерін реттеу әдісі Қазақстан Республикасында алғаш рет Конституцияларда (1993, 1995 жж.) қолданылған. Сондықтан Конституцияның 1 бөліміндегі ережелерді анықтау, оларды терең меңгеру өте маңызды. Біріншіден, оларды білу Конституцияның басқа ережелерін түсінуді жеңілдетеді. Екіншіден, конституциялық құрылым негіздерін негізге ала отырып, азаматтар заңдарға, басқа да нормативтік актілерге, мемлекеттік органдар мен лауазымдық тұлғалардың әрекеттеріне тиісті бағасын бере алады. Үшіншіден, қолданыстағы заңнамада кемшіліктер немесе Конституцияға қарама-қайшы нормалар анықталған жағдайда, азаматтар, соттар Қазақстан Республикасы Конституциясының 1 бөліміндегі ережелерді басшылыққа алуға құқылы [1].

Қазақстан Республикасының Конституциясы мемлекет пен қоғамдағы барлық қоғамдық қатынастардың жиынтығынан қоғам мен мемлекеттің өмір сүру тіршілігі үшін анағұрлым маңызды, негізін құраушы қатынастарды бөліп алып, оларды 1 бөлімде «Жалпы ережелерде» реттеді, оларға конституциялық қағидалар күшін берді, яғни қандай да бір қоғамдық қатынастар қалай дамуы керектігі, қандай да бір қоғамдық немесе мемлекеттік институттар қалай қызмет етуі керектігі туралы басты идеялар дәл осы жерде қалыптастырылған. Бұл ретте олар ерекше заңды қорғанысқа ие ерекше қорғалатын қоғамдық қатынастар болып белгіленеді.

Конституция нормаларын талдау бұл қағидаларды әр түрлі критерийлер бойынша бөлуге мүмкіндік береді. Мұндай критерийлер ретінде қызметтік бағыттылық, тұтастық дәрежесі, қоғамдық қатынастарды қамту кеңдігі сияқты санаттарды пайдалануға болады [2, 6 б.].

Мысалы, Қазақстан Республикасы президенттік басқару нысанындағы біртұтас мемлекет болып табылатындығы белгіленген, яғни аталған қағидалар мемлекет, оны ұйымдастыру нысаны ұғымымен түйіндес болып табылады. Бұл қағидалар азаматтық қоғам негіздеріне қатысты, онда халық билікті тікелей республикалық референдум (Қазақстан Республикасы Конституциясының 3 б. 1 т.) және еркін сайлау (Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заңның 2 б.) арқылы жүзеге асырады.

Ұйымдастырушылық және қызметтік қағидаларды ерекшеленуге болады. Біз мемлекет қандай қағидалар негізінде ұйымдастырылатынын (біртұтас, президенттік басқару нысанындағы), сондай-ақ бұл мемлекеттің демократиялық, зайырлы, құқықтық

және әлеуметтік болып табылатынын анықтадық. Анағұрлым жалпы қағиданы бекіту сияқты әдіс қолданылады, сосын жекелеген қағидалар ретінде оның құрамдас бөліктері түсіндіріледі. Мысалы, Қазақстан Республикасы Конституциясының 1 б. 1 т. Қазақстан Республикасы өзін құқықтық мемлекет деп бекітеді, 4 б. 2 т. Конституцияның ең жоғары заңды күші, 3 б. 4 т. - биліктің бөлінуі, 4 б. 3 т. - жалпыға танымал қағидалар мен халықаралық құқық нормаларын тану және сақтау белгіленген. Соңғы үш ереже құқықтық мемлекетті сипаттайтын белгілер.

Осылайша, ҚР конституциялық құрылым негіздері ретінде бір жағынан Қазақстан Республикасын мемлекет ретінде сипаттайтын, екінші жағынан азаматтық қоғам негіздерін бекітетін маңызды қағидалар жүйесі жарияланады. Олардың қатарына егемендік; жалпы адамзаттық құндылықтардың басымдығы; біртұтастық қағидасы; президенттік басқару нысаны; Қазақстан Республикасын демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде сипаттайтын қағидалар; меншік түрлерінің әр алуандығы; идеологиялық және саяси әр алуандық; мемлекеттің - Қазақстан Республикасы қызметінің қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылық, экономикалық даму, қазақстандық патриотизм, мемлекет өмірінің анағұрлым маңызды мәселелерін, соның ішінде республикалық референдумда немесе Парламентте дауыс беруді шешу сияқты негіз қалаушы қағидалар жатады.

Осы қағидаларды қамтитын нормалар конституциялық құрылым негіздерінің өзіндік институтын қалыптастырады. Оны мемлекет пен қоғамды ұйымдастыру және қызмет етуінің негізін қалаушы қағидалардың негізгі жүйесін құратын конституциялық нормалардың жиынтығы ретінде анықтауға болады [3, 24 б.].

Конституциялық құрылым негіздерінің қағидаларын әр түрлі критерийлердің көмегімен жекелеген түрлерге бөлуге болады. Осы негіздемелер бойынша тиісті институттарды құратын мемлекеттік билік нысанын бекітетін (1, 2 б.); мемлекеттік билік көзі мен халық билігін жүзеге асыру тәсілдерін белгілейтін (3 б. 1,2 т.); Қазақстан Республикасы егемендігінің затын, әрекетін анықтайтын (2 б. 2 т.); мемлекеттік құрылыстың біртұтас нысандарының негіздерін қалыптастыратын (2 б. 1 т.); биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот биліктеріне бөліну қағидаларын бекітетін (3 б. 4 т.); Қазақстан Республикасын мемлекет ретінде сапалы сипаттайтын (1 б. 1 т., 2 т.); экономикалық даму қағидаларын бекітетін (6 б.); сыртқы саясат қағидаларын (8 б.), ішкі саясат қағидаларын (1 б. 2 т.) бекітетін; мемлекеттік рәміздерді бекітетін (9 б.) нормалар топтастырылады.

Демократиялық қоғам үшін биліктің бөліну қағидасы өте маңызды және мәнді болып табылады. Ол мемлекеттік биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот билігі болып бөлінуін көрсетеді, және осы «биліктің үш тармағы» да бірдей, күші жағынан тең, бір-біріне қарама-қарсы болып, біреуі екіншісін «ұстап тұра» алатын, олардың бірінің басым болуына жол бермеуін қарастырады.

Анықтама бойынша, билік - бұл адамдардың қызметі мен мінез-құлқына қандай да бір құралдардың көмегімен әсер ету қабілеті мен мүмкіндігі.

Сот билігін соттар өкілеттігі, яғни соттар жүзеге асыратын адамдардың мінез-құлқы мен әлеуметтік үдерістерге әсер ету мүмкіндіктері мен қабілеттері ретінде сипаттауға болады. Сот билігін, ең алдымен, әділеттілік - яғни құқық тұрғысынан өмірлік мәселелерді шешуге арналған ерекше мемлекеттік қызмет сипаттайды. Ол әділеттілік пен шындыққа қол жеткізу, заңды істерге қатысатын барлық тұлғалардың кепілдіктерін қамтамасыз ету үшін, барлық жағдайларда құқықтық құндылықтар жеңіп шығуы үшін арнайы бейімделген.

Әділеттілік әрекеттегі, жүзеге асыру үдерісіндегі құқықтық өзі деуге де болады. Сот құқықты қалыптастыру, дамыту, жетілдірудегі маңызды факторға айналды. Заң мен құқықтық дәстүрлер болмаған жағдайда сот позитивті құқықтың ерекше нысанын қалыптастыруда басты күш, сотта үлгі боларлық жағдайдың, «судьялар құқығының» көзі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2004 жылғы 23 маусымдағы №6 «Қазақстан Республикасы Конституциясының 79 бабы 1 тармағын ресми түсіндіру туралы» Қаулысында әділ сотқа қатысты келесі құқықтық ұстаным қалыптастырылған.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 75 бабы 1 тармағына сәйкес «Қазақстан Республикасында сот төрелігін тек сот қана жүзеге асырады». Конституциялық Кеңестің 2002 жылғы 15 ақпандағы №1 қаулысында бұл орайда «мемлекеттік биліктің сот тармағын білдіретін органдар ретінде, соттар ғана сот төрелігін жүзеге асырады» делінген. Сот билігінің жария-құқықтық міндеттерін орындайтын судьяның, өз кәсіби қызметі ретінде сот төрелігін жүзеге асыруының ерекшелігі оның айрықша құқықтық мәртебесін алдын-ала айқындап тұрады, ол мәртебе Негізгі Заңмен белгіленіп, кепілдік беріледі (77, 79, 80, 82-баптар).

Судья мәртебесі оған әркімнің құқықтары мен бостандықтарын шын мәнінде қорғау үшін Конституциямен және заңдармен жүктелген өкілеттіктің тәуелсіз де әділ атқарылуын қамтамасыз етуді мақсат етіп қояды (Конституцияның 79 бабы 1-тармағы). Сондықтан Негізгі Заң судья мәртебесін регламенттеудің айрықша, сот қызметінің міндеттері, принциптері және ерекшеліктерімен, сот төрелігін жүзеге асырудың жоғары деңгейін қамтамасыз ету мақсатымен шарттас ережелерін (талаптарын) белгілейді [1].

Заң шығарушы билік нормативтік актілер, Конституциядан кейін жоғары заңды күшке ие - заңдар шығару құқығын жүзеге асырады. Бұнымен қоса, заң шығарушы билікке бюджетті және қаржылық заңдарды қабылдау құқығы, сондай-ақ атқарушы билік - үкіметтің қызметін бақылау құқығы берілген. Парламенттік елдерде атқарушы билік заң шығарушы билік алдында жауапты болып табылады. Заң шығарушы билік органы парламент болып табылады. Кейде заң шығарушы билік деп мемлекеттік биліктің жоғары органдарының заң шығару өкілеттілігі ғана түсіндіріледі.

Атқарушы билік - құқық қолданушы билік, оған парламент, яғни заңнамалық билік қабылдайтын заңдарды орындау қызметі жүктеледі. Атқарушы билік ресми түрде заң шығарушы билікке тәуелсіз, бірақ ол басымдылық етуші, бірінші билік болып саналады. Конституцияларда әдетте атқарушы билік не Президентке - мемлекет басшысына, және үкіметке (президенттік республикаларда), немесе мемлекет басшысына (парламенттік мемлекеттерде) тиесілі болатындығы жөнінде ережелер болады. Мемлекет басшысының парламенттік елдердегі атқарушы биліктің өкілеттілігін жүзеге асыру үдерісіндегі шынайы рөлі өте маңызды. Қазіргі заманда атқарушы биліктің нақты мәні теориялық тұрғыдан да, конституциялармен де белгіленген шеңберден шығып кеткен. Атқарушы билік заңды еркін талқылап қана қоймай, заң шығару бастамасының басты көзі бола отырып (заң жобаларын белгіленген тәртіпке сәйкес заң шығару мекемелеріне енгізу құқығы) және парламенттің заң шығарушы қызметіне нәтижелі ықпал ете отырып заң шығарушы биліктің өкілеттілігін де белсенді жүзеге асырады.

Заң шығару бастамасы - заң шығару үдерісінің, яғни әдетте, Конституция белгілеген заңды қабылдау тәртібінің бірінші кезеңі. Заң шығарушы органның аталған заң жобасын заң шығарушы органның күн тәртібіне енгізу туралы мәселені талқылау міндетіне алып келеді.

Антикалық және орта ғасырлық ғалымдар пікір айтқан «биліктің бөлінуі» идеясын 18 ғасырдың ортасында дербес ілім ретінде Ш. Монтескье қалыптастырған болатын. Табиғи құқық теориясына байланысты «биліктің бөлінуі» туралы ілім буржуазияның абсолютизммен және патшалық биліктің зорлығымен күресте тарихи тұрғыда ілгерінді рөл ойнады.

Бірқатар елдерде бұл ілім заң шығарушы билік пен соттың үстінен бақылау орнатқан буржуазия мен өз қолында атқарушы билікті сақтап қалған феодалдық-монархиялық шеңберлердің арасында келісім үшін негіздеме ретінде пайдаланылды.

«Билікті бөлу» жүйесінде Президент ерекше орынға ие - ол мемлекет басшысы, Конституцияның, адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарының кепілі болып табылады. Ол мемлекеттің сыртқы және ішкі саясатының негізгі бағыттарын анықтайды, барлық мемлекеттік органдардың келісілген жұмысын қамтамасыз етеді [4].

Президенттік билік заң шығарушы билік (кез келген заңға тыйым сала алады) пен атқарушы билікке (үкіметтің қаулысын жоққа шығара алады) «қарама-қарсылық» ретінде саналады. Бірақ Президенттің қызметіндегі басты мәселе – мемлекет саясатының негізгі бағыттарын жүргізуде барлық органдардың қызметін үйлестіру.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1 бабында оны ұйымдастыру қағидалары белгіленген және оның сапалық сипаттамасы берілген. Қазақстан Республикасының сапалы жақтарын сипаттайтын конституциялық қағидаларды толығырақ қарастырайық [5].

Қазақстан Республикасының Конституциясы Қазақстан Республикасына анықтама беріп, оның бірқатар маңызды белгілерін атап көрсетеді:

Қазақстан Республикасы – демократиялық мемлекет;

Қазақстан Республикасы – біртұтас мемлекет;

Қазақстан Республикасы – құқықтық мемлекет;

Қазақстан Республикасы – әлеуметтік, зайырлы мемлекет.

Бұл мемлекет адамдарға туа берілетін және ажырамас құқықтарын қалыптастырмайтынын, сыйға тартпайтынын білдіреді, тек оларды мойындайды, оларды сақтайды және олардың тасымалдаушысы – адамды, оның құқықтары мен бостандығын жоғары құндылық ретінде қорғайды. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандығы заңдардың мәнін, мазмұнын, заң шығарушы және атқарушы биліктің қызметін анықтайды, әділеттілікпен қамтамасыз етіледі. Мемлекет құқықтық, демократиялыққа айнала отырып, билік етуші аппараттан ең алдымен адам мен қоғам үшін олардың қалауын көрсететін және олардың бақылауымен әрекет ететін әлеуметтік қызметке айналады.

Қазақстан Республикасы – ...құқықтық ... мемлекет... (1 б.) [5]. Көп жағдайда Конституцияның бұл ережесін болашақта толығымен іске асырылатын конституциялық идея ретінде қарастыруға болады және қарастыру қажет. Құқықтық мемлекет ұзақ уақыт бойы қалыптасады және оның құқықтық болып жариялану фактісі Конституцияда белгіленген болса да ештеңені білдірмейді.

Құқықтық мемлекет идеясының мәні барлық мемлекеттік органдар, лауазымдық тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер мен азаматтардың құқықтық нормаларға қатаң сәйкестікте әрекет ететіндігінде болып табылады, яғни мемлекетте құқық үстемдік етеді. Бірақ құқықтық нормалар әдетте әр түрлі дереккөздерінде болғандықтан, құқықтың үстемдігі жөнінде айта отырып, біз заңның үстемдігін тұспалдаймыз. Заңның мұндай рөлі мен орны бірқатар себептерге, ең алдымен басты негіз қалаушы қоғамдық

қатынастардың заңдармен реттелуіне байланысты болып табылады, олар арқылы құқықтық бастамалар қоғам өмірінің барлық салаларына енеді.

Заңның үстемдігі - бұл оның жалпыға ортақтығы, яғни мемлекетте анағұрлым маңызды қоғамдық қатынастар реттелмей қалмауы керек, мұндай вакуумды атқарушы билік органдарының нормаларымен толтыруға болмайды. Бұл сондай-ақ заңда бекітілген ережелер, қоғамның қағидалары кез келген жағдайларда берік болып табылатындығын білдіреді.

Конституцияның 34 бабы құқықтық мемлекет идеясын бекітуге, жалпы құқықтың үстемдігіне және атап айтқанда заңның үстемдігіне арналған. Онда былай делінген: «Әркім Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен қадір-қасиетін құрметтеуге міндетті» - бұл азаматтармен қатар мемлекеттік билік органдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, лауазымдық тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер де Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарын сақтауға міндетті дегенді білдіреді.

Бұнымен қатар Қазақстан Республикасы құқықтық қоғамда өмір сүруде, ендеше ол өзінің заңнамасын басқа мемлекеттер мойындайтын, халықаралық шарттарда қарастырылған ережелермен салыстыруы керек. Сондықтан 3 б. 4 т. «республика бекіткен халықаралық шарттардың республика заңдарынан басымдығы болады және халықаралық шарт бойынша оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайдан басқа реттерде, тікелей қолданылатындығы» белгіленген [5].

Әдебиеттер тізімі:

- 1 «Қазақстан Республикасы Конституциясының 79-баптың 1-тармағына түсініктеме берілді - ҚР Конституциялық Кеңесінің 2004.06.23 N 6 қаулыларымен, өзгеріс енгізілді - ҚР 10.03.2017 № 51-VI (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) Заңымен. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (интернет ресурсы).
- 2 Сырых В.М. Основы конституционного строя // Право и экономика. – 1994. – №9–10. – С. 6.
- 3 Гражданское общество и правовое государство: предпосылки формирования / отв. ред. Г.Н. Манов. – М.: ИГ и ПРАН, 1991. - 119 с.
- 4 Қазақстан Республикасының Президенті туралы Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы // Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы. – 1995. – №24.
- 5 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 30 тамыз 1995 жылы қабылданған (өзгерістер мен толықтырулар мен) <http://adilet.zan.kz/> (интернет ресурсы).

Резюме

В этой статье рассматривается конституционное соблюдение прав и свобод человека и гражданина, его смысл и главная цель.

Summary

This article examines the constitutional observance of human and citizen's rights and freedoms, its meaning and main goal.

УДК: 342:7:61(574)

Хамит А.
магистрант 1 курса
Евразийской юридической
академии им. Д.А.Кунаева
научный руководитель
к. ю. н. Ибраева К.Б.,
преподаватель кафедры
Конституционного,
международного права
и таможенного дела

ПЕРВОКЛАССНОЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЕ И ЗДОРОВАЯ НАЦИЯ – ОСНОВА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В настоящей статье рассматривается одна из актуальных проблем конституционного права как применение права на охрану здоровья в современном Казахстане. Выявлена и обоснована необходимость повышения медицинской грамотности населения, а также популяризация здорового образа жизни. На основе проведенного исследования автором предлагается сделать основополагающим принципом работы всей системы здравоохранения принцип «отнесения здоровья населения, безопасности, эффективности и качества лекарственных средств к факторам обеспечения национальной безопасности».

Ключевые слова: Право на охрану здоровья, конституционное право, Послание Президента, национальная безопасность.

На протяжении всей истории человечества здоровье рассматривалось как высшая универсальная ценность. Общепринятым стандартом определения здоровья считается определение, данное в преамбуле Устава ВОЗ: «Здоровье является состоянием полного физического, душевного и социального благополучия, а не только отсутствием болезней и физических дефектов». Право на охрану здоровья вытекает из фундаментального права на жизнь, широко представленного в конституционных правах и свободах человека и гражданина [1]. Здоровье человека и гражданина на общегосударственном уровне интегрируется в здоровье нации, становится важнейшим фактором экономического развития и фактором национальной безопасности государства.

В современном Казахстане жизнь человека рассматривается как высшая ценность социального государства. Право на охрану здоровья, закрепленное в статье 29 Конституции РК [2], является важнейшим элементом правового статуса личности. Содержание данного права обусловлено социальной ценностью здоровья в системе личного и общественного блага. Ведь право на охрану здоровья – одно из основных конституционных социальных прав человека, для реализации которого предоставлен достаточно широкий выбор: возможность получить бесплатную, квалифицированную медицинскую помощь в государственных учреждениях, получение платной медицинской помощи в государственных и частных лечебных учреждениях, а также у лиц, занимающихся частной медицинской практикой. Этому праву корреспондирует обязанность государства охранять и укреплять права граждан на здоровье, развивать систему здравоохранения, содействовать развитию духовной и физической культуры и

спорта. В пункте 1 статьи 31 Конституции РК[3] отражена цель государства - охранять окружающую среду для благоприятной жизни и здоровья человека. Эта концепция шире трактуется в Кодексе Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения», принятом 18 сентября 2009г.[4]

Так же все это нашло отражение и в Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 10 января 2018 г. «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции».[5] В седьмой задаче Послания наш Президент делает акцент на человеческом капитале, как основе модернизации. А это, в том числе, первоклассное здравоохранение и здоровая нация.

12.01.2018 г. было проведено заседание Коллегии Министерства здравоохранения РК, и в селекторном режиме обсудили приоритетные направления деятельности системы здравоохранения в 2018 году в рамках реализации Послания Президента. В мероприятии приняли участие Министр здравоохранения РК, члены Общественного совета, руководители управлений здравоохранения регионов, подведомственных организаций, территориальных департаментов и др.

Было сказано о необходимости усилить управление общественным здоровьем, популяризировать здоровый образ жизни, включая правильное питание, занятие спортом, репродуктивное здоровье, пропаганду ЗОЖ, физическую активность. Особое внимание было уделено охране и укреплению репродуктивного здоровья молодежи. С этой целью предлагалось для каждой целевой группы определить индивидуальный подход, а также создать инфраструктуру для занятий физической культурой, организовать условия для безопасной жизни и труда.

Кроме того, одним из важных приоритетов Глава государства определил переход от малоэффективной и затратной для государства диспансеризации к управлению основными хроническими заболеваниями с применением дистанционной диагностики, а также амбулаторного лечения. Ведущую роль в этом должна играть первичная медицинская помощь. Соответственно, как было заявлено на данном совещании, задачей медицинских работников первичного звена должно стать не только обеспечение раннего выявления заболеваний, но и совместно с пациентами найти способы более эффективного управления здоровьем населения. В связи с этим, были поставлены задачи по уходу от термина «диспансеризация» к программе управления хроническими заболеваниями на амбулаторном уровне.

Президент Республики Казахстан четко обозначил, что должны быть обеспечены высокоэффективные ранняя диагностика и лечение рака на основе передового международного опыта. В этой связи Министерство здравоохранения республики должно внедрить новые высокоэффективные технологии в онкологию, которые позволят обеспечить раннюю диагностику и лечение, особенно на амбулаторном уровне и разработать Комплексный план по борьбе с онкологическими заболеваниями, который предусматривает включения мероприятий, начиная с профилактики до совершенствования лечения злокачественных новообразований.

Кардинальные изменения предусмотрены при разработке новой модели ГОБМП и будет усовершенствован пакет ОСМС, где предусматривается модернизация пакетов медицинских услуг в рамках ГОБМП и определение четких границ обязательств государства, а также пересмотр тарифов на медицинские услуги ГОБМП и приведение их к реальным затратам. Внедрение обязательного социального медицинского страхования проводится по Плану нации – 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ.[6] Функционирование ОСМС в стране позволит перейти

на новые более ответственные условия финансирования здравоохранения, в котором должны принимать участие и государство, и предприятия, и сами граждане.

«Сегодня в мире очень быстро развиваются инновационные технологии, в том числе и в здравоохранении. Современные технологии трансформируют модели медицинского обслуживания населения. На все изменения мы должны своевременно реагировать и обеспечивать право граждан на доступную и качественную медицинскую помощь. И это в первую очередь должно быть отражено в законодательных актах. В связи с этим, для реализации мер, направленных на повышение эффективности системы здравоохранения, Глава государства в своем Послании поручил Правительству разработать новую редакцию Кодекса «О здоровье народа и системе здравоохранения», - сообщила вице - министр Лязат Актаева.[7]

Охрана здоровья является одной из основ национальной безопасности государства. Здоровье населения - это характеристика состояния здоровья членов социальной общности, измеряемая комплексом социально-демографических показателей: рождаемость, смертность, заболеваемость, средняя продолжительность жизни, уровень физического развития и др. По данным ВОЗ состояние здоровья человека только на 8-10% зависит от работы здравоохранения, примерно на 30%- от наследственных факторов, и на 30% от условий жизни и работы.

Гармония физического, психологического и социального здоровья выступает одним из главных факторов личной и общественной жизни, создание рационального отношения человека к окружающей среде, формирование социальной политики республики в области здравоохранения на сохранение и укрепления здоровья, усиления нацеленности общества на культивирование здоровья как высшей ценности.

Согласно Послания Президента «Стратегия Казахстана 2050»: «Здоровье нации - основа нашего успешного будущего»[8]. Н. А. Назарбаев говорит о том, что утверждение здорового образа жизни и развитие медицины позволит увеличить продолжительность жизни казахстанцев до 80 лет и выше. РК станет одним из ведущих евразийских центров медицинского туризма. Поэтому не случайным является факт того, что в этом документе Лидер нации поставил фактор здоровья нации в начало своего Послания.

При всех имеющихся возможностях как материальных, организационных, а также и профессиональных наша система здравоохранения, по-прежнему, остается одной из коррумпированных в стране. В стране продолжается рост социально - значимых болезней 21 века, происходит резкое ухудшение состояния здоровья граждан, несмотря на достигнутый прогресс в области медицины. Это обусловлено и ухудшением качества жизни и состоянием окружающей среды, остается проблемной зоной подготовка специалистов широкого профиля. Отсутствие необходимых медицинских учреждений на селе переводит проблему из социальной в экономическую, поскольку она выступает фактором, усиливающим миграцию сельского населения в город и маргинализации городского населения.

И у меня, как у рядового гражданина, все это вызывает разумную тревогу. В этой связи, считаю возможным и необходимым каждому гражданину, идентифицирующим себя образованным человеком, в первую очередь, начать с себя и заботиться о своем здоровье самостоятельно: заниматься физкультурой и спортом, вести здоровый образ жизни. Повышать медицинскую грамотность свою и населения. Каждый гражданин должен быть ответственен за собственное состояние здоровья, тем самым мы обеспечим здоровое поколение. Начиная с малого возраста и до преклонного состояния человек должен формировать в себе культуру здорового образа жизни.

Таким образом, принцип государственной политики в области здравоохранения «отнесения здоровья населения, безопасности, эффективности и качества лекарственных средств к факторам обеспечения национальной безопасности»[9] должен стать основополагающим принципом работы всей системы здравоохранения, где каждое должностное лицо обязано стоять на охране главной человеческой ценности – здоровья.

Список литературы:

- 1 Раздел 2 Человек и гражданин, Конституция РК, Жеті жарғы, Алматы, 1996г.
- 2 Конституция РК. Жеті жарғы, Алматы, 1996г., стр.76
- 3 Конституция РК. Жеті жарғы, Алматы, 1996г., стр.77
- 4 Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 18 сентября 2009г. ИС Параграф
- 5 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» .14.12.2012., сайт « Ақ Орда».
- 6 План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева (май 2015 года), сайт « Ақ Орда».
- 7 <http://www.mz.gov.kz/ru/news/v-minzdrave-obsudili-voprosy-realizacii-poslaniya-prezidenta-rk> , официальный Интернет-ресурс Министерства здравоохранения РК
- 8 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» 14.12. 2012г.
- 9 Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 18 сентября 2009г., ст. 4. ИС Параграф
- 10 Второй пермский конгресс ученых-юристов: материалы международной научно-практической конференции (г. Пермь, Пермский государственный национальный исследовательский университет, 28–29 октября 2011 г.) / отв. ред. О.А. Кузнецова; Пермский государственный национальный исследовательский университет – Пермь, 2011 – 349 с.
- 11 Бартенев Дмитрий Геннадиевич. Право на охрану здоровья в международном праве / Диссертация / Санкт-Петербург. 2006
- 12 Холодова, Татьяна Юрьевна Конституционно-правовое обеспечение прав граждан на охрану здоровья и медицинскую помощь в Российской Федерации: диссертация кандидата юридических наук, 12.00.02 Москва, 2006.

Түйіндеме

Осы мақалада қазіргі заманғы Қазақстандағы денсаулыққа құқықты қолдану сияқты конституциялық құқықтың өзекті мәселелерінің бірі қарастырылады. Халықтың медициналық сауаттылығын арттыру, сондай-ақ салауатты өмір салтын насихаттау қажеттілігі анықталды және ақталған. Зерттеудің негізінде автор денсаулық сақтаудың бүкіл жүйесінің жұмысының іргелі қағидатын «ұлттық қауіпсіздік факторларына қоғамдық денсаулықты, қауіпсіздікті, тиімділікті және дәрілік заттардың сапасын белгілеу» принципін жасауды ұсынады.

Summary

In this article, one of the topical problems of constitutional law, such as the application of the right to health in modern Kazakhstan, is considered. The necessity of increasing the

medical literacy of the population, as well as the popularization of a healthy lifestyle, has been identified and justified. Based on the conducted research, the author suggests to make the principle of “ascription of people’s health, it’s security, effeteness and quality of medicines to the factors of the national security”.

УДК: 343.911(574)

Абдыбеков А.А.
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор
Нукунов М.О.

ФАКТОРЫ, ДЕТЕРМИНИРУЮЩИЕ ОРГАНИЗОВАННУЮ ПРЕСТУПНОСТЬ

В данной статье рассмотрены итоги исследования основных факторов, определяющих состояние организованной преступности. Предметом исследования выступили отдельные виды преступлений, совершаемые организованной преступностью с учетом новых социально-правовых реалий. В связи с этим, отражены специфические черты и условия в которых обостряются такие социальные явления, показаны основные тенденции, которые будут и в дальнейшем влиять на активизацию организованной преступности в рассматриваемых сферах.

Ключевые слова: торговля оружием, хищение дорогих автомобилей с последующим их возвратом владельцу за крупное вознаграждение, незаконный оборот золота, наркобизнес, хищение нефти из цистерн и магистральных нефтепроводов с последующей транспортировкой в другие регионы страны

Под организованной преступностью понимается негативное социальное явление, представляющее собой преступную (а в некоторых случаях и не преступную) деятельность для получения, приумножения и легализации преступных доходов, а также совокупность иерархически построенных организованных преступных формирований, использующих для достижения поставленных целей коррупционные связи и обладающих наивысшей степенью латентности в результате функционирования собственной системы нейтрализации всех форм социального контроля.

Как известно, формирование современного государственного аппарата является одной из пяти институциональных реформ, определенных Главой государства.

Профессионализация системы государственной службы, основанная на принципах меритократии, эффективности, результативности, транспарентности является важнейшим фактором в обеспечении конкурентоспособности системы государственного управления и качественного оказания государственных услуг населению.

Казахстанская модель государственной службы ориентирована на признание важности человеческого фактора и проведение эффективной кадровой работы, что является ключевым фактором ее профессионализации и направлена на формирование эффективных кадровых механизмов - эффективный и прозрачный порядок поступления на государственную службу, возможность непрерывного профессионального развития

государственных служащих, взаимосвязь результатов работы и системы поощрения, равная оплата труда за выполнение равнозначной работы, стимулирование профессионального роста, соблюдение этических норм.

Принятым в 2015 году Законом «О государственной службе Республики Казахстан» (далее - Закон о госслужбе) реализованы основные меры, предусмотренные Планом Нации «100 конкретных шагов», направленные на профессионализацию и автономность государственного аппарата. А именно, концептуально расширены действовавшие, а также введены новые положения по приему на службу, карьерному продвижению государственных служащих.

Вместе с тем, правоприменительная практика, поручения вышестоящих органов и должностных лиц, предложения госорганов и результаты правового мониторинга говорят о необходимости внедрения новых механизмов для повышения эффективности государственного аппарата, а также о целесообразности совершенствования отдельных положений законодательства в сфере государственной службы и противодействия коррупции.

Организованная преступность имеет высокие темпы прироста, а изменения ее состояния носят скачкообразный характер, причем темпы прироста зарегистрированной организованной преступности превышают темпы прироста преступности в целом. В то же время, при относительном постоянстве доли преступлений, совершенных организованными преступными формированиями, среди раскрытых, количество лиц, привлеченных к уголовной ответственности за их совершение, не увеличивается.

Структура организованной преступности имеет определенную - специфику, которая выражается в том, что основными преступлениями, регистрируемыми официальной статистикой, являются кражи, мошенничества, незаконный оборот наркотических средств и психотропных веществ, а также корыстно-насильственные преступления, среди которых разбой занимает доминирующее положение. В региональной статистике экономические преступления организованных преступных формирований занимают не больше трети. Однако исследование показало, что практически вся деятельность организованной преступности направлена на извлечение доходов именно посредством совершения преступлений в сфере экономики.

Основными сферами деятельности региональных организованных преступных формирований являются: торговля оружием, хищение дорогих автомобилей с последующим их возвратом владельцу за крупное вознаграждение, незаконный оборот золота, наркобизнес, хищение нефти из цистерн и магистральных нефтепроводов с последующей транспортировкой в другие регионы страны, захваты предприятий (рейдерство), выполнение функций «третьего суда» при решении экономических споров и взыскании долгов, легализация (отмывание) преступно приобретенного капитала.(2.115).

Преступные формирования в широких масштабах занимаются рэкетом, наркобизнесом, стремятся установить контроль над банками, сферами предпринимательства, распределения материальных ресурсов, срачиваются с коррумпированными элементами в государственном аппарате и правоохранительных органах.

Сегодня преступность имеет и свой штаб, и аналитический, и информационный центры, квалифицированную разведку и контрразведку. Боевики проходят обучение за рубежом. Среди них существует четкая специализация, обеспечивающая высокий профессионализм. В их распоряжении - самое современное оружие, средства связи и электроники, мощный транспорт.

Организованная преступность в Казахстане и в других странах СНГ в последнее время представляет серьезную опасность для общества и государства, оказывает дестабилизирующее влияние на социально-экономическую сферу, препятствует осуществлению реформ и представляет угрозу национальной безопасности государства.

В то же время руководители правоохранительных органов задачу противостояния опасному явлению в большинстве случаев сводят к борьбе с тривиальными бандитскими группировками, составляющими, несомненно, чрезвычайно важный, но всего лишь низовой исполнительский элемент глобальной организованной преступности. Разгадка проста - не срабатывает правовой механизм, он значительно отстаёт от реальной жизни. Опыт организованной преступности, формы ее развития на фоне старой системы права значительно опережают законотворческий процесс. При этом одна из основных причин наступательного развития организованной преступности заключается в том, что она при любых условиях являлась в государстве единственной, поистине рыночной структурой, что и позволяло ей во все периоды быстро приспосабливаться к любым изменениям. И не просто приспосабливаться, но и извлекать при этом максимум материальных и политических выгод. Вступление же страны в рыночные отношения открыло для мафии невиданные перспективы.

«Сумеет ли мы в относительно короткие сроки добиться существенных сдвигов в деле борьбы с теневой экономикой и экономической преступностью, от этого зависит, сможем ли мы построить рыночную экономику цивилизованного типа, переломить негативные тенденции в бизнесе, изменить менталитет бизнесменов, искаженный в последние годы криминалитетом»(2.9). Разбалансированность экономики, денежной системы, кризисное состояние отечественного производства, снижение дисциплины и правовой нигилизм способствуют резкому обострению криминогенной обстановки в странах. Отмечается стремительный рост теневого сектора экономики и расширение противоправной хозяйственной деятельности. Теневая экономика и криминальный мир слились, по существу, в одно целое. Год от года экономика все больше криминализируется. Цифры показывают, что теневая экономика из ведомственной проблемы правоохранительных органов перешла в проблему общегосударственную, поскольку нынешний размах криминального бизнеса наносит серьезный урон экономической безопасности стран СНГ. Прибыль, с которой налогов не платят, оседает в карманах дельцов. Так создаются теневые капиталы, которые затем пускаются в оборот, в частности, во внебанковский оборот наличных средств. Такие деньги «работают» в параллельных коммерческих структурах, разного рода дочерних предприятиях, подставных фирмах, причем именно в тех отраслях, где приносят сверхприбыли: в алкогольном, игорном и шоу-бизнесе. Криминальные капиталы отмывают, вкладывая их в высокодоходные акции, в недвижимость. На этом специализируются организованные преступные группировки, уже образовавшие собственные хозяйственные структуры, предприятия, банки.

Несовершенство, а зачастую и отсутствие правовых норм, определяющих перераспределение этой собственности, привели к тому, что значительная часть экономических отношений стала объектом преступных устремлений и деятельности криминальных структур. Этому также способствует отсутствие правовой и судебной защиты добросовестных хозяйствующих субъектов, ориентация правоохранительных органов прежде всего на карательные меры, а не на защиту прав хозяйствующих субъектов.

Список литературы:

1 Абрамов Ю.А., Авдеев Ю.И., Алмазов С.Н. Белая книга российских спецслужб. - М., 1996. - С. 115.

2 Волковский В. Борьба с организованной преступностью в экономической сфере. - М.: Русский биографический институт, 2000. - С. 9.

Түйіндеме

Бұл мақалада ұйымдасқан қылмыстың негізін анықтайтын негізгі факторлардың қорытындысы қарастырылған. Зерттеудің негізгі пәні ретінде қылмыстың жеке түрлері, яғни жаңа элеуметтік-қылмыстық негізде жасалатын ұйымдасқан қылмыстың түрлері қарастырылған. Осыған байланысты ұйымдасқан қылмыстың өршуінің алдын алатын мәселелер қарастырылған.

Summary

In this article results are considered research of basic factors, qualificatory the state of the organized crime. The separate types of crimes, accomplished by the organized crime taking into account new socially-legal realities, came forward the article of research. In this connection, specific lines and terms are reflected such social phenomena are intensified in that, basic tendencies that will in future influence on activation of the organized crime in the examined spheres are shown.

УДК: 343.911(574)

Абдыбеков А.А.
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор
Нукунов М.О.

ПОНЯТИЕ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ КАК СИСТЕМНОГО СОЦИАЛЬНО ПРАВОВОГО ЯВЛЕНИЯ И ОБЪЕКТА КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье проведено исследование понятия, состояния, динамики и тенденций организованной преступности. Организованная преступность рассмотрена как негативное социальное явление, характеризующееся сплочением криминальной среды, а также выявлены наиболее важные факторы, предопределяющие успех в противодействии организованной преступности.

Ключевые слова: организованная преступная деятельность, Уголовный кодекс РК, криминализация.

На современном этапе исторического развития одну из главных угроз для национальной безопасности и социально-экономической стабильности Казахстана представляет организованная преступность. Преступления, совершаемые организованными преступными объединениями, не только влекут за собой тяжкие, порой необратимые последствия, но и создают обстановку нервозности граждан, их неуверенности в своей безопасности и возможностях государственной власти по ее обеспечению. Крайне негативной тенденцией в последнее время является все возрастающая жесточенность, организованность и заговорщицкая сущность субъектов преступной деятельности. Последняя нередко осуществляется под эгидой

политических лозунгов, носит ярко выраженный антигосударственный характер[1]. Среди ее конкретных проявлений в Стратегии национальной безопасности РК до 2020 года отмечаются: деятельность террористических организаций и группировок, направленная на насильственное изменение основ конституционного строя и дезорганизацию нормального функционирования органов государственной власти; экстремистская деятельность националистических, религиозных, этнических и иных организаций и структур, ориентированная на нарушение единства и территориальной целостности и дестабилизацию внутривнутриполитической и социальной ситуации в стране; деятельность транснациональных преступных организаций и группировок, связанная с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ; активизация трансграничных преступных групп по незаконному перемещению через государственную границу РК водных биологических ресурсов, других материальных и культурных ценностей, организации каналов незаконной миграции.

Следует констатировать, что криминальная экспансия сегодня в той или иной степени затронула большинство жизненно важных отраслей экономики страны. Под контролем организованных групп и преступных сообществ находятся свыше 4 тыс. объектов экономики, в том числе ряд градо- и бюджетобразующих предприятий. Для создания благоприятных условий осуществления своей деятельности организованные преступные структуры проявляют повышенный интерес к установлению коррупционных отношений и проникновению в органы власти и управления[2.73].

В условиях глобализации организованная преступная деятельность приобретает ряд качественно новых параметров. Стремясь получить дополнительные доходы, преступные сообщества активно распространяют свое влияние за рамками национальных границ, укрепляя финансово-экономические позиции в зарубежных странах.

Существующая недооценка государством высокого уровня криминализации общественных отношений позволяет представителям научной общественности говорить сегодня о кризисе уголовной политики (А. И. Алексеев, В. С. Овчинский, Э. Ф. Побегайло, Н. А. Лопашенко и др.). История учит, что в сфере противодействия преступности, и особенно наиболее опасным ее формам, не допустимы волонтаристские установки и скоропалительные решения. Примером тому являются явно ошибочные выводы об ослаблении позиций организованной преступности и связанные с ними управленческие директивы, одной из которых был упразднен Департамент по борьбе с организованной преступностью и терроризмом. [3.122].

Как показал анализ, проведенный Генеральной прокуратурой РК уменьшение цифровых показателей является следствием недостаточной активности правоохранительных органов по выявлению и раскрытию преступных деяний, совершенных организованными группами и преступными сообществами. Организованная преступность продолжает оставаться тревожной реальностью нашей жизни и серьезной государственной проблемой.

Одной из задач текущего уголовно-правового регулирования выступает повышение качества законодательной техники в целях наиболее полного и системного изложения нормативных правовых предписаний. При этом современные законотворческие процессы, направленные на совершенствование категориального аппарата, неизбежно ставят перед наукой задачу теоретического осмысления новой терминологии, используемой законодателем.[4].

Существенные изменения, внесенные в Уголовный кодекс РК, поставили перед теорией и практикой ряд вопросов, вызванных, в первую очередь, оценочной природой новых законодательных конструкций. По свидетельству представителей судейского корпуса, именно оценочный характер признаков, используемых в легальных определениях, дает возможность правоприменительным органам проявлять субъективный подход и уже по своему усмотрению, а не в соответствии с целями уголовной политики, принимать соответствующие решения². Не менее значимы, а потому требуют дальнейшего теоретического осмысления, проблемы, связанные с имплементацией норм международного права (в частности, Палермской Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности) в национальную уголовно-правовую систему.

Таким образом, комплексное решение проблем эффективного противодействия организованной преступной деятельности требует от государства определения четких ориентиров в уголовной политике, принятия неотложных организационно-управленческих решений, модернизации правоохранительных органов, выработки стратегических направлений и идеологических основ в этой сфере. Это обуславливает необходимость дальнейших теоретических исследований организованной преступной деятельности и разработки на этой основе научно обоснованных концепций противодействия ей.[5.497].

1. Организованная преступная деятельность – это система взаимосвязанных, образующих определенную целостность деяний, предусмотренных Особенной частью УК РК, совершаемых организованными преступными объединениями (организованной группой, незаконным вооруженным формированием, бандой, некоммерческой организацией, посягающей на личность и права граждан, экстремистским сообществом, преступным сообществом) и их участниками.

2. Организованную преступную деятельность можно рассматривать с точки зрения двух подходов.

В узком (уголовно-правовом) смысле организованная преступная деятельность включает в себя систему преступных действий, которые предусмотрены в качестве преступления Особенной частью УК РК; являются соучастием в преступлении; представляют собой стадии неоконченного (приготовление, покушение) преступления.

В широком (криминологическом) смысле организованная преступная деятельность включает помимо собственно уголовно-наказуемых деяний также организационное, информационное, идеологическое и иное обеспечение существования и функционирования соответствующего преступного объединения. Такое понимание организованной преступной деятельности не исключает отнесение к ней действий, которые сами по себе могут не являться преступными (установление коррумпированных связей в правоохранительных и иных государственных органах, вовлечение в преступное объединение новых участников и их обучение, идеологическое обеспечение преступной деятельности и формирование субкультуры, материальная поддержка лиц, отбывающих наказание в местах лишения свободы и др.).

3. Уяснение сущности организованной преступной деятельности невозможно без обращения к институту соучастия в преступлении, общетеоретические положения которого распространяются на уголовно-правовую оценку деятельности всех организованных преступных объединений, вне зависимости от того, в Общей или в Особенной части УК РК они закреплены. В этом смысле институт соучастия является инструментальной основой конструирования норм, регламентирующих

ответственность за сложные формы группового взаимодействия – создание, руководство и участие в преступном объединении.

4. В целях оптимизации института соучастия в преступлении в части регламентации ответственности за совершение преступления организованной группой и преступным сообществом предлагается:

1) «Лица, входящие в состав организованной группы или преступного сообщества, вне зависимости от выполняемой в них роли, признаются соисполнителями преступления, совершенного этой организованной группой или преступным сообществом»;

2) ст. УК РК изложить в следующей редакции: «Преступление признается совершенным организованной группой, если оно совершено устойчивой группой из трех или более лиц, предварительно объединившихся для совершения нескольких преступлений либо одного преступления, требующего тщательной подготовки»;

3) УК РК изложить в следующей редакции: «Преступление признается совершенным преступным сообществом, если оно совершено структурированным, состоящим из двух или более организованных групп, иерархическим объединением, созданным для систематического совершения преступлений для получения прямо или косвенно финансовой или иной материальной выгоды».

5. Реформирование уголовного законодательства в процессе последней кодификации и текущего уголовно-правового регулирования привело к избыточности норм, предусматривающих ответственность за организованную преступную деятельность, которая, наряду с имеющимися существенными понятийно-терминологическими дефектами, дестабилизирует судебную практику, порождает ошибки при квалификации деяний, связанных с созданием, руководством и участием в преступных объединениях, необоснованное усиление уголовной репрессии.

6. При стандартном сочетании признаков, характеризующих объективную сторону преступления, основным критерием разграничения всех преступных объединений между собой выступает цель. Вместе с тем, разнообразие целей не должно приводить к столь же многочисленной криминализации деяний, связанных с их созданием и функционированием. Поэтому при закреплении цели в диспозиции статьи Особенной части УК РК необходимо руководствоваться следующими критериями:

1) цель должна носить абстрактно-обобщенный характер. Это означает, что следует избегать введения в уголовный закон излишне казуистичных норм, предусматривающих ответственность за организацию и участие в определенных преступных структурах, имеющих слишком узкую криминальную направленность;

2) цель должна соответствовать сложившемуся на основе объективных факторов четкому представлению о наиболее опасных, актуальных и реальных угрозах для охраняемых интересов личности, общества и государства.

При рассмотрении сущности преступной деятельности отмечается, что она может быть индивидуальной, т. е. совершаться одним лицом, а может являться результатом объединения совместных усилий нескольких лиц. Очевидно, что в последнем случае групповая или организованная преступная деятельность представляет гораздо большую опасность для охраняемых уголовным законом интересов личности, общества и государства.

Организованную преступную деятельность образует система взаимосвязанных и образующих определенную целостность преступных деяний. В связи с этим ее нельзя отождествлять с множественностью преступлений, так как последняя может представлять собой совокупность несвязанных друг с другом преступлений.

Организованная преступная деятельность – не случайный набор, а именно единая, целостная система организованных преступлений, между которыми существуют устойчивые взаимосвязи (А. И. Долгова). В этом отношении правомерно говорить о своеобразном преступном промысле, т. е. такой систематичной деятельности, которая является основным или значительным источником существования лиц, входящих в состав криминального объединения.[6].

Противодействие преступности предполагает систему мер политического, социально-экономического, информационно-пропагандистского, организационного, правового и иного характера, осуществляемых государственными органами, органами местного самоуправления, общественными объединениями и иными организациями, и направленных на нейтрализацию криминальных процессов в обществе, сдерживание преступности и сокращение темпов ее роста.[7].

Главной целью противодействия организованной преступности является минимизация ее влияния на все сферы социальной жизни до уровня, не угрожающего безопасному существованию личности, реализации приоритетных реформ, государственных программ, направленных на обеспечение устойчивого роста уровня жизни граждан и поддержание национальной безопасности.

К наиболее важным факторам, предопределяющим успех в противодействии организованной преступности, следует отнести:

- совершенствование структуры правоохранительных органов;
- создание в Главном информационно-аналитическом центре МВД Казахстана для регистрации и учета данных об организованной преступности межведомственного банка данных на региональные, межрегиональные и транснациональные преступные группы и сообщества;
- обеспечение надлежащей защиты потерпевшим, свидетелям и иным участникам уголовного судопроизводства;
- международное сотрудничество на основе реализации Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности и дополняющих ее протоколов;
- противодействие легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем;
- информационно-пропагандистское обеспечение предупреждения организованной преступности.

Полномочия по выявлению, предупреждению, пресечению и расследованию тяжких и особо тяжких преступлений, совершенных организованными группами и преступными сообществами, следует рассматривать как постоянную обособленную функцию государства, для обеспечения которой необходимо создать самостоятельную службу по борьбе с наиболее опасными видами организованной преступности, а также принять специальный закон, в котором предусмотреть положения, содержащие понятийный аппарат, систему субъектов борьбы с организованной преступностью, комплекс специальных мер по предупреждению организованной преступности, механизмы возмещения убытков и устранения иных последствий деятельности организованных преступных объединений, международное сотрудничество в борьбе с транснациональной организованной преступностью, гарантии законности и безопасности борьбы с организованной преступностью, финансовое и материально-техническое обеспечение деятельности субъектов, осуществляющих борьбу с организованной преступностью.[8.93].

Әдебиеттер тізімі:

1. Васильев, В.Л. Юридическая психология / В.Л. Васильев. СПб., 1997.
2. Водько, И.П. Уголовно-правовые проблемы борьбы с организованной преступностью: Научно-практическое пособие / И.П. Водько. М.: Юриспруденция, 2000. - 73 с.
3. Гармаев, Ю.П. Участие недобросовестных адвокатов в организованной преступности и коррупции: комплексная характеристика и проблемы противодействия: специализированный учебный курс / Ю.П. Гармаев. -Саратов: Сателлит, 2003. 122 с.
4. Герасимов, С.И. Организация криминологической профилактики в городе Москве (опыт и перспективы) / С.И. Герасимов. М., 2000.
5. Годунов, И.В. Противодействие организованной преступности: Учеб. пособие / И.В. Годунов. М.: Высшая школа, 2003. - 497 с.
6. Голоднюк, М.В. Криминология / М.В. Голоднюк. М., 1998.
7. Голубев, А.А. Организованная преступность: предпосылка возникновения и современные проявления / А.А. Голубев, М.В. Елеськин. -Тверь, 2002.
8. Гриб, В.Г. Противодействие организованной преступности: Учеб. пособие / В.Г. Гриб. М.: Инфра-М, 2001. - 93 с.

Түйіндеме

Мақалада ұйымдастырылған қылмыстың түсінігі, өсуі мен үрдісін қарастырған. Ұйымдасқан қылмыстың алдын алу үшін ұйымдасқан қылмыстың элеуметтік жағымсыз құбылыс ретінде қарастырылғанын саралаған.

Summary

A study of concept, state, dynamics and tendencies of the organized crime is undertaken in the article. The organized crime is considered as the negative social phenomenon, characterized by rallying of criminal environment, and also the most essential factors are educed, predetermining success with counteraction of the organized crime.



ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№1
(66)

Подписано в печать 07.04.2018г. Формат 60x84 ^{1/8}.
Печать цифровая. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 17,5. Тираж 500 экз. Заказ № 000284.



Адрес типографии:
г. Алматы, ул. Шарипова 120